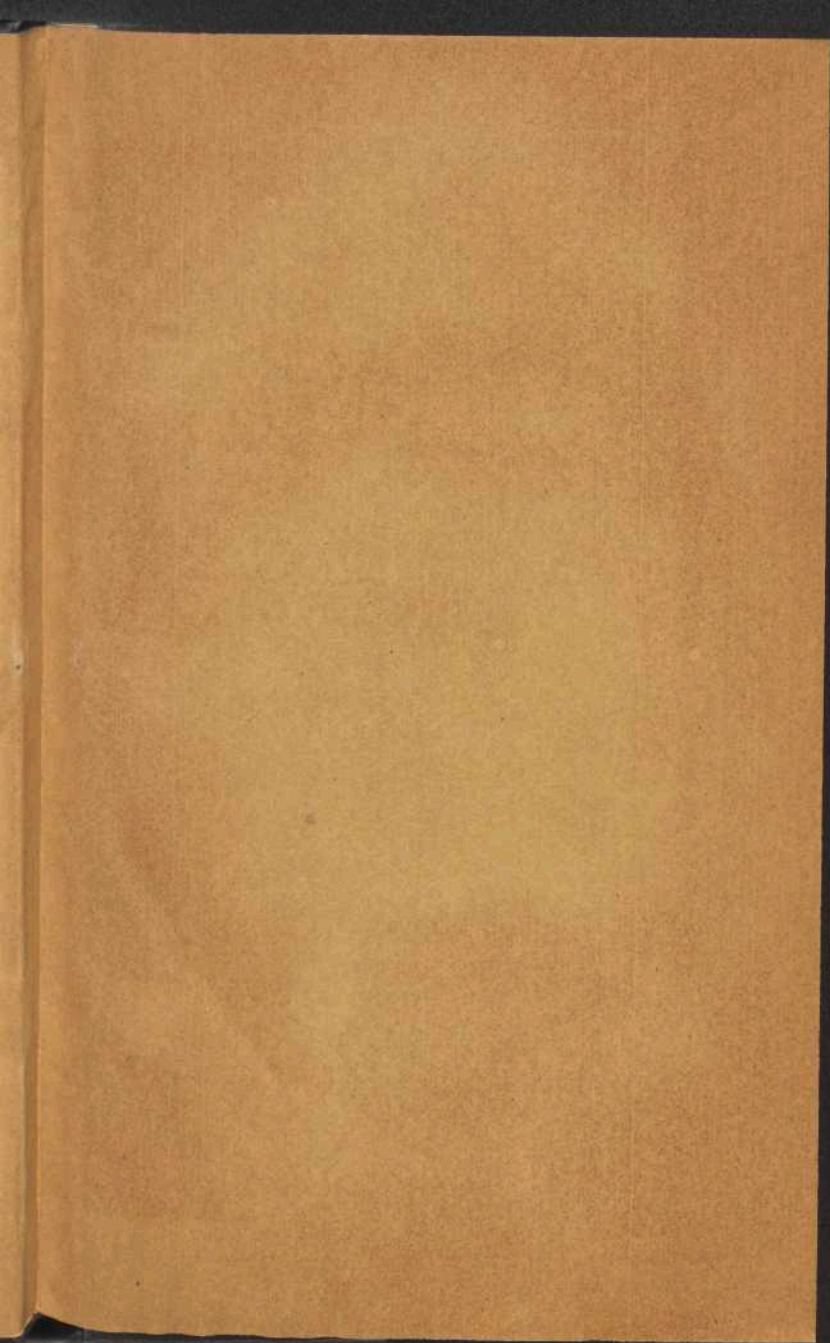
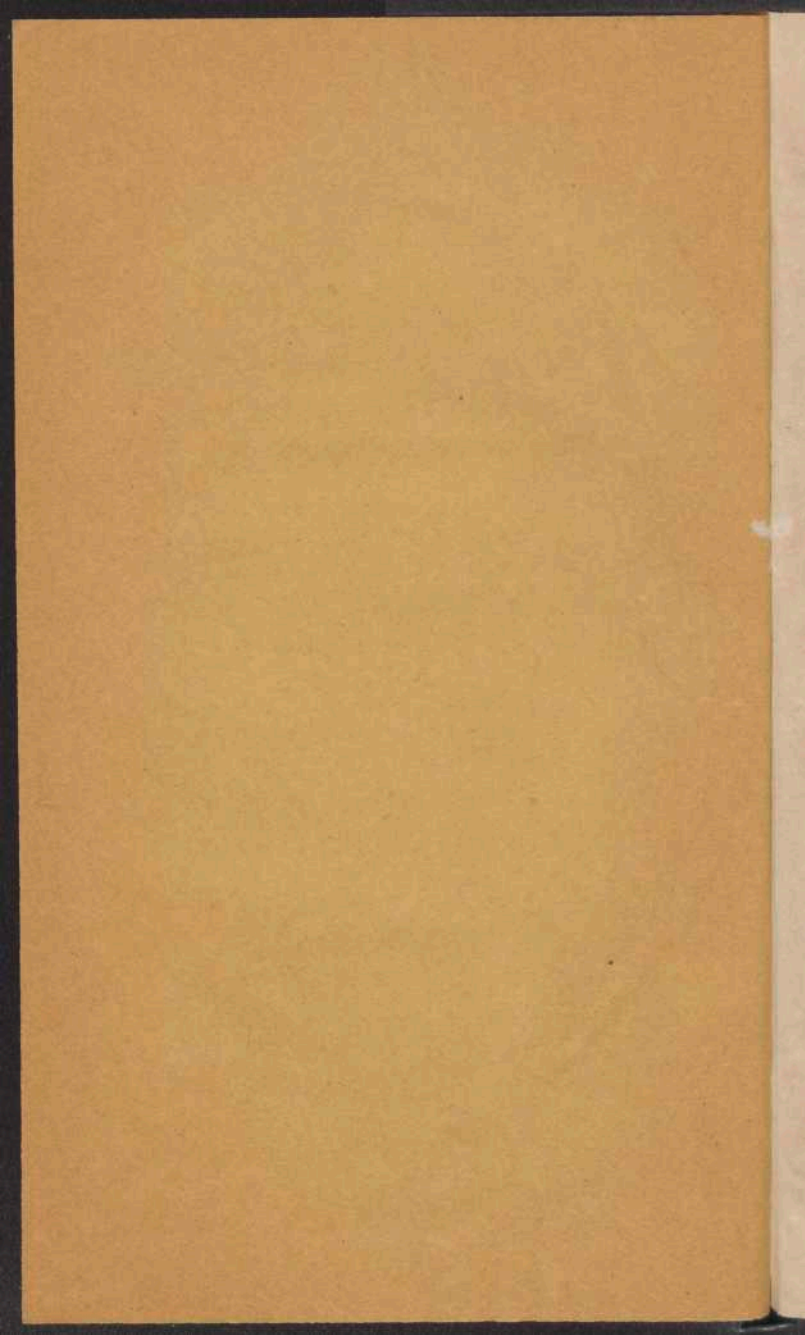

4/61

~~4/51~~

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGHE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1853—1854.

's Gravenhage ,
1855.

Ms. 362

1851

VERBODEN TOEGANG TOT DEZE

VERBODEN TOEGANG TOT DEZE

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGÉ, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1855—1854.

Bij het verslag, uitgebragt in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den 29sten Julij 1854, heeft de Commissie, in wier handen gesteld was het regerings-verslag over den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1852 — 1853, onder herinnering aan het verschil van zienswijze, dat dusverre ten aanzien van den inhoud der regeringsverslagen omtrent die scholen tusschen de Commissien der Kamer en de Regering heeft bestaan, te kennen gegeven, dat zij te rade was geworden te pogen aan eene trapegewijze verbetering dier regeringsverslagen bevorderlijk te zijn, door eenige bedenkingen en opmerkingen in het midden te brengen, wier toepassing dat verschil van zienswijze, welligt in schijn bestaande, zou kunnen doen verdwijnen. Ten einde langs dien weg naar meerdere volkomenheid te streven, heeft de Commissie in haar rapport onderscheidene punten aangewezen, waaromtrent haars inziens nadere inlichtingen wenschelijk zouden zijn, en tevens op het ontbreken van mededeelingen omtrent sommige inrigtingen de aandacht gevestigd.

Deze handelwijze der Commissie was der Regering zeer aangenaam. Dat de verslagen der laatste jaren, schoon zij allezins den toets van vergelijking met de vroegere konden doorstaan, nog niet in allen deele aan den eisch van volledigheid voldeden, heeft de Regering nimmer tegengesproken, integendeel meer-

malen, onder mededeeling van hetgeen het voldoen aan dien eisch in den weg stond, erkend. Steeds was evenwel haar streven, en dit hebben de Commissien ook niet onopgemerkt gelaten, het ontbrekende naar vermogen aan te vullen. Om evenwel meer en meer tot volledigheid te geraken is gemeen overleg een hoofdvereischte en de daartoe door de laatste Commissie gedane stap zal ongetwijfeld het doel beter doen bereiken dan eene afkeuring der verslagen, zonder aanwijzing van hetgeen daarin alsnog wordt verlangd, of de wensch naar eene, vooral onder de tegenwoordige verordeningen, niet bereikbare volkomenheid.

De Regering heeft dan ook met de meeste zorg nagegaan, in hoeverre zij aan de bedenkingen en opmerkingen dier Commissie kan gevolg geven, en met genoegen bemerkt, dat dit in zeer ruime mate geschieden kon. Zij heeft het onderzoek, noodig tot het geven van de verlangde inlichtingen omtrent de hoogeschole, ingesteld, op het doen van nadere opgaven en mededeelingen ten aanzien van het lager onderwijs aangedrongen, en verder op nieuw pogingen aangewend tot het verkrijgen van beter en vollediger bouwstoffen dan haar over het algemeen dusverre werden verstrekt.

De hieronder volgende mededeelingen en beschouwingen omtrent den staat der scholen over 1853—1854 zullen, naar de Regering vertrouwt, het bewijs leveren, dat ook zij naar meerdere volkomenheid tracht te streven. De berigten omtrent de hoogeschole zijn in het algemeen en bijzonder omtrent het eigenlijk universiteits-onderwijs uitvoeriger; zij bevatten inlichtingen omtrent de door de Commissie aangewezen punten, welke, ook naar het inzien der Regering, de belangstelling verdienen, zoo als het behartigen der mathematische studien, het gebruik der landtaal bij de lessen, de zienswijze der juridische faculteiten ten aanzien der studie van het regt, het min of meer nuttige van het uitschrijven van prijsvragen, het bijwonen der lessen door de studenten, het gebruik maken van de Nederlandsche universiteiten door vreemdelingen. — Bij de gymnasien en Latijnsche scholen is gehandeld over de werking van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31). — Aan de berigten omtrent het onderwijs bij het leger is eene afdeeling over de scholen bij de corpsen toegevoegd. — Bij de mededeelingen omtrent de lagere scholen, waaruit genoegzaam zal blijken in hoeverre zij van de school-autoriteiten dan we

van de Regering afkomstig zijn, is mede op de wenken der Commissie acht geslagen. Verder heeft de Regering in het algemeen, waar zij het noodig achtte, hare eigene zienswijze doen kennen.

Heeft de Regering alzoo gemeend in de meeste opzigten aan den wensch naar nadere inlichtingen te kunnen voldoen, — het verslag ook uit te strekken tot het Evangelisch-Luthersch seminarium, de Academie van Beeldende Kunsten en de teekenscholen, scheen haar niet vrij van bedenking. Art. 194 der Grondwet vordert een jaarlijksch verslag over den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen. Naar de letter vallen de bedoelde inrigtingen hier niet onder, en eene te ruime opvatting van het grondwettig voorschrift zou ligt te ver kunnen leiden.

Overigens valt omtrent het tegenwoordig verslag niets anders te vermelden, dan dat bij de hoogeschoolen de rubrieken *algemeene beschouwingen over het onderwijs* en *beschouwingen over het onderwijs faculteitsgewijze* thans tot een geheel zijn gebragt, hetgeen, bij de ondervondene moeilijkheid om eene juiste grens tusschen beide te trekken, de voorkeur scheen te verdienen.

HOOGESCHOOL TE LEYDEN.

Collegie van Curatoren.

Het personeel van dit collegie heeft geene verandering ondergaan.

Personeel van Hoogleeraren.

In het begin van het jaar 1854 overleed de heer *C. G. C. Reinhardt*, emeritus-hoogleeraar in de faculteit van wis- en natuurkunde, door zijne veelomvattende kennis en groote geleerdheid een sieraad der hoogeschool.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek heeft uit de rijks-subsidien, uit het academisch fonds, uit bijzondere fondsen (*Chatelain*, *Riemersma*, *Perizonius*, *Stolp*, *Warner*), zoomede door geschenken en de internationale ruiling vele boekwerken aangewonnen; is door hoogleeraren en

studenten zeer bezocht, en zoowel voor dezen als voor andere binnen- en buitenlandsche geleerden van nut geweest.

Het academisch gasthuis. — Op de vrouwen-ziekenzaal werden door den hoogleeraar *Prujs van der Hoeven* behandeld 65 lijders; van dezen herstelden er 45, hebben 14 in verbeterden toestand het ziekenhuis verlaten, en zijn 6 overleden.

Op de mannen-ziekenzaal werden, onder leiding van den hoogleeraar *Suringar*, behandeld 68 lijders, waaryan 47 hersteld, 6 in eenen verbeterden toestand zijn vertrokken, terwijl 15 overleden zijn.

Op de kinder-polykliniek werden door den hoogleeraar *Prujs van der Hoeven* omstreeks 300 kinderen behandeld.

Op de verbandzalen zijn 43 mannen en 27 vrouwen verpleegd. Bij velen dezer moesten meer of minder belangrijke kunstbewerkingen verrigt worden. Van de genoemde operatiën werden 7 aan candidaten van het tweede studiejaar toevertrouwd, en door hen tot groote tevredenheid van den hoogleeraar *Krieger* verrigt.

In het register der heilkundige polykliniek werden 187 lijders en lijderessen ingeschreven. Bij een groot aantal van dezen werden kleine chirurgische kunstbewerkingen verrigt, waaraan al de candidaten in de geneskunde deel namen.

Acht en zeventig kraamvrouwen werden opgenomen, waarvan er 73 in goeden welstand het ziekenhuis hebben verlaten; 4 zijn overleden en 1 werd, na afloop van het kraambed, wegens longlijden naar de vrouwen-ziekenzaal verplaatst.

De gezondheid der kraamvrouwen was over het algemeen ongunstig; 20 vrouwen werden in zwaarder of ligter graad door kraamvrouwenkoorts aangetast. Vooral waren de maanden October, November en December in dit opzigt zeer ongunstig, zoodat de kraamzaal toen tijdelijk is ontruimd en de barenden in de bovenverdieping van het academisch gasthuis zijn verpleegd moeten worden.

De verloskundige polykliniek leverde 60 gevallen op, 13 minder dan in het vorige jaar, hetgeen in verband staat met het minder getal candidaten, die aan het hulp verleenē aan barenden in hare woningen deel konden nemen. De ijver en de menschlievendheid der studenten in dit opzigt verdienden allen lof.

De verzameling van anatomische en pathologische praeparaten, die weder met eenige voorwerpen, waaronder belangrijke, werd verrijkt, heeft eene aanmerkelijke verbetering ondergaan. De

spiritus-praeparaten zijn alle ververscht en van nieuwe etiketten voorzien; de losse ziekelijke beenderen gereinigd en, voor zooverre noodig, vernist.

Het observatorium werd verrijkt met een chronometer.

De academische kruidtuin bleef aan zijn doel beantwoorden. Enkele veranderingen en verbeteringen zijn in de inrigting gemaakt; zoo van binnen als van buiten 'slands werden vele goede voorwerpen en zaden ontvangen; ook is de tuin tot onderscheiden proefnemingen dienstbaar gemaakt.

Aan het academisch herbarium werd, ten einde aldaar afzonderlijk bewaard te worden, door de erfgenamen van wijlen den hoogleeraar *Reinwardt* geschonken het door hem nagelaten herbarium, benevens een aantal eigenhandige aanteekeningen en teekeningen van natuurkundige voorwerpen en landschappen door hem in Oost-Indië vervaardigd.

Het kabinet van platen, pleisterbeelden en prenten verkeerde, even als de afdeeling pleister-afgietsels, over het algemeen in eenen zeer gunstigen toestand.

De verzameling prenten, prentwerken, teekeningen en boekwerken over kunst is weder door eenige geschenken en door aankoop verrijkt, en werd door vele kunstenaars, geleerden en kunstliefhebbers, zoo van hier als van elders, bezocht; ook hebben vele studenten de lessen over kunst enz. met belangstelling bijgewoond.

In het archaeologisch kabinet werden voornamelijk de afdeelingen der Javaansch-, Indische en der Germaansche oudheden weder met belangrijke voorwerpen verrijkt. Met het bereiden der papyrussen, ten einde ze in de nieuwe galerij te kunnen ten toon stellen, is voortgegaan; die taak was voor de helft volbragt en zou vermoedelijk binnen een jaar geheel afloopen. Van het werk over de Egyptische monumenten, dat de directeur van het kabinet op 's Rijks kosten uitgeeft, heeft weder eene aflevering (de 15de) het licht gezien. Daarbij is tevens voor de eigenaars of koopers kosteloos verkrijgbaar gesteld een herdruk van den geheelen tekst, even als de platen, in folio formaat, ter vervanging van den vroegeren in 8vo, die deels ten gevolge van dit formaat, deels door de weinige zorg van het handelshuis, vroeger met den verkoop van het werk belast, aan de meeste exemplaren ontbrak. De uitgaven, hierdoor veroorzaakt, werden reeds gedeeltelijk door het meerdere

debit goedgemaakt. De Etrurische aschkisten zijn als vervolgdeel op de Grieksche en Romeinsche beelden, beeldwerken en grafreliefs, in keurige platen en met toelichtenden tekst door den conservator *Janssen* uitgegeven. Overigens bleef het kabinet zich in een vrij talrijk bezoek van in- en buitenlanders verheugen; onder laatstgemelden waren er, die bepaald met het voornemen kwamen om de voorwerpen te bestuderen.

Het munt- en penningkabinet is door verscheiden aankopen, vooral door dien van eene allerbelangrijkste collectie Lusitanische en Hispanische munten vermeerderd, waardoor eene groote leemte is aangevuld in de serie der oud-Portugese en Spaansche munten.

Ook de geschenken zijn weder velerlei geweest, waaronder uitmunten die van den consul-generaal der Nederlanden te Lisabon; van den Nederlandschen gezant te Rome en Turyn, en van het collegie van 's Rijks Munt te Utrecht. De verzameling werd herhaaldelijk en met vrucht bezocht.

Het kabinet van landbouw is met eenige werktuigen aangevuld.

Het scheikundig kabinet is insgelijks met eenige nieuwe werktuigen en toestellen, tot de analytische scheikunde betrekking hebbende, vermeerderd, en de verzameling van praeparaten met nieuwe verbindingen in het laboratorium bereid.

De toestand van het laboratorium is overigens van dien aard, dat de nadeelige en belemmerende gevolgen zich meer en meer laten gevoelen. Het vereischt eene spoedige en volledige verbetering; ontwerpen daartoe waren bij curatoren in behandeling.

Het Rijks-museum van natuurlijke historie ontving belangrijke geschenken. Daaronder bekleeden eene eerste plaats eenige hoogt-zeldzame en groote, meerendeels in de verzameling ontbrekende zoogdieren, door den Engelschen natuurkundige *Hodgson* uit Thibet en Nepaul medegebragt en door tusschenkomst van directeurs der Oost-Indische Compagnie te Londen ten geschenke aangeboden. Niet minder belangrijk waren de bezendingen visschen uit den Oost-Indischen Archipel, door den heer *Bleeker* ten gevolge gezonden. Andere personen deden insgelijks van hunne belangstelling in het museum blijken door het aanbieden van geschenken. Ook door aankoop werd de verzameling met een aanzienlijk getal zeldzame voorwerpen verrijkt, meerendeels afkomstig van het

vaste land van Indie, van Australie, de Philippijnsche eilanden en Angola.

Bij eene dit jaar plaats gehad hebbende telling der in het museum aanwezige anatomische praeparaten is gebleken, dat er niet minder dan 920 nummers waren, welk getal nog vermeerderd had kunnen worden uit de in wijngeest bewaarde weeke deelen, zoo niet gebrek aan ruimte en aan geld het had belet. De evenzeer voor het onderwijs in de ontleedkunde dienende osteologische verzameling is, volgens mededeeling van den directeur, onwedersprekelijk de volledigste en rijkste van al de bestaande skeletten-galerijen en wat kunstmatige bewerking aangaat, ongetwijfeld alle andere verre overtreffende. Deze gunstige uitkomsten zijn verkregen in den tijd van vijf en twintig jaren en met de gewone subsidien, zonder hulp van een prosector.

Door de benoeming van een conservator voor de ongewervelde gelede dieren is in eene sinds lang bestaande behoefte voorzien. Noodzakelijkheid tot vergrooting van het gebouw, deed zich steeds dringender gevoelen.

Bij het rijks-herbarium heeft de aanstelling van een conservator gewenschte vruchten gedragen; de geregelde loop der werkzaamheden is er alsnu genoegzaam verzekerd.

De verzameling werd zoo door ruil als door geschenken wederom niet onaanzienlijk vermeerderd. Onderscheidene personen verkregen planten uit het herbarium ter bewerking. Aan een dertigtal iurigten en kruidkundigen werden er, hetzij in ruil, hetzij kosteloos, afgestaan. De inlandsche planten worden op nieuw gecatalogiseerd; aan het vervolgen van den algemeenen catalogus wordt de hand gehouden.

BESCHOUWINGEN OVER HET ONDERWIJS.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

Behalve de gewone collegien, die geregeld zijn gegeven en over het algemeen met ijver en belangstelling werden bijgewoond, zijn er buitengewone gehouden over de patristiek en de inleiding in het Oude en Nieuwe Testament. Ook hadden dispuut-collegien plaats.

Op het gebruik der Latijnsche taal wordt alleen uitzondering ge-

maakt voor de wijsgeerige en pastorale lessen, bepaaldelijk die over de natuurlijke en leerstellige godgeleerdheid, alsmede over de predikkunde en pastorale wetenschap, welke, volgens den tegenwoordigen stand der wetenschap, en door eene menigte nieuwe denkbeelden, waarvoor naar het oordeel der faculteit de Latijnsche taal geene woorden heeft, niet dan ten koste der duidelijkheid en tot schade van het onderwijs in het Latijn zoude kunnen gehouden worden.

b. *Faculteit der rechtsgeleerdheid.*

De gewone collegien zijn geregeld gehouden en in het algemeen met belangstelling bijgewoond. Buitengewone collegien zijn wijders gegeven: door den hoogleeraar *van Assen* over eenige plaatsens uit klassieke auteurs, op het Romeinsche regt betrekking hebbende; door den hoogleeraar *de Wal* over de geschiedenis van het vaderlandsche regt, sedert de Unie van Utrecht; en door den hoogleeraar *Vissering* over bijzondere onderwerpen uit het gebied der staathuishoudkunde en statistiek. Eindelijk zijn, onder leiding van den hoogleeraar *van Assen*, eenige openbare dispuut-collegien gehouden.

De lessen over de pandecten, instituten, Gajus, het strafregt, het staats- en volkenregt, het natuurregt en de Romeinsche regts-geschiedenis worden in het Latijn; die over het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, het Wetboek van Koophandel, de statistiek, de diplomatische geschiedenis van Europa, de staathuishoudkunde en de vaderlandsche regtsgeschiedenis in de Nederlandsche taal gegeven. Die over encyclopaedia juris, welke vroeger in het Latijn werden gehouden, zijn dit jaar voor het eerst in het Nederlandsch gegeven, dewijl de ervaring de noodzakelijkheid van het gebruik dier taal had doen gevoelen.

De faculteit stelt steeds hoogen prijs op de beoefening van het Romeinsche regt, en de, tot goede kennis daarvan, onmisbare klassieke oudheidkunde. Zij wenscht steeds in de hoogeschool te zien niet eene school, waarin men zich ten spoedigste tot een of ander beroep tracht bekwaam te maken, maar eene instelling van hooger onderwijs tot vorming en opleiding van wetenschappelijke mannen. Zij verklaart eenen bepaalden afkeer te hebben van het aankweken van wetgeleerdheid, maar mag niettemin niet on-

opgemerkt laten, dat uit de vermeerdering en uitbreiding der wetenschappen, behorende tot het hedendaagsche maatschappelijke leven, en vooral uit de ontwikkeling van het eigen nationale regtswezen, andere eischen van den regtsgeleerde voortvloeijen dan die, welke hem vroeger gedaan konden worden, toen de vormen van het maatschappelijk bestaan der volken, en vooral hunne regtsinstellingen, nog op de traditie der oudheid geënt waren.

c. *Faculteit der geneeskunde.*

De lessen zijn geregeld gegeven, uitgezonderd die over de anthropologie, door den hoogleeraar *Krieger* aangekondigd, tot het bijwonen van welke geen genoegzaam aantal hoorders zich heeft aangemeld. Ook konden, uit gebrek aan deelnemers, geene openlijke dispuut-collegien gehouden worden.

Bij het vorige verslag is melding gemaakt dat de dispuut-collegien in de Nederlandsche taal werden gehouden. Het bezigen dier taal geschiedt ter bevordering van meer duidelijkheid, en geenszins aan verslapping der studie van de oude talen bij de studenten toe te schrijven, daar er verscheidenen gevonden worden, die in het spreken van het Latijn zeer bedreven zijn.

Overigens wordt bij alle theoretische collegien de Nederlandsche taal gebruikt. Bij de practische lessen aan het ziekbed daarentegen gewoonlijk de Latijnsche.

Het houden der meeste collegien in de landtaal is, volgens de faculteit, een noodzakelijk gevolg van de wijze, waarop de geneeskundige wetenschappen in de laatste jaren zijn beoefend. De nieuwe denkbeelden en nieuwe zaken, die daarbij op den voorgrond staan, kunnen onmogelijk in eene oude of zoogenaamde doode taal naar behooren uitgedrukt worden. De faculteit heeft zich daarom genoodzaakt gezien bij haar onderwijs den vorm aan het wezen op te offeren, en heeft gedaan wat om dezelfde redenen overal buiten 's lands geschiedt, waar de Latijnsche taal, zonder eene aan haar althans bekende uitzondering, bij het geneeskundig onderwijs, door de landtaal, waarin ook alle handboeken enz. geschreven worden, vervangen is.

Buitengewone lessen zijn gegeven: door den hoogleeraar *Prujjs van der Hoeven* in de geschiedenis der geneeskunde; door den

hoogleeraar *Suringar* in de algemeene geneesleer; door den hoogleeraar *Krieger*, gedurende de laatste helft van den cursus, in de oogheelkunde; door den hoogleeraar *Simon Thomas* in de verloskundige operatie-leer en de ziekten van het kraambed; terwijl door den prosector *Boogaard* de gelegenheid is gegeven ter oefening in de algemeene ontleedkunde en het gebruik maken van het microscoop.

Door de hierboven vermelde herstelling der praeparaten van het anatomisch kabinet, werd de heer *Boogaard* verhinderd de aangekondigde lessen over de pathologische ontleedkunde geregeld te geven, in welk gemis echter grootendeels voorzien werd, doordien hij dikwijls in de gelegenheid was de studenten lijk-openingen te doen bijwonen of later met hen het merkwaardige, dat daarbij gevonden werd, naauwkeurig te onderzoeken.

Het onderwijs in de anatomie en physiologie werd dit jaar door 31 studenten bijgewoond; de *methodus secandi* door 29. De vaardigheid in het ontleden is allezins gebleken.

In het algemeen roemt de hoogleeraar *Halbertsma* den ijver en de naauwgezetheid, waarmede zijne lessen bezocht zijn en heeft hij zich overtuigd, dat, vooral bij de studenten van het tweede studiejaar, het onderwijs goede vruchten heeft gedragen.

Voor de ontleedkundige demonstraties en de *methodus secandi* waren in dit jaar 22 lijken van volwassenen, 3 van jonge kinderen en 3 van pasgeborenen beschikbaar; dus 28 in het geheel.

Het onderwijs in de practische geneeskunde werd door 15 candidaten in de geneeskunde bijgewoond, die allen deel namen aan de klinische oefeningen in het academisch-gasthuis.

Op slechts enkele uitzonderingen na bleek over het algemeen de ijver, waarmede deze lessen en vooral de klinieken bezocht werden.

Door al de leden der faculteit werden, of op bepaalde dagen, of na het behandelen van meer of minder groote afdeelingen der behandelde wetenschappen, responsien gehouden, waarvan de doelmatigheid bij voortduring wordt ondervonden.

d. *Faculteit der wis- en natuurkunde.*

De lessen over de elementaire wiskunde, van welke de studie verplichtend is voor de propaedeutische examina, zijn op zeer weinige uitzonderingen na vlijtig bijgewoond.

De studerenden gaven ook in het algemeen bij de examina hiervan bevredigende blijken. De enkele studenten, die meer bepaald of uitsluitend de wiskundige wetenschappen beoefenen, hebben van het onderwijs over onderwerpen van zoogenaamde hoogere wiskunde een zeer vlijtig gebruik gemaakt.

De lessen, over onderwerpen van wiskunde gegeven, strekken of tot zoogenaamde voorbereiding of vorming voor eene gepaste beoefening der verschillende wetenschappen, of tot leiding der oefeningen van hen, die zich uitsluitend op de studie der wiskunde of der wiskundige wetenschappen toeleggen. Bij hen, die tot dit laatste oogmerk onderwijs genieten, kan de aanleg zeer verschillend zijn. De faculteit verklaart nogtans, dat het zelden gebeurt, dat of over vlijt, of over voortgang in oefening, of over uitslag dier pogingen, of over vorderingen hetzij ontevredenheid, hetzij ongunstige berigten of mededeelingen zouden te doen zijn. Veelal is het streven zeer loffelijk te noemen.

Van de studenten, die de wiskunde tot zekeren voorgeschreven term als voorbereidende wetenschap moeten beoefenen, kan de faculteit dit niet zoo algemeen verklaren. Bij het grooter aantal van dezen, zoude het inderdaad ook ongewoon zijn, indien er niet meer of niet meermalen uitzonderingen bestonden.

De grens, tot welke men gaan moet in de studie van de beginselen der wiskunde, is mede verschillend naar gelang van het studievak tot hetwelk de voorbereidende oefening geschiedt. Minst uitgestrekt is die grens voor studenten, die zich op de godgeleerdheid en de rechtsgeleerdheid zullen toeleggen. Voor dezen moeten de vruchten, uit de beoefening van de beginselen der mathesis beoogd, meer bepaald verkregen worden door datgene, wat de strenge methode der wiskunde op vorming en gebruik van het oordeel kan uitoefenen. Tot dit doel is het onderwijs, dat aan hen gegeven wordt, voor een groot gedeelte opzettelijk ingerigt. Bij de examina wordt mede opzettelijk onderzocht, in hoeverre zij zich met goed gevolg hebben toegelegd op het bereiken van dit doel.

Dat velen daarbij stof tot tevredenheid over gemaakte vorderingen geven, dat zij doen blijken van oordeelkundigen toeleeg, waaruit voor volgende oefeningen wezenlijke vruchten te verwachten zijn, kan de faculteit getuigen. Dat anderen minder voldoen, hetzij door minder goede voorbereiding tot de academische lessen,

hetzij door gemis van aanleg, moet zij ook erkennen. Daarentegen wordt door haar geene opzettelijke nalatigheid opgemerkt, noch tegenstreven door onlust of onwil.

Het practisch onderwijs in de scheikunde, industrie en landhuishoudkunde is geregeld gegeven. Het aantal toehoorders was weder groot, maar het lokaal is te klein om aan allen eene behoorlijke zitplaats te kunnen verschaffen.

Het onderwijs in de landhuishoudkunde voor niet-studerenden is onafgebroken gegeven. Het aantal toehoorders bedroeg 337.

De lessen over de proefondervindelijke natuurkunde werden door 47 studenten bijgewoond; die voor de meergevorderden over de optica door 19.

Het onderwijs in de kruidkunde is insgelijks onafgebroken gegeven; een grooter aantal studenten dan vroeger heeft dit bijgewoond; enkelen hebben zeer uitgemunt: de meesten echter wonen die collegien slechts bij ter voorbereiding tot de studie der geneeskunde.

Het onderwijs in de sterrekunde heeft bestaan in afzonderlijke lessen over de theoretische en practische sterrekunde, 1°. voor meergevorderden; 2°. voor eerst-beginnenden; hoogere populaire sterrekunde voor studenten, die niet tot de faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen behooren, maar meer dan gewonen lust in de studie der sterrekunde betoonen, en de populaire sterrekunde.

De strenge wiskunde, namelijk de eigenlijke sterrekunde, vond naar gewoonte slechts zeer weinig beoefenaars.

De lessen over populaire sterrekunde, die voor ieder toegankelijk zijn, telden ruim 30 toehoorders. Zij werden met groote belangstelling bijgewoond.

De lessen over de natuurlijke geschiedenis van het dierenrijk zijn door 33 studenten, grootendeels van de geneeskundige faculteit, bijgewoond. Voor zooverre de hulpmiddelen zulks toelieten, zijn met deze lessen eenige uren onderwijs in de vergelijkende ontleedkunde verbonden.

De lessen over mineralogie en geologie zijn meermalen 's weeks voor een zestal toehoorders gegeven.

Een onverplicht collegie over de natuurlijke geschiedenis van den mensch werd door 23 studenten uit verschillende faculteiten, grootendeels echter geneeskundigen, gevolgd.

Over het algemeen is het onderwijs zoowel met belangstelling als getrouw bijgewoond.

Met uitzondering van die over de dierkunde en vergelijkende ontleedkunde, worden alle lessen in de Nederlandsche taal gegeven. De meeste leden der faculteit volgen hierin het voorbeeld hunner voorgangers, die sedert meer dan het vierde eener eeuw de wetenschappen door hen vertegenwoordigd aan deze hoogeschool in die taal hebben onderwezen. Ook is de faculteit eenparig van oordeel, dat de meeste mathematische en physische wetenschappen thans niet meer in het Latijn kunnen worden behandeld. Het grootste gedeelte der begrippen daarin opgenomen was aan de Ouden geheel onbekend. Van daar dan ook dat tegenwoordig de beoefenaars van wis- en natuurkunde de uitkomsten hunner onderzoekingen zoo zelden in het Latijn mededeelen, en er bijna geen handboeken voor deze wetenschappen in die taal worden uitgegeven.

e. Faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren.

In deze faculteit zijn alle lessen geregeld gegeven en over het algemeen met orde en belangstelling gevolgd.

De niet-verpligte collegien en de publieke disputen zijn, even als in vorige jaren, door de uitmuntendste studenten met lust en ijver gehouden.

Het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis, de Nederlandsche taal en welsprekendheid, de algemeene geschiedenis, de logica en metaphysica wordt in de Nederlandsche taal gegeven. Al de lessen daarentegen betreffende de klassieke en Oostersche letterkunde, geschiedenis en oudheden, worden in het Latijn gehouden.

De Oostersche, inzonderheid de Arabische letterkunde, is voortdurend met vlijt beoefend. Twee studenten hebben eenen aanvang gemaakt met de bewerking van twee onuitgegeven Arabische werken, tot de verzameling der hoogeschool behoorende. Deze verzameling is dit jaar slechts met één stuk, afkomstig uit de bibliotheek van wijlen den beroemden geleerde *d'Ohsson*, verrijkt. Steeds wordt van de verzameling, zoowel door vaderlandsche als buitenlandsche geleerden, vlijtig gebruik gemaakt.

Het gedeelte van den catalogus, dat de hoogleeraar *Kuonen* ter behandeling genomen heeft, vordert en zal door den druk worden bekend gemaakt.

De tweede aflevering van de vertaling des Pentateuchs van *Musaid*, bevattende de boeken Exodus en Leviticus, bewerkt door den hoogleeraar *Kuenen*, benevens de 6de en 7de aflevering van het Lexicon geographicum van den hoogleeraar *Jwijnboll*, zijn in het licht verschenen. De 8ste aflevering van dat lexicon, welke het einde zal bevatten van den Arabischen tekst, om later door indices, nitgebreide bijlagen, inleiding en Latijnsche vertaling gevolgd te worden, was reeds ver gevorderd.

Over het nut van het uitschrijven van prijsvragen aan de hoogeschole was het oordeel van al de faculteiten vrij eenstemmig en gunstig. De faculteit der godgeleerdheid gaf te kennen, dat dit uitschrijven heilzaam heeft gewerkt ter aanmoediging en bevordering der godgeleerde studie, en dus als wenschelijk, ook voor het vervolg, mag aanbevolen worden. Bij de regtsgeleerde faculteit waren de gevoelens verdeeld; de meerderheid wenschte zo niet afgeschaft te zien, mits ook de middelen beschikbaar wierden gesteld tot de uitgave der bekroonde verhandelingen, die nu meestal om de kosten achterblijft. De faculteit der geneeskunde hield het uitschrijven van prijsvragen, zoo als het tegenwoordig bij beurten aan de verschillende hoogeschole geschiedt, voor wenschelijk en nuttig. Die der wis- en natuurkunde beschouwde de prijsvragen als eene belangrijke en heilzame bepaling van het besluit van 2 Augustus 1815. Zij spoort steeds hare kweekelingen, vooral tegen het einde van hunne academische loopbaan, aan om de behandeling van het een of ander wetenschappelijk vraagstuk te beproeven. Ook naar het oordeel van de faculteit der wijsbegeerte en letteren heeft het uitschrijven van doelmatige prijsvragen een zeer gunstigen invloed op de studien en werd het door deze ook zeer goedgekeurd.

Studenten.

Het gedrag der studenten heeft wederom geene aanleiding tot klagen gegeven. Over het algemeen beoefenden zij hunne studien met lust en ijver.

Zeven vreemdelingen maakten in dezen cursus van het academisch onderwijs gebruik; een uit Zwitserland voor de godgeleerdheid; drie uit de Kaapstad, waarvan twee voor de godgeleerdheid en een voor de geneeskunde; een uit Demerary voor de genees-

kunde; twee uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, beiden voor de regten.

Eene opgave van het getal studenten op 31 December 1853 en van de promotien gedurende het studiejaar 1853 en 1854, zoo omtrent deze als de beide andere hoogescholen, volgt hierachter.

Het getal dissertatien beliep gedurende dit tijdvak zes en twintig, waarvan eene in de faculteit der godgeleerdheid, veertien in die der regtsgeleerdheid, acht in die der geneeskunde, eene in die der wis- en natuurkunde en twee in die der letterkunde. Vijf studenten in de regtsgeleerdheid, op theses tot doctor bevorderd, hebben bij die gelegenheid een onderwerp van regts- of staatswetenschap behandeld en in de Nederlandsche taal uitgegeven.

Toestand der gebouwen.

In het onderhoud der gebouwen is behoorlijk voorzien.

HOOGESCHOOL TE UTRECHT.

Collegie van Curatoren.

Dit collegie verloor zijn voorzitter den heer *J. H. baron van Lynden van Lunenburg*, die gedurende ruim 36 jaren hetzij als lid hetzij als voorzitter de belangen der hoogeschool met ijver had behartigd. Hij werd vervangen door den heer *mr. W. J. van Hoijtema*.

Personeel der Hoogleraren.

In de faculteit der godgeleerdheid overleed de hoogleeraar *H. J. Roijaards*; een treffend verlies zoo voor de hoogeschool als voor het Vaderland; zijne plaats werd vervuld door den heer *B. Ter Haar*, theol. doct., predikant te Amsterdam.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek is weder verrijkt, vooral met boekwerken tot de godgeleerdheid betrekkelijk. Van de verzameling is door hoogleraren en studenten een veelvuldig en nuttig gebruik gemaakt. Gebrek aan ruimte deed zich meer en meer gevoelen.

Het anatomisch museum is met eenige nieuwe praeparaten verrijkt en volgens eene betere orde gerangschikt. Ook het physiologisch laboratorium deed eene aanwinst van belangrijke werktuigen.

Het academisch gasthuis bleef in denzelfden ongunstigen toestand wat het gebouw betreft. Nogtans nam het getal zieken op de heelkundige polykliniek voortdurend toe, en kwamen er ongeveer 600 tegen nog geen 500 in den vorigen cursus; op de oogheelkundige polykliniek 150 tegen 118. In het gasthuis werden 81 lijders opgenomen. Verscheidene operaties, waaronder sommige hoogst belangrijke, werden verrigt.

Het kabinet van natuurkundige werktuigen bleef, in vereeniging met dat van het natuurkundig genootschap, aan de behoeften voldoen. Ook het scheikundig laboratorium en het microscopisch observatorium waren in den besten staat.

De verzameling planten in den kruidtuin is belangrijk, doch de gebouwen voor het aankweken en bewaren laten veel te wenschen over.

BESCHOUWINGEN OVER HET ONDERWIJS.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

Al de aangekondigde lessen zijn gegeven. Na den dood van den hoogleeraar *Royjaards* konden de buitengewone collegien, welke hij had gegeven, niet worden voortgezet door de beide andere hoogleeraren, dewijl hun daartoe bij hunne veelvuldige bezigheden, nog vermeerderd met de gewone lessen van hunnen ambtgenoot en zijne academiebeurten, de tijd ontbrak.

De voorschriften omtrent het gebruik der Latijnsche taal worden in deze faculteit steeds getrouw nageleefd. Alle lessen, die niet tot de meer practische vakken behooren, worden in die taal gehouden. Op de voortdurend en handhaving van dit gebruik stelt de faculteit grooten prijs, daarin geheel instemmende met al de voortreffelijke theologanten, die vroeger aan deze hoogeschool onderwijs gaven. Immers voor alle critische en exegetische bijbelstudien is de grondige beoefening der oude letterkunde onontbeerlijk, terwijl ook zonder haar vele bronnen der andere theologische vakken on-

toegankelijk zijn. Tot die beoefening is er, naar het inzien der faculteit, geen sterker prikkel dan het houden der lessen, en mitsdien ook de verplichting tot antwoorden, in de Latijnsche taal. Ook in zoo verre acht zij het bezigen dier taal aan de hoogeschoolen raadzaam, dewijl de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in haar jongste reglement, voor het kerkelijk examen der aanstaande predikanten met vermeerderde gestrengheid heeft voorgeschreven, dat een aanmerkelijk deel van dat examen in de Latijnsche taal zal afgelegd worden.

De faculteit doet verder opmerken, dat, zoo men er te regt prijs op stelt, dat onze hoogeschoolen werkelijk universiteiten blijven, waar ook buitenlanders kunnen studeren, niet uit het oog moet worden verloren, dat de Utrechtsche theologische faculteit steeds de kweekschool blijft voor een aanzienlijk deel der Protestantsche predikanten in de Duitsche Rhijnprovincien, alwaar het kerkbestuur ernstig wenscht en vordert, dat allen, die als leeraars in de dienst der vereenigde Protestantsche Kerk in den Paltz wenschen te treden, de klassieke studien als onafscheidelijk van de theologische beschouwen en bijzonder zich in het Latijn schijnen te oefenen.

b. *Faculteit der regtsgeleerdheid.*

In deze faculteit zijn insgelijks al de aangekondigde lessen gegeven, met uitzondering slechts der *exoeticae lectiones* door den hoogleeraar *Holtius*, wegens gebrek aan toehoorders.

De hoogleeraar *de Geer* heeft de meest verdienstelijke studenten, na de wintervacantie, wekelijks een avond bij zich vereenigd en met hen het grootste deel der *Vaticana fragmenta* behandeld; een tiental nam hieraan geregeld deel.

De hoogleeraar *van Hall* heeft eenmaal 's weeks een repeteer-collegie gehouden, en alle veertien dagen des avonds een cursus of zoogenaamd pleitcollegie voor meer gevorderden.

Bij de lessen, die in regtstreeksch verband staan met de oudheid, namelijk de instituten, pandecten en *historia juris*, wordt de Latijnsche taal gebezigd, de Nederlandsche daarentegen bij de *encyclopaedia juris*, het burgerlijk regt, het handels- en zeeregts, de burgerlijke regtsvordering, het strafregt, de strafvordering, het

natuur-, staats- en volkenregt, de statistiek en de staathuishoudkunde.

De faculteit hecht voortdurend de grootste waarde aan de grondige beoefening van het Romeinsche regt en is overtuigd, dat zoowel daarop, als op de ontwikkeling van oordeel en goeden smaak, de beoefening van Grieksche en Latijnsche taalkennis en van de Romeinsche oudheden en geschiedenis van grooten invloed is.

De faculteit blijft derhalve met den meesten ernst de wetenschappelijke beoefening van het Romeinsche regt voorstaan en bij haar onderwijs krachtdadig handhaven, en is van oordeel, dat ook de studien der oude letteren niet behooren te worden veronachtzaamd, maar veeleer beschouwd als de meest geschikte voorbereiding tot de grondige regtsstudie. Naar hare ondervinding zijn dan ook zij, die het meest in de voorbereidende letterkundige studien uitmunten, schier zonder onderscheid tevens de beste studenten in het regt en hoogst zeldzaam zullen zij, die in de geschiedenis en oudheidkunde achterstaan, in de regtsstudien uitblinken.

Zal intusschen de beoefening van het in Nederland bestaande zoowel burgerlijk als strafregt niet eenzijdig zijn, dan behoort er, volgens de faculteit, niet slechts gevraagd te worden naar de Romeinsche bestanddeelen van het regt, maar moeten ook vooral de Germaansche en oud-vaderlandsche regtsbegrippen opgespoord en verklaard worden. Uit deze ontspringt eene bron van kennis, welke, naar het oordeel der faculteit, zoo al niet door de hoogleeraren, die veelal door buitengewone lessen in het ontbrekende trachten te voorzien, dan toch bij de verordeningen op het hooger onderwijs tot dasverre te zeer is veronachtzaamd.

c. Faculteit der geneeskunde.

Ook in deze faculteit werden de aangekondigde lessen behoorlijk gegeven. Bovendien hield de hoogleeraar *Donders* een college over de anthropologie en hadden dagelijks practische oefeningen plaats onder leiding van den hoogleeraar *Lancq*.

Daar het steeds moeilijker, in vele opzigten onmogelijk is geworden de geneeskundige wetenschappen op haar tegenwoordig standpunt naar eisch, dat is duidelijk en volledig, in de Latijnsche taal te behandelen, zoo is in de laatste jaren het gebruik

dier taal bij deze faculteit steeds verminderd en worden thans alle lessen in het Hollandsch gegeven. Een enkel collegie kon nog in het Latijn gehouden worden, maar ook daarvoor wordt thans van het Hollandsch gebruik gemaakt. Aan het ziekbed alleen wordt nog, zoover nuttig of doenlijk is, Latijn gesproken.

d. *Faculteit der wis- en natuurkunde.*

Van de in deze faculteit aangekondigde lessen zijn, bij gebrek aan toehoorders, niet gegeven physicae mathematicae capita selecta, chemia theoretica, botanica historia plantarum medicinalium, anatomia plantarum en geometria descriptiva, die de hoogleeraren van Rees, Mulder, Bergsma en Bujs Ballot voornemens waren geweest te geven. Daarentegen zijn onder leiding van den hoogleeraar Harting door 17 studenten in maandelijksche avond-bijeenkomsten stellingen verdedigd en voordragten gehouden over verschillende natuurkundige onderwerpen. Ook heeft hij met dezelfde jongelieden van tijd tot tijd wandelingen gedaan ter verzameling van inlandsche planten, dieren en delfstoffen.

Aan de lessen over landhuishoudkunde voor niet-studerenden hebben 35 personen deel genomen.

Ook in deze faculteit is de Nederlandsche taal de gebruikelijke; slechts bij het beschrijvende gedeelte der kruidkunde en de verdeling van het dierenrijk wordt de Latijnsche als meer doelmatig gebezigt.

De mathematische studien, voor zooverre zij als voorbereiding dienen, kunnen, naar het oordeel der faculteit, gerekend worden slechts door de helft der jongelieden met vrucht te worden beoefend. Dezen maken er vrij goede vorderingen in, en met hen worden zij veel verder voortgezet dan vroeger mogelijk was, toen dit onderwijs op vele voorbereidende scholen nog veel te wenschen overliet.

Zoo de zekerheid kon verkregen worden, dat op al die scholen eene gelijkmatige ontwikkeling plaats had, zou de faculteit wenschen een gedeelte van het mathematisch onderwijs, dat nu aan de hoogeschool gegeven wordt, naar die scholen overgebracht en op de hoogeschool alleen eene toepassing en algemeene beschouwing van de methode behouden te zien. Voor letterkundigen acht zij

het tegenwoordig examen voldoende, maar voor aanstaande geneeskundigen zou zij eenige wijziging nuttig achten.

e. *Faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren.*

De aangekondigde lessen zijn alle gehouden, met uitzondering van die van den hoogleeraar *Karsten* de *historia philosophiae* verteris bij gebrek aan toehoorders. Daarentegen heeft hij een privaat en een publiek dispuut-collegie gehouden, elk om de 14 dagen, het laatste in het tweede halfjaar en bovendien met eenige jongelieden tragoedien van *Aeschylus* behandeld.

Op het gebruik der Latijnsche taal wordt in deze faculteit alleen uitzondering gemaakt voor de nieuwere geschiedenis, de Nederlandsche letteren, de vaderlandsche geschiedenis, de logica en de metaphysica.

Over het nut van het uitschrijven van prijsvragen aan de hoogeschoolen waren de faculteiten vrij eenstemmig. Die der godgeleerdheid achtte evenwel hetgeen tegenwoordig plaats heeft voldoende en vreesde van eene uitbreiding schadelijke gevolgen voor de studien. Die der regtsgeleerdheid, onder opmerking, dat het beantwoorden dier prijsvragen alleen aan meer gevorderden behoorde toegestaan te worden, achtte ze ook daarom nuttig, dewijl de Regering zoo doende in de gelegenheid wordt gesteld, reeds vroeg de oogen te vestigen op de meest uitstekende jongelieden. Zij meende dat het aantal wel geschreven prijsvragen bij de jongste uitschrijving aan deze hoogeschool het nut van den maatregel had bevestigd.

Studenten.

Omtrent het gedrag en den ijver der studenten zijn de berigten der faculteiten niet eenparig; de meeste hoogleeraren zijn echter zeer tevreden geweest. De faculteit der regtsgeleerdheid alleen spreekt een minder gunstig oordeel uit en zegt, dat het aanhoudend deelnemen der jongelieden aan vermakelijkheden van allerlei aard op hunne studien eenen zeer nadeeligen invloed uitoefent.

Het getal vreemdelingen, die de hoogeschool bezoeken, neemt toe. Jaarlijks vermenigvuldigen de aanzoeken om het genot der

in het verslag over 1848/49 nader omschrevene Bernardijnsche beurs, en daar geen Hongaren nu meer komen studeren, kan die beurs bij voortdurend aan 14 studenten uit den Paltz geschonken worden.

Van meer gewigt nog is de belangstelling, die aan de Kaap de Goede Hoop en in de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk in Zuid-Afrika in de hoogeschool te Utrecht wordt geopenbaard, dewijl de jongelieden, die van daar komen, in hunne studien geene geldelijke ondersteuning ontvangen, zoo als die uit den Paltz. Hun getal was tot 15 geklommen.

Het getal dissertatiën bedroeg vier en twintig, waarvan twee in de faculteit der godgeleerdheid, drie in die der regtsgeleerdheid, veertien in die der geneeskunde en vijf in die der wis- en natuurkunde.

Toestand der gebouwen.

De gebouwen zijn in het algemeen oud en vereischen soms aanzienlijke herstellingen. Het bouwen der nieuwe sterrewacht op het bolwerk Zonnenburg is in dit jaar aanbesteed.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

Collegie van Curatoren.

Het personeel van dit collegie heeft geene verandering ondergaan.

Personeel der Hoogleeraren.

Ter vervanging van den heer *M. de Vries*, in gelijke betrekking naar Leyden overgeplaatst, is tot hoogleeraar in de faculteit van bespiegelende wijsbegeerte en letteren benoemd de heer *W. J. A. Jonckbloet*, hoogleeraar aan het athenaeum te Deventer.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

Deze zouden, om op eene behoorlijke hoogte te worden gebragt, in het algemeen uitbreiding moeten ondergaan; bepaaldelijk is dit het geval met de academische bibliotheek, die overigens in goede orde is. Aan den wetenschappelijken catalogus wordt voortdurend gewerkt. De boekery van het te Groningen gevestigd genootschap

"Pro excolendo jure patrio" is op aanbieding van dat genootschap thans geplaatst op de academische bibliotheek; daardoor is die belangrijke verzameling meer algemeen toegankelijk gesteld.

Het nieuwe ziekenhuis blijft aan het doel, de uitbreiding van het klinisch onderwijs, voldoen. Daarin worden voortdurend 70 à 86 lijdens verpleegd. Voor de studenten was er alzoo overvloedige gelegenheid om zich en als geneeskundigen en als heelkundigen practisch te kunnen vormen. Ook ontbrak het er geenszins aan de gelegenheid om een aantal verlossingen te kunnen verrigten.

Van het physiologisch laboratorium is aanvankelijk een gewenscht gebruik gemaakt.

De hortus, die op alle uren van den dag voor de toehoorders der lessen in de kruidkunde openstaat, is door dezen geregeld bezocht.

Van de gelegenheid in het museum van natuurlijke historie aanwezig om practische anatomische oefeningen en microscopische onderzoekingen te doen, is door sommigen gebruik gemaakt. Dat dit niet meer algemeen geschiedt is niet geheel toe te schrijven aan gebrek aan lust of belangstelling, maar ook aan tijdgebrek, het natuurlijk gevolg van het vermenigvuldigen der collegien, zonder dat in dezelfde evenredigheid de studietijd verlengd wordt.

Zeer vlijtig gebruik is er in 't algemeen weder gemaakt van de gelegenheid in het chemisch laboratorium om zich practisch op de scheikunde toe te leggen.

Overigens hebben de hoogleeraren, met het beheer der verschillende verzamelingen belast, al het mogelijke gedaan wat strekken kan om van de aanwezige hulpmiddelen al dat voordeel en al dat nut te trekken waarvoor zij vatbaar zijn.

BESCHOUWINGEN OVER HET ONDERWIJS.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

De voorgeschreven lessen zijn alle behoorlijk gegeven. Boven dien worden telken jare collegien gehouden over de encyclopaedie en methodologie, over de tekstcritiek van het Nieuwe Testament en hebben er cathchetische en homiletische oefeningen plaats; van tijd tot tijd worden de patristiek, de inleiding in de schriften des Nieuwen Testaments en de geschiedenis der Nederlandsche Her-

vormde Kerk behandeld. Ook is in de laatste jaren door een van de leden dezer faculteit een collegie gehouden voor niet-godgeleerden (in de Nederlandsche taal), ten doel hebbende om hen het Christendom beter te doen kennen en hooger te doen waarderen.

Omtrent het geregeld bijwonen der gewone lessen is gunstig berigt; ook de buitengewone worden doorgaans zeer vlijtig bezocht.

Homiletiek, pastoraal en de overige deelen der practische godgeleerdheid, zoomede geschiedenis van de Nederlandsche Hervormde Kerk worden in de Nederlandsche taal behandeld; de overige lessen in het Latijn.

Daarenboven wordt op de lessen over encyclopaedie en methodologie, alsmede over de dogmatiek om het andere jaar, en op die over de natuurlijke godgeleerdheid telken jare in het Nederlandsch gerespondeerd; zoo wordt ook op de uitlegkundige collegien over het Nieuwe Testament tot meerdere oefening der studenten nu en dan de Nederlandsche taal gebruikt.

b. Faculteit der regtsgeleerdheid.

Ook in deze faculteit zijn al de aangekondigde lessen gegeven. Zij werden vrij geregeld bijgewoond; het meest door de bekwaamste studenten. De examens worden met gestrengheid afgenomen; er zijn voorbeelden, dat een candidaat eens, ja meermalen, zelfs bij zijne promotie werd afgewezen. Zij aan wie, uit hoofde hunner nalatigheid, geen getuigschrift kan worden gegeven, worden verplicht zich afzonderlijk bij een of meer der hoogleeraren of in het openbaar voor de geheele faculteit aan een examen te onderwerpen.

Bij de lessen over het burgerlijk regt, het handelsregt, de burgerlijke regtsvordering, de strafvordering en de staathuishoudkunde, wordt de Nederlandsche taal gebezigd. De voordragt van het staats- en strafregt geschiedt het eene jaar in het Latijn en het andere in de Nederlandsche taal, naar mate de algemeene beginselen of het hier te lande geldige regt worden onderwezen.

De strekking van het onderwijs is en was steeds om het groote onderscheid tusschen bloote wetgeleerdheid en ware regtsgeleerdheid te doen kennen en om telkens op het volstrekt onontbeerlijke van naauwkeurige, historische, antiquarische en grammaticale kundigheden te verwijzen, als op den eenigen weg, welke zoo velen

in Nederland ten allen tijde den roem van uitstekende juristen deed verwerven.

De faculteit verklaart voorts in 't algemeen, dat de vorming van vaderlandsche regtsgeleerden in den ruimsten zin van het woord, door middel niet alleen van academisch onderwijs, maar ook van opleiding, bij haar op den voorgrond staat; dat daaraan hare openbare en bijzondere lessen, haar omgang met de studenten, dienstbaar worden gemaakt.

c. *Faculteit der geneeskunde.*

De lessen, alle zoo als zij aangekondigd waren gegeven, werden door de groote meerderheid der studenten zeer geregeld bijgewoond. Over het algemeen wordt de wetenschappelijke geest der studenten goed genoemd.

Met uitzondering alleen van de klinische lessen, worden alle collegien in de Nederlandsche taal gehouden.

d. *Faculteit der wis- en natuurkunde.*

Alle leden dezer faculteit kunnen niet anders getuigen dan dat hunne lessen, welke alle in de Nederlandsche taal worden gehouden, door de groote meerderheid der studenten zeer geregeld worden bijgewoond.

Dat de mathematische studien aan deze hoogeschool niet voldoende zouden worden behartigd, zoo als uit vroegere mededeelingen was afgeleid, schijnt eene min juiste opvatting. Curatoren prijzen met de faculteit de belangstelling, waarmede de wiskunde beoefend wordt. Immers de lessen, ook de elementaire, worden tot aan het einde van den cursus getrouw bijgewoond, en de examina zelden vroeger dan na de Paaschvacantie afgenomen. De wiskunde wordt in het algemeen door de studenten niet beschouwd als een vak, waarin men zich in den kortst mogelijken tijd moet laten oefenen, om reeds vóór de Kersyvacantie het examen te kunnen doen, waarvan dan het gevolg is, dat de letterkundige studien gedurende dien tijd worden verwaarloosd of op den achtergrond komen. Tegen deze voor grondige studie zoo schadelijke wijze van handelen tracht de faculteit zooveel mogelijk

te waken en dit gelukt haar bij verre de meeste studenten. En niet alleen wordt van het elementair onderwijs ijverig en met vrucht gebruik gemaakt, maar ook de hoogere wiskunde, met hare toepassingen op andere wetenschappen, vindt ijverige beoefenaars, zoo als eenige uitmuntende doctorale examina en ook in het buitenland door deskundigen zeer geprezen dissertatiën bewijzen.

De lessen over de beginselen der kruidkunde en die over de toegepaste kruidkunde zijn geregeld bijgewoond, zoowel door studenten als door pharmaceuten en heekundigen; zoo ook de lessen, welke gediend hebben om een overzicht te geven der natuurlijke families. Responsiën hebben geregeld plaats gehad, inzonderheid over de beginselen der kruidkunde.

In het najaar en in den voorzomer zijn, geregeld eens in de week, botanische wandelingen gedaan, beurtelings met de oudere en jonge toehoorders dezer lessen.

De physica wordt voor de toekomstige geneeskundigen en voor allen, die hunne natuurkundige studien beginnen, in een tweejarigen cursus gegeven, met die bepaling nogtans, dat, bij het begin van elk jaar, die gedeelten behandeld worden, welke noodzakelijk zijn tot het begrip van de overige. Daarna wordt in het eene jaar de leer van het magnetisme en de electriciteit in hare verschillende deelen, in het andere die van de warmte en het licht verklaard. Aan de studenten in het tweede studiejaar wordt gelegenheid gegeven om zich, onder toezigt van den hoogleeraar, in het gebruik van de instrumenten te oefenen en zelve eenige physische proeven te doen, waarvan allen getrouw gebruik maken. Voor de meergevorderden worden doorgaans de meer ingewikkelde gedeelten, vooral van de lichtleer, in afzonderlijke lessen behandeld.

De lessen over de stereometrie en sphaerische trigonometrie werden door de studenten, die zich voor de geneeskunde voorbereiden, ijverig, getrouw en blijkens den uitslag der examina door velen met den besten uitslag bijgewoond.

Ook de lessen over algebra en de beginselen der analytische geometrie werden door sommigen met belangstelling en vrucht gevolgd. Slechts drie studenten maakten gebruik van het onderwijs in de beginselen der sterrekunde, waaronder één litterator.

De cursus over inorganische scheikunde, schoon slechts een jaar durende, wordt gedurende twee jaren door de studenten gevolgd,

daar de ondervinding heeft doen zien, dat de jongelieden, bij gebrek aan voorbereiding in natuurkundige wetenschappen, slechts bij uitzondering uit het bijwonen van een enkelen cursus een voldoende en helder inzicht in scheikundige zaken kunnen verkrijgen. Het tweede jaar, dat zij de lessen bijwonen, voorziet dus in eene heilzame herhaling.

De lessen over de organische scheikunde worden op raad des hoogleeraars slechts door die studenten gehouden, die reeds een jaar den cursus over de inorganische gevolgd hebben.

Eigenlijk gezegde responsien, aan welke meerdere uren gewijd worden, hebben bij al deze collegien slechts nu en dan plaats; daarentegen wordt doorgaande van de veelvuldig voorkomende gelegenheid gebruik gemaakt om vragenderwijze de aandacht op het vroeger behandelde en op het verband daarvan met het onderwerp dat besproken wordt te vestigen.

Het onderwijs in de landhuishoudkunde, ook aan niet-studierenden, blijft voortdurend zeer gewenschte uitkomsten opleveren. Gedurende den wintercursus, die altijd het meest bezocht is, zijn de lessen bijgewoond door 31 personen.

c. *Faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren.*

De lessen over Nederlandsche taal en geschiedenis hebben, na het vertrek van den hoogleeraar *de Vries* tot aan de komst van den hoogleeraar *Jonckbloet* stilgestaan. Die in de uiterlijke wel sprekenheid zijn door den lector dr. *W. Hecker* gegeven. De lessen over de geschiedenis der wijsbegeerte en de Grieksche oudheden zijn niet gehouden bij gebrek aan toehoorders.

De Nederlandsche taal wordt gebezigd bij de lessen over de Hebreuwsche letterkunde, de Arabische, Syrische, Chaldeenwsche letterkunde en Joodsche oudheden, de Nederlandsche geschiedenis, letterkunde en welsprekendheid. Daarenboven acht de hoogleeraar *de Grouse* zich genoodzaakt bij zijne lessen in de redeneerkunde, boven-natuurkunde en geschiedenis der wijsbegeerte, die in het Latijn worden gehouden, dikwijls ophelderingen te voegen in de Nederlandsche taal, daar volgens zijne meening zeer vele studenten het Latijn niet genoegzaam verstaan om met vrucht zijne lessen in die taal te volgen.

Het geregeld bijwonen der gewone lessen laat, volgens het berigt der faculteit, bij velen te wenschen over.

Over het nut van het uitschrijven van prijsvragen aan de hoogeschoolen bestond bij al de faculteiten eenparigheid van gevoelen. Zij beschouwden de prijsvragen als eene aanleiding en een prikkel tevens voor de studenten tot grondiger oefening in hun studievak, vooral tot ontwikkeling van zelfstandigheid en eigen oordeel, waarbij hun tevens de gelegenheid wordt aangeboden om op eene ongezochte wijze nog nadere blijken te geven van ijver en bekwaamheid.

De faculteit der godgeleerdheid was echter van oordeel, dat de studenten zich gedurende de eerste jaren hunner studie van het beantwoorden van prijsvragen zouden dienen te onthouden en de uitschrijving telken jare aan iedere academie zou moeten plaats hebben; dat verder de bekroonde stukken zouden behooren te worden gedrukt en de reiskosten aan de bekroonden vergoed.

Nu voor het doctoraat in de regten het schrijven eener dissertatie niet meer gevorderd wordt, was het uitschrijven van prijsvragen, naar de meening van de faculteit der regtsgeleerdheid, nog meer aan te bevelen. Wel is de moeilijkheid der doctorale examens toegenomen, maar daar het al of niet schrijven eener dissertatie geen onderscheid in rang ten gevolge heeft, zien verre de meesten, hetzij uit onverschilligheid, hetzij om kosten te besparen of om andere redenen, er van af.

De faculteit der letterkunde was evenwel van oordeel, dat, zullen de prijsvragen aan het doel beantwoorden, schier alles afhangt van eene oordeelkundige keus dier vragen, die zóó zouden behooren te worden ingerigt, dat zij binnen den kring van kennis vallen die men mag veronderstellen bij hen, die naar den prijs zullen dingen, en niet te veel tot zoodanige specialiteiten af dalen, dat de daaraan bestede tijd als verloren te beschouwen is voor den algemeenen gang der studie. Bij sommige leden der faculteit was nog de vraag gerezen, of het in het belang der studerenden niet raadzaam ware, bij eventuele wijziging van de bestaande bepalingen terug te keeren tot het vroeger voorschrift, dat geen student naar den prijs mag dingen dan die bij het uitschrijven der vraag het derde studie-jaar is ingetreden.

Studenten.

Het gedrag en de studie der jongelieden waren over het geheel zedelijk en lofwaardig. Eene groote afleiding voor pas aankomende studenten is door het gemeentebestuur weggenomen, door de afschaffing der herfstkermis, die te gelijk inviel met den aanvang der studien.

Vreemdelingen hebben in den afgelopen cursus geen gebruik gemaakt van de hoogeschool.

Op de in het vorig jaar uitgeschreven prijsvragen zijn onderscheidene antwoorden ingekomen.

In de theologische faculteit heeft een der twee antwoorden, waarvan schrijver was *H. G. Hagen*, student in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te Utrecht, een vereerend getuigschrift verkregen. De vraag der regtsgeleerde faculteit is onbeantwoord gebleven. Op die der medische faculteit zijn vier antwoorden gevolgd; dat van *A. Sasse*, candidaat in de geneeskunde en in de wis- en natuurkunde aan het athenaeum te Amsterdam, verkreeg de gouden medaille; aan het antwoord van *G. Stinstra*, candidaat in de letteren en in de geneeskunde te Groningen, werd de zilveren medaille en aan dat van *A. F. van Wageningen*, candidaat in de geneeskunde aan de hoogeschool te Utrecht, een vereerend getuigschrift toegekend. In de faculteit der wis- en natuurkunde, die twee vragen had uitgeschreven, had geene bekrooning plaats; in die der letteren werd een vereerend geschrift verleend aan *J. D. Homan*, candidaat in de letteren aan de hoogeschool te Groningen voor zijn antwoord op eene der twee uitgeschreven prijsvragen.

Het getal dissertaties bedroeg negen, waarvan eene in de faculteit der godgeleerdheid, zes in die der geneeskunde en twee in die der letterkunde.

Toestand der gebouwen.

De academische gebouwen worden behoorlijk onderhouden, doch vorderen meer en meer herstellingen.

ATHENAEUM TE AMSTERDAM.

Het personeel van het collegie van curatoren en dat der hoog-

leeraren is hetzelfde gebleven. De in het vorig jaar nieuw benoemde curator, *mr. C. H. B. Boot*, nam, ter vervanging van wijlen den heer *mr. J. J. Uitwerf Sterling*, zitting in het collegie van toezigt over den hortus botanicus.

Gedurende den afgelopen cursus heeft de rigting van het onderwijs geene verandering ondergaan, mogt het athenaeum weder dezelfde medewerking als vroeger ondervinden van de zijde der Klinische school en der seminarien van de Evangelisch-Lutherschen, Doopsgezinden en Remonstranten, en gingen de hoogleeraren steeds met ijver voort, om ook buiten hunnen eigenlijken werkkring de meer algemeene verspreiding van kennis en beschaving krachtig te helpen bevorderen.

Al de aangekondigde collegien werden gehouden, met uitzondering van dat over differentiaal- en integraal-rekening van den hoogleeraar *Matthes*, waarvoor zich geene toehoorders hebben aangemeld; van dat over de elementa psychiatriae van den hoogleeraar *Voorhelm Schneevoogt*, omdat geen geschikt uur tot het houden van dat collegie te vinden was; en van dat over verloskunde van den hoogleeraar *G. Vrolik*, uit gebrek aan hoorders.

De hoogleeraar *M. des Amorie van der Hoeven* gaf, behalve zijne gewone lessen, een privatissimum in het Romeinsche regt en practische pleitoefeningen voor de beoefenaars van het nieuwe regt.

Behalve de daarvoor bepaalde morgenuren, wijdde de hoogleeraar *Schneevoogt* nog eenen avond 's weeks aan zijne lessen over de neuropathologie. Die lessen werden ook bijgewoond door eenige geëxamineerde plattelands-heelmeesters, gelijk die van den hoogleeraar *W. Vrolik* door leerlingen der Klinische school, en die van de hoogleeraren *Tilanus* en *Suringar* door eenige doctoren en chirurgen.

De hoogleeraar *Moll* heeft nog een avondcollegie gegeven aan de studie der Nederlandsche kerkgeschiedenis gewijd, en de hoogleeraar *Beijerman* gedichten, behoorende tot de midden-Nederlandsche letterkunde, en van *Hooft* en *Vondel*, grammatisch en aesthetisch verklaard.

De lessen van den hoogleeraar *von Baumhauer* werden ook bijgewoond door 14 leerlingen der Klinische school en 15 pharmaceuten; die van den hoogleeraar *Miquel* door twee niet-studenten. Op het

laboratorium chemicum werd, behalve door 12 studenten, door een gelijk getal niet-studenten gewerkt.

Voor het studiejaar 1853/54 werden ingeschreven voor de
 godgeleerdheid, bij recensie 48, voor het eerst 17, te zamen 65
 regtsgeleerdheid, " 38, " 6, " 44
 geneeskunde, " 20, " 5, " 25
 letterkunde, " 4, " 1, " 5
 wis- en natuurkunde, " 3, " 1, " 4

113. 30. 143.

Hierbij zijn nog te voegen eenige studenten, en wel 30 leerlingen der Klinische school, die zich verleden jaar als studenten aan het athenaeum hadden doen inschrijven, doch zich dit jaar niet hebben doen recenseren.

Bij het begin van dit studiejaar zijn twee theologanten vertrokken; een naar Leyden en een naar Utrecht, en een student in de wis- en natuurkunde naar laatsgemelde academie, om aldaar hunne studien te voltooijen. Aan het einde van den cursus werd hetzelfde voornemen opgevat door twee medici, met het plan evenwel om later bij het athenaeum terug te komen; van de regtsgeleerde faculteit zouden met den cursus van 1854/55, drie studenten naar elders vertrekken.

Dertien studenten van het athenaeum zijn tot doctoren bevorderd:

in de regten 11
 " " geneeskunde 1
 " " godgeleerdheid 1

Algemeen was het oordeel, dat de collegien doorgaande goed werden bezocht, behalve die van des morgens ten acht ure. Voor de studie van het Romeinsche regt heeft zich meer ijver geopenbaard dan anders het geval was.

Omtrent de hulpmiddelen voor het onderwijs zijn de navolgende mededeelingen gedaan. Voor de microscopische inrigting op het theatrum anatomicum zijn eenige werktuigen aangekocht.

Het gemis van eene inrigting voor chemisch-pathologische proef- en waarnemingen, in verband met eene gelijke inrigting voor physiologie, deed zich bij het onderwijs van den hoogleeraar *van Geuns* levendig gevoelen. Ook werd voor toxicologie en geregtelijke geneeskundige oefeningen zoodanige inrigting dringend gevorderd. De

hoogleeraar heeft getracht daaraan uit eigen middelen zooveel mogelijk te gemoet te komen. Zoo echter niet op andere wijze in dit gemis wordt voorzien, gaf hij zijne vrees te kennen, dat het athenaeum voor natuur-geneeskundig onderwijs hoe langer zoo meer ongeschikt zou worden.

Intusschen mag wegens de naauwe betrekking, die er bestaat tusschen het athenaeum en de Klinische school, hier niet uit het oog worden verloren, wat aan hulpmiddelen voor het onderwijs in de geneeskunde aldaar aanwezig is, zoowel in haar gebouw als in het Binnengasthuis te Amsterdam.

Het physisch kabinet en de verzameling van chemische instrumenten en praeparaten hebben beide weder eenige niet onbelangrijke aanwinsten gedaan.

Voorts heeft de hoogleeraar *von Baumhauer* de vroeger van de *Erven Swart* bij de verzameling van physische en chemische instrumenten en praeparaten overgenomene collectie mineralen uitgezocht, volledig gemaakt, nieuw ingedeeld en met opschriften voorzien; zoodat zij thans eene vrij volledige, goed geordende verzameling van over de duizend exemplaren uitmaakt, die hij voornemens was nog vóór het einde van 1854 te catalogiseren.

De hortus botanicus bevindt zich in goeden staat. Met de invoering van het nieuwe systeem van etiketten wordt voortgegaan; de catalogus zou in den loop van het jaar 1854 voltooid worden en vervolgens gedrukt. De bloemenkasten zijn goed. De betrekkingen binnen en buiten 's lands nemen nog steeds toe. De aanwinst van nieuwe gewassen bestond dit jaar uit bijkans 400 soorten.

In afwachting van de door curatoren in de maand October 1853 voorgestelde reorganisatie en uitbreiding der stads-bibliotheek, zijn zij voortgegaan om, onder het hun voorloopig opgedragen toezigt en beheer, alles aan te wenden wat in hun vermogen lag, ten einde die instelling op te beuren uit den staat van verval waarin zij was geraakt. In November 1853 op den gewonen voet voor het publiek opengesteld, werd zij tot het einde van September 1854 bezocht door 334 personen, en werden in dat tijdvak 90 boekwerken uitgeleend.

Een geschikte *custos* houdt zich thans bezig met de voorbereidende werkzaamheden voor eenen nieuwen catalogus. Om de drie

maanden wordt in de *Amsterdamsche Courant* medegedeeld, met welke boekwerken de bibliotheek is verrijkt. Het totaal van 1853 bedroeg 36 werken bij aankoop, en 27 bij geschenk: dat der negen eerste maanden van 1854 aan gekochte werken 65 en aan boekgeschenken 153.

Het gebouw des atheneums bevindt zich in goeden staat van onderhoud. Na verwerping van het plan om de helft van het onder de gehoorzalen gelegen pakhuis in te rigten tot collegie-kamer, hebben burgemeester en wethouders er in toegestemd om althans een gedeelte daarvan af te staan tot wacht- en kleedkamer voor de professoren, waardoor in eene lang gevoelde behoefte is voorzien.

De staat waarin zich het gebouw van het scheikundig laboratorium bevindt, heeft den hoogleeraar *von Baumhauer* genoodzaakt het laboratorium voor het houden van practische oefeningen te sluiten. Tot het stichten van een geheel nieuw gebouw is een plan ontworpen en voorloopig goedgekeurd; men was bezig het nu verder in bestek te brengen.

In het lokaal der stads-bibliotheek is nog geene verandering gekomen. Het theatrum anatomicum liet steeds veel te wenschen over.

ATHENAEUM TE DEVENTER.

Ofschoon de inrigting van het athenaeum gedurende dezen cursus op den ouden voet bleef, werden er echter en door curatoren en door den gemeenteraad maatregelen genomen om er meer uitbreiding en grooter bloei aan te geven. Curatoren leverden in de maand Februarij een rapport in omtrent het beginsel, waarop, naar hun oordeel, het athenaeum behoorde vernieuwd te worden. Het zoude eene inrigting van hooger onderwijs blijven, en tevens eene aanmerkelijke uitbreiding in het onderwijs voor handel, industrie en landbouw erlangen. Overeenkomstig dit beginsel, door den gemeenteraad goedgekeurd, leverden curatoren, in de maand Junij, een uitgewerkt plan in, waarin het getal en de bezoldiging voor hoogleeraren bepaald, de lessen, door hen te geven, voorgesteld, op de verbetering van het chemisch laboratorium enz. aangedrongen werd. Ook dit plan werd door den gemeenteraad

aangenomen, met uitnoodiging aan curatoren, om een reglement te ontwerpen en aan den gemeenteraad aan te bieden.

Bij deze organisatie heeft men den kring van hooger onderwijs hoofdzakelijk beperkt tot voorbereiding voor verschillende vakken van studie overeenkomstig de tegenwoordige verordeningen, en is men verder te rade gegaan met de behoefte van onzen tijd van grondig onderwijs in de natuurkundige wetenschappen op ruimere schaal, welke behoefte in de laatste jaren meer en meer gebleken was. Tevens is in het oog gehouden, wat, ten gevolge van vooruitgang van wetenschap in het algemeen, thans meer dan vroeger geëischt werd aan personeel en hulpmiddelen, terwijl de toegang tot de lessen opengesteld werd voor allen, die kennis zoeken.

Daar deze organisatie gedurende den cursus van 1853/54 wel voorbereid werd maar nog niet tot stand kwam, zal zij in een volgend verslag uitvoeriger worden besproken, en vertrouwt men er de vruchten van te kunnen mededeelen, die aanvankelijk reeds bespeurd worden.

Het collegie van curatoren onderging geene verandering. Aan den hoogleeraar *W. J. A. Jonckbloet*, tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren te Groningen benoemd, werd eervol ontslag uit zijne betrekking bij het athenaeum gegeven. Dit verlies trof te meer, nu de omstandigheden medebrengen, dat de ontstane vacature lang onvervuld bleef. In een belangrijk vak van het onderwijs werd dus gedurende een gedeelte van den cursus niet voorzien.

Een natuurlijk gevolg van den onzekeren toestand, waarin het athenaeum verkeerde, was dat de inrigting niet bloeide. Het getal studenten nam niet toe. Het bedroeg slechts 12, waarvan 1 voor de godgeleerdheid, 7 voor de regten, 4 voor de wis- en natuurkunde. Bovendien werden de lessen bijgewoond door één jongeling, vroeger ingeschreven op het album, bedoeld bij het reglement op het gymnasium, en door 15 pharmaceuten, waarvan 7 nieuw aangekomenen. Het geheel bedroeg dus 28.

Van het chemisch laboratorium werd door 10 jongelieden gebruikt gemaakt. Door de belangrijke verbetering en uitbreiding van het lokaal, die door de gemeenteraad toegestaan en waarvan de uitvoering reeds begonnen is, zal voor dit onderwijs een nieuw tijdperk aanvangen. Door het gebruik van de beschikbare gelden

zijn de gewone en dagelijksche behoeften van het onderwijs bestreden en is de bibliotheek met eenige belangrijke werken verrijkt. Curatoren meenen de toekomst bij de nieuwe organisatie met vertrouwen te mogen te gemoet zien. Voorloopig zij nog medegedeeld, dat de benoeming der hoogleeraren heeft plaats gehad en dat onderwijs zal worden gegeven door de heeren:

J. Duijmaer van Twist, in de regten, tevens verplicht tot het houden van lessen over de staathuishoudkunde.

E. J. Kiehl, in de Grieksche en Latijnsche letterkunde, oudheden en algemeene geschiedenis, ook belast met het onderwijs in de logica.

J. van Vloten in de Nederlandsche taal- en letterkunde en vaderlandsche geschiedenis.

V. S. M. van der Willigen, in de wis- en natuurkunde en de toegepaste werktuigkunde.

M. J. Cop, in de scheikunde, daaronder begrepen de zoogenaamde chemische technologie, en het onderwijs in de pharmacie.

L. Mulder, in de botanie, kennis der aardsoorten (geognosie), waren-kennis, enz.

Tot de lessen, door de drie laatste hoogleeraren te geven, behoort ook de toepassing der genoemde wetenschappen op den landbouw.

De heeren *J. Verburg* en *P. Bosscha*, ofschoon op hun verzoek van hunne vroegere werkzaamheden eervol ontslagen, behouden evenwel nog de bevoegdheid om als honoraire professoren onderwijs te geven in de vakken, die hun vroeger waren toevertrouwd. Aan den hoogleeraar *J. Verburg* is voorloopig nog het onderwijs in de Hebreeuwsche taal en oudheden opgedragen tot tijd en wijle er op eene andere wijze in dit vak zal voorzien zijn.

Latijnsche scholen en gymnasien.

De in het vorig verslag aangenomen verdeeling dezer inrigtingen in Latijnsche scholen, voorloopig en definitief erkende gymnasien, is ook nu weder gevolgd.

Blijkens de tabel II, achter dit verslag geplaatst, waren er in het schooljaar 1853/54 40 Latijnsche scholen, 9 voorloopig en 18 definitief erkende gymnasien. Het eenige verschil met het vorige jaar is het terugtreden van één gymnasium in de categorie der

Latijnsche scholen en de overgang van twee voorloopig erkende gymnasia tot de definitief erkende.

Deze 67 inrigtingen telden, op 15 Januarij 1854, 247 onderwijzers, gelijk getal als op 15 Januarij 1853, en 1826 leerlingen. Het getal der leerlingen is dit jaar met 94 verminderd, doch daarentegen met 171 vermeerderd, zoodat er op 15 Januarij 1854 77 meer waren dan op hetzelfde tijdstip in het vorige jaar. De voornaamste vermindering (29) had plaats in Noordbrabant en werd er slechts gedeeltelijk opgewogen door eene vermeerdering van 10 leerlingen. Het ontnemen der tweede afdeling aan het gymnasium te Arnhem was mede oorzaak der algemeene vermindering. Niettemin beliep de vermeerdering in Gelderland nog 24. In Zuid-holland stond tegenover eene vermindering van 7 leerlingen eene vermeerdering van 63, voornamelijk het gevolg van de verandering der Latijnsche school te Dordrecht in een gymnasium.

Enkele scholen bleven voortdurend zeer weinig leerlingen tellen. Bij die te Stavoren, welke ook dit jaar weder door geen enkelen leerling werd bezocht, voegde zich nu die te Bolsward. De Regering is evenwel steeds bedacht op de opheffing van dergelijke scholen, voor zooverre dit van haar afhangt, en zal welligt bij het eerstvolgend verslag kunnen melden, dat hare pogingen niet geheel vruchteloos zijn gebleven. Van den anderen kant tracht zij zoodanige inrigtingen, waar vooruitgang merkbaar is, doch bij gebrek aan fondsen wordt tegengehouden, door eenige verhooging van het rijkssubsidie in haren bloei bevorderlijk te zijn.

Schoon de meeste der ontvangten berigten naar gewoonte, wat volledigheid betreft, zeer veel te wenschen overlaten, en zich weder veelal bij de namen der leeraars en het getal der leerlingen bepalen, blijkt toch uit enkele verslagen en schijnt ook eenigermate uit het toenemend getal van hen, die de scholen bezochten, te kunnen worden afgeleid, dat het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31) aanvankelijk gunstigen invloed op de Latijnsche scholen en gymnasia heeft gehad. Vooral de nu verkregen meerdere zekerheid, dat de leerlingen den cursus in zijn geheel zullen afloopen, heeft een vaster en geregelder gang aan het onderwijs gegeven.

Aan de hoogeschole kon uit den aard der zaak de invloed van dat besluit zich nog weinig doen gevoelen. De faculteiten

ongehinderd voort met het bijwonen der collegien, waartoe zij ongeschikt bevonden en verklaard waren.

Bijna alle faculteiten aan de Groninger hoogeschool achtten het voor de voortdurende goede werking van het examen volstrekt noodzakelijk, dat in het afnemen daarvan aan de verschillende hoogeschoolen eenparigheid gevonden wierd en het examen noch te moeilijk noch te gemakkelijk wierd gemaakt. In verband daarmede was bij sommige leden der litterarische faculteit de vraag gerezen, of niet eene jaarlijks afwisselende commissie, waarin ook leeraars aan gymnasia zitting zouden hebben, de voorkeur zou verdienen boven het faculteits-examen. Tevens meende die faculteit, dat de vrijheid om zich op elk tijdstip van het jaar tot het examen aan te melden, in strijd was met den geregelden loop der studien. Een examen bij het begin van den cursus kwam haar voor de aanleiding tot tijdverspilling, waartoe het thans bestaande systeem reeds herhaaldelijk had geleid, te zullen wegnemen. Hier tegenover staat evenwel de opmerking derzelfde faculteit bij de Utrechtsche hoogeschool, dat er meer zorg kan besteed worden aan examens, van tijd tot tijd te houden met weinige adspiranten, dan aan een examen eenmaal 's jaars, waarbij het groote aantal, dat onderzocht moet worden, altijd een beletsel zal wezen om hen behoorlijk te leeren kennen. Deze opmerking werd wel bepaaldelijk gemaakt met het oog op het vroegere zoogenaamde staats-examen, maar is toch ook grootendeels toepasselijk op de bedenking der Groningsche faculteit, althans wat de hoogeschoolen betreft, waar zich veel jongelieden aanmelden.

Dit een en ander doet zien, dat de inzigten van hen, die ten deze als de meest bevoegde beoordeelaars kunnen worden beschouwd, geenszins dezelfde zijn. Neemt men nu hierbij in aanmerking, dat de mantregel, zoo als schier algemeen werd erkend, te kort heeft gewerkt om daarover met grond te oordeelen; dat het ook twijfelachtig is, of de afkeuring, die het besluit bij sommigen heeft ondervonden, aan het besluit zelf, dan wel aan de toepassing daarvan moet worden toegeschreven; dat het telkens wijzigen van verordeningen allezins te misprijzen is en alleen door eene algemeen erkende volstrekte noodzakelijkheid kan worden gewettigd; dat zoodanige noodzakelijkheid, gelijk uit het bovenstaande blijkt, hier nog niet aanwezig is; dat bovendien dit onderwerp behoort tot

hebben dan ook vrij eenstemmig verklaard, dat de maatregel te kort gewerkt had, om daarover met grond een bepaald oordeel te kunnen uitspreken. Over het algemeen was echter het oordeel der faculteiten aan de Groninger hoogeschool niet ongunstig; sommigen schenen van den maatregel betere gevolgen te verwachten dan van het vroegere zoogenaamde staats-examen. Ook van de juridische en bepaaldelijk van de litterarische faculteiten aan de Utrechtsche hoogeschool was het oordeel vrij gunstig. » Een eerste voordeel der nieuwe verordening », zegt laatstgemelde, » was al aanstonds de ontmoediging van eene menigte volstrekt ongeschikte personen, die zich gereed maakte om, even als » het vorige jaar, de academie binnen te dringen, ofschoon in » het allerminst niet tot wetenschappelijke studie opgeleid. In » 1852 kwamen er velen van die soort en onder dezen mannen » van 30 tot 50 jaren tot ons over. Na het besluit van 4 Augustus 1853 geen enkele. Men ontving zelfs geene aanvraag » om tot het faculteits-examen te worden toegelaten dan alleen » van jongelieden, die de middelbare scholen min of meer regelmatig gevolgd of door huisonderwijs eene zekere mate van » bekwaamheid verkregen hadden. Deze waren aan onze hoogeschool sedert 4 Augustus 1853 tot aan de groote vacantie van » 1854, ten getale van 100. Zij werden in 14 zittingen mondeling en schriftelijk geëxamineerd en wel van elf ure des vóór » tot vier uur des namiddags; 15 zijn bij dat onderzoek afge » wezen, sommigen als geheel onbekwaam, anderen als te kort » komende in het Latijn, de geschiedenis of de mathesis. Onder » de toegelatenen voldeden zij die althans gedeeltelijk gymnasiaal onderwijs genoten hadden het best. » Minder gunstig daarentegen was het oordeel der litterarische faculteit aan de Leidsche hoogeschool, bij welke zich 49 jongelieden hadden aangemeld, waarvan 41 voldoende bewijzen van bekwaamheid gaven, en 8 moesten worden afgewezen. Voor zooverre de reeds verkregen ondervinding strekte, was het examen, bij het besluit van 4 Augustus 1853 voorgeschreven, haar gebleken geheel ongeschikt te zijn ter bereiking van het doel: haar inziens oefende het niet den allerminsten invloed uit op het gehalte der studerende jongelingschap; bovendien gingen zij, die op dat examen ongeschikt tot studie bevonden en afgewezen waren, niettemin

de wettelijke regeling van het hooger onderwijs, zoodat ook in dat opzicht het nemen van nieuwe maatregelen de grootste omzigtigheid zou vereischen, — dan schijnt de slotsom te moeten wezen, dat er althans voor alsnog geene termen zijn tot wijziging van het besluit van 4 Augustus 1853.

Latijnsche scholen.

Het getal dezer inrigtingen is door het terugtrekken van het gymnasium te Arnhem in de categorie der Latijnsche scholen, met één vermeerderd.

Schoon het getal leerlingen op de Latijnsche scholen in Noord-brabant vrij sterk verminderd was, en bovendien verdere vermindering werd te gemoet gezien, is over het algemeen van den ijver der onderwijzers een goed getuigenis gegeven. De lust en de vorderingen der leerlingen gaven mede, behoudens enkele uitzonderingen, stof tot tevredenheid. Gelden voor schoolprijzen bleven hier en daar geheel ontbreken of werden tot een te gering bedrag toegestaan. Op eene plaats, waar dit vroeger geweigerd was, waren nu weder eenige gelden tot dat einde beschikbaar gesteld.

In Gelderland bleven de scholen nagenoeg in denzelfden staat. Volgens de berigten werd het onderwijs geregeld en met goeden uitslag gegeven. Aan het in het vorig Verslag aangekondigde voornemen van den gemeenteraad van Arnhem om het gymnasium als zoodanig op te heffen en te vervangen door eene Latijnsche school, ingerigt naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd, en waar alzoo ook de levende talen zouden worden onderwezen, is met het begin van dezen cursus gevolg gegeven.

In hoeverre deze wijziging goede vruchten zal dragen kan eerst later blijken.

Daar het lokaal, waarin vroeger het gymnasium gevestigd was, moest worden ingeruimd voor de nieuwe inrigting van gemeentewege, bestemd ter vervanging van de vroegere tweede afdeling des gymnasia's, heeft de rector der Latijnsche school eene andere zeer goede woning betrokken, aan de gemeente toebehoorende, en is onmiddellijk naast die woning een zeer doelmatig schoollokaal, uit twee vertrekken bestaande, geheel nieuw uit den grond

opgetrokken; bovendien nog is een afzonderlijk lokaal, eveneens naast de woning van den rector, ingerigt voor het onderwijs in de wiskunde en van een volledig toestel van werktuigen voorzien.

In Zuidholland bleven de beide scholen, te Schiedam en te Gorinchem, in voldoende toestand verkeeren. In laatstgemelde plaats werd bij den aanvang van den volgenden cursus eene vrij belangrijke vermeerdering van leerlingen te gemoet gezien. Dien ten gevolge bestond het voornemen tijdelijk nog een onderwijzer aan te stellen.

Uit Noordholland zijn wederom goede berigten ontvangen. Het onderwijs wordt geregeld voortgezet en de leerlingen gaven blijken van voldoende vorderingen.

Te Enkhuizen was reeds sedert eenigen tijd eene proef genomen om de leerlingen de gelegenheid aan te bieden ook in de levende talen onderrigt te ontvangen. Daar deze proef vrij gunstige uitkomsten had geleverd, was men er op bedacht om, bij de vervanging van den naar Utrecht geroepen rector, aan de school eenige meerdere uitbreiding te geven en ze onder de voorloopig erkende gymnasiën te doen opnemen.

Bij de Latijnsche school te Utrecht had de vermindering in het getal leerlingen opgehouden. Verandering in het personeel der docenten, waarvan twee hun ontslag verzochten en niet dadelijk definitief konden worden vervangen, gaf, gedurende een gedeelte van den cursus, eenige stoornis in het onderwijs, waarin evenwel zoo goed mogelijk door de overgeblevenen en een tijdelijken docent werd voorzien. Met het begin van den volgenden cursus zouden de twee nieuwe praeceptoren, dusverre rectoren te Appingedam en te Enkhuizen, hunne betrekking aanvaarden, en met dat tijdstip waren curatoren voornemens eene andere regeling van het onderwijs in te voeren.

De vlijt en vorderingen van onderscheiden leerlingen werden zeer geprezen: vier hebben het Hebreeuwach met zeer goed gevolg beoefend.

Met den aanvang van den cursus, waarover dit verslag loopt, trad de nieuw benoemde conrector te Amersfoort in functie; in het onderwijs der wiskunde was reeds vroeger door eene voorloopige benoeming voorzien.

In Friesland bleef het getal leerlingen nagenoeg op dezelfde hoogte. Het onderwijs op de scholen te Harlingen en te Dokkum wordt goed genoemd. De vacature te Harlingen, ontstaan door het overlijden van den rector, was met het begin van den cursus vervuld; aanvankelijk zeer naar wensch. Te Dokkum ontstond in den loop van den cursus mede eene vacature, door het overlijden van den rector; ook daarin werd spoedig naar genoegen voorzien. Te Sneek had men alle redenen om over den gunstigen toestand en toenemenden bloei der school tevreden te zijn; het getal leerlingen was dan ook toenemende. Hetschoollocaal is echter, zoo wegens beperkte ruimte als vooral uit hoofde van den bouwvalligen toestand, ten eenen male ongeschikt. Op het vestigen van een nieuw gebouw zouden curatoren ernstig bij het gemeentebestuur aandringen.

De verslagen omtrent de scholen in Overijssel luiden niet ongunstig ten aanzien van den staat van het onderwijs. Van de inrigting te Ootmarssum zijn zeer voldoende mededeelingen ontvangen, zoo wat de vorderingen der leerlingen als de deugdelijkheid van het onderwijs betreft.

De beide scholen in de provincie Groningen, te Veendam en te Appingedam, bleven kwijnen; de eerste telde slechts twee, de andere drie leerlingen.

Voorloopig erkende gymnasia.

Van deze afdeling zijn naar die der definitief erkende overgegaan de gymnasia te Brielle en te Zierikzee, welke bevonden waren daartoe de vereischten te hebben. Voorloopig erkende gymnasia bestaan alzoo nog te 's Hertogenbosch, Wageningen, Dordrecht, Franeker, Kampen, Oldenzaal, Groningen, Meppel en Assen.

Te 's Hertogenbosch zijn pogingen aangewend om het gymnasium op te beuren. Een nieuw collegie van curatoren werd benoemd, dat zich onmiddellijk beijverd heeft den toestand der inrigting te onderzoeken, hare behoeften te leeren kennen en de middelen op te sporen om haren bloei te bevorderen. Tot dat oogmerk heeft het collegie een nieuw reglement ontworpen, en bijzonder getracht de speedige uitvoering te verkrijgen van het voornemen

om het schoolgebouw te vernieuwen en doelmatig in te rigten; tot die verbouwing is besloten en met het afbreken van het oude ongeschikte lokaal was reeds in September jl. een aanvang gemaakt. Welken uitslag de pogingen, tot verbetering van het onderwijs aangewend, hebben gehad, zal eerst later kunnen blijken.

Bij het gymnasium te Wageningen, waar overigens en onderwijzers en leerlingen bij voortduring stof tot tevredenheid bleven opleveren, is het onderwijs geregeld voortgezet.

Te Dordrecht heeft den 8sten Augustus 1853 de plegtige inwijding van het gymnasium plaats gehad. Het onderwijs is den volgende dag aangevangen en sedert geregeld voortgezet. Te rekenen naar den eersten cursus schijnt de nieuwe inrigting aan de verwachting te zullen beantwoorden. Het getal leerlingen was aanvankelijk vrij aanzienlijk en beliep 56. De Latijnsche school telde er laatstelijk slechts 11.

De verwachting, dat het getal leerlingen bij het gymnasium te Franeker weder zou toenemen, is niet te leur gesteld. Het onderwijs bleef op den vorigen voet voortgaan en reden tot tevredenheid geven.

Het gymnasium te Kampen onderging, reeds bij den aanvang van den cursus, een zwaar verlies door het overlijden van den rector dr. *D. H. P. Abbing*, die, gedurende eene reeks van jaren aan het hoofd dezer inrigting geplaatst, zich met onvermoeiden ijver en met inspanning van al zijne krachten tot weinige dagen voor zijnen dood van de hem opgelegde moeitevolle taak kweekt. Zijn opvolger aanvaarde met 1 Januarij 1854 zijne betrekking.

Daar zich overigens de noodzakelijkheid der toevoeging van een leeraar, hoofdzakelijk voor de wiskundige wetenschappen, steeds dringender deed gevoelen, werd tot de aanstelling van zoodanige, met ingang van den volgende cursus, overgegaan.

Hoezeer het onderwijs door het overlijden van den rector in zijn geregelde gang eenigermate werd gestoord, was nogtans aan curatoren bij schoolbezoek en examen bij herhaling gebleken, dat de wijzigingen in het onderwijs gebragt steeds gunstiger werkten. Zij vleiden zich dat het noodzakelijk verband en de eenheid in het onderwijs meer en meer wierden verkregen.

Bij het gymnasium te Oldenzaal werd het onderwijs geregeld voortgezet.

Aangaande het gymnasium te Groningen was niets bijzonders te vermelden. Het onderwijs wordt zeer goed genoemd. Het aantal leerlingen nam toe.

Het gymnasium te Meppel onderging dit jaar eenige vermindering van leerlingen, welke curatoren nogtans hoopten weldra vergoed te zien. De onderwijzers kweten zich met loffelijken ijver van hunne taak. De boekerij van het gymnasium neemt jaarlijks toe.

Bij het gymnasium te Assen waren curatoren wederom zeer voldaan over den goeden uitslag van het onderwijs, dat hun degelijk en grondig voorkwam.

Deftatief erkende gymnasia.

Het getal dezer inrigtingen is, door het overgaan van het gymnasium te Arnhem tot de Latijnsche scholen, en van de voorloopig erkende gymnasia te Brielle en te Zierikzee tot deze afdeling, van zeventien tot achttien geklommen.

Bij het gymnasium te Nijmegen was het aantal der leerlingen der eerste afdeling vermeerderd, doch dat der tweede, hetwelk ten vorigen jare van 8 tot 14 was gestegen, thans, ten gevolge van toevallige redenen, verplaatsing van garnizoen enz., tot 5 gedaald. Van het geheele getal der 37 leerlingen waren 16 van elders. Curatoren hebben zich bij herhaling verzekerd, dat het onderwijs doelmatig en met vrucht werd gegeven. Het gedrag der leerlingen was steeds lofwaardig.

Aangaande het gymnasium te Zutphen zijn weder zeer voldoende berichten ontvangen. Bij het jaarlijksch examen is het aan curatoren gebleken, dat de vorderingen der leerlingen over het algemeen beantwoordden aan de zorg, waarmede het onderwijs in de verschillende vakken wordt geleid.

De vroeger medegedeelde pogingen om de leerlingen de gelegenheid te verschaffen zich in de gymnastiek te oefenen, hebben geen gewenschten uitslag gehad, voor zooveel betreft het toevoegen van onderwijs in gymnastiek aan dat op het gymnasium. Niettemin is het doel langs eenen anderen weg bereikt, daar van gemeentewege tot de oprigting eener gymnastie-school is besloten, waarvan het meerendeel der leerlingen van het gymnasium gebruik maakt.

Het gymnasium te Harderwijk bleef in goeden staat verkeeren. Het onderwijs leverde bij voortduring stof tot tevredenheid.

Bij dat te Doesborgh zijn al de lessen geregeld gegeven en door de leerlingen getrouw bijgewoond. Het examen was dan ook zeer voldoende, terwijl curatoren over den ijver en de samenwerking der docenten volkomen tevreden bleven.

Aangaande de gymnasien in Zuidholland, welke gevestigd zijn te Rotterdam, 's Gravenhage, Leyden, Delft, Gouda en Brielle, zijn wederom over het algemeen gunstige berigten ontvangen, welke aantoonen, dat het onderwijs geregeld werd voortgezet en gewenschte vruchten opleverde. De ten vorigen jare te Rotterdam opgemerkte vermindering van leerlingen had dit jaar opgehouden. Van de 20, die in de gemengde afdeeling voorkomen, waren slechts drie voor het academisch onderwijs bestemd, zoodat de grootste helft der leerlingen van het gymnasium, 44 van de 85, tot de tweede afdeeling behoorde. Het Bataafsch genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte verleende voortdurend op de welwillendste wijze het gebruik van al zijne instrumenten voor het onderwijs in de natuurkunde. Te 's Gravenhage was het getal leerlingen weder toegenomen en tot 125 geklommen; na het athenaeum te Maastricht was dit gymnasium thans het meest bevolkte. Te Leyden werden de tweede onderwijzer der wiskunde en de onderwijzer van het Hebreeuwsch, beiden in andere betrekkingen geplaatst, door nieuwe vervangen. Te Brielle was het getal leerlingen der eerste afdeeling toegenomen en van 5 tot 10 geklommen.

Hetgeen curatoren van het gymnasium te Amsterdam in vorige verslagen omtrent den gang en de vruchten van het onderwijs mogten zeggen, konden zij ook omtrent het afgelopen schooljaar herhalen. Zoowel bij hun maandelijksch schoolbezoek als op het examen aan het einde van den cursus bleek, dat het onderwijs op de verschillende klassen in geregelde opvolging en onderlingen samenhang was gegeven en in het algemeen gunstige uitkomsten opleverde. Curatoren hadden redenen om zich over den ijver der leeraren en de naauwgezette pligtsbetrachting der meeste leerlingen te verblijden.

Het getal der leerlingen, door welke de tweede afdeeling bezocht werd, was tot nog toe te gering, en de tijd, welken de

meesten daarop doorbragten te kort, om een algemeen oordeel over de uitkomsten van dat onderwijs te kunnen vormen, te meer daar nog niemand, zoolang het gymnasium bestaat, den vierjarigen cursus ten einde heeft gebragt. Met des te grooter belangstelling hebben curatoren de leerlingen, welke van de eerste afdeeling ontslagen waren, gedurende hunne academische loopbaan gevolgd, en omtrent allen de gunstigste getuigenissen van de hoogleeraren mogen inwinnen. Na de afschaffing toch van het zoogenaamde staats-examen, is dit, huns inziens, de beste weg om tot een onbevooroordeeld besluit over de algemeene resultaten van het gymnasium te geraken, en de gepastheid der inrigting naar waarde te schatten.

In het personeel der leeraren heeft slechts ééne verandering plaats gehad; de onderwijzer van het Hebréeuwsch, op zijn verzoek eervol ontslagen, werd door een ander vervangen.

Aan het gymnasium te Haarlem is het onderwijs geregeld en naar genoegen van curatoren voortgezet.

Ditzelfde geldt ten aanzien der gymnasia te Middelburg en te Zierikzee, die beide in tal van leerlingen hebben gewonnen.

Met uitzondering van het onderwijs op de school van den conrector, dat onder den mingunstigen gezondheidstoestand van dezen leed, was het onderwijs op het gymnasium te Leeuwarden voldoende.

De berichten omtrent het gymnasium te Deventer waren op nieuw zeer bevreemdend. De inrigting neemt meer en meer toe in bloei; op beide afdeelingen was het getal leerlingen toegenomen. Aan de leeraars kenden curatoren hoogen lof toe wegens hunnen ijver; over de vorderingen der leerlingen waren zij tevreden. De onderwijzer in de wis- en natuurkunde, op zijn verzoek eervol ontslagen, werd spoedig door een ander vervangen. Ook die in de wis- en aardrijkskunde verzocht en verkreeg zijn eervol ontslag uit hoofde van verplaatsing; men hoopte dat hij bij den aanvang van den volgenden cursus vervangen zou zijn.

Ook ten aanzien van het gymnasium te Winschoten gaven de curatoren weder een gunstig getuigenis. Het getal der leerlingen, dat aanvankelijk, ten gevolge van het vertrek van den vorigen rector, vermindering had ondergaan, was, vooral in dezen cursus, weder vrij aanzienlijk toegenomen. Hun ijver en vlijt werden geprezen.

Volgens het berigt van den raad van bestuur van het athenaeum te Maastricht hebben de onderwijzers bij die inrigting in het algemeen hunne taak met ijver volbragt en de meeste leerlingen voldoende vorderingen gemaakt. In het personeel der leeraars had geene andere verandering plaats dan het aanstellen van een nieuwen leeraar der 5de klasse, ter vervanging van den eervol ontslagene.

In de eerste afdeeling werden de lessen geregeld gegeven aan een getal leerlingen, ongeveer hetzelfde als in de vorige jaren. Bij de tweede afdeeling daarentegen was het getal leerlingen weder vrij aanzienlijk toegenomen: 92 woonden de lessen bij, 12 meer dan het vorige jaar, 23 meer dan in 1851/52 en 42 meer dan in 1850/51. Gedurende de eerste helft van het jaar werden ook de lessen bij deze afdeeling geregeld gegeven, doch later was, ten gevolge van het vertrek van den naar elders beroepen leeraar in het Hoogduitsch en in de handelswetenschappen, eene wijziging in de lessen noodzakelijk, en hebben de overige leeraars naar vermogen getracht in het gemis te voorzien. Met den aanvang van den volgenden cursus zou, na de aanstelling van een nieuwen docent, alles weder behoorlijk geregeld worden.

De verschillende verzamelingen, welke tot het athenaeum behooren, bevonden zich in den besten staat. Het physisch kabinet en het chemisch laboratorium zijn door den aankoop van verschillende nieuwe werktuigen ook dit jaar weder aanmerkelijk uitgebreid; het museum en de boekerij hebben geene belangrijke aanwinst gedaan.

ONDERWIJS BIJ HET LEGER.

a. *Scholen bij de corpsen.*

Hoezeer ten gevolge van het oprigten van het instructie-bataillon, de bataillonscholen bij de corpsen infanterie zijn opgeheven, is echter daardoor aan de onderofficieren, korporaals en verdere militairen geenszins de gelegenheid benomen om bij die corpsen voortdurend onderwijs te erlangen.

Ter voorziening in dat onderwijs toch werden al dadelijk na de zamenstelling van het instructie-bataillon door de zorg van de corps-kommandanten in de verschillende garnizoenen scholen opge-

rigt, welke door de eigenaardige benaming van *huishoudelijke scholen* van de vroeger bestaande onderscheiden zijn.

De boeken en schoolmeubelen, herkomstig van de vroegere bataillonsscholen, gaven het middel aan de hand om de school-localen zooveel mogelijk behoorlijk in te rigten, terwijl de kosten voor het aanschaffen van schrijfbehoeften, licht en vuur, uit vrijwillige bijdragen der leerlingen worden betaald.

Het toezigt over deze scholen is opgedragen aan de luitenants-adjudant en het onderwijs wordt gegeven door onderofficieren en korporaals daarvoor geschikt en er toe genegen, die zich van deze taak op eene allezins lofwaardige wijze kwijten.

Dit onderwijs heeft niet alleen ten doel de geregelde aanvulling van het kader, maar ook om hun, die zich in het lezen, schrijven en rekenen wenschen te bekwamen daartoe de gelegenheid te verschaffen.

Met het oog op het laatste heeft men, voor zooveel de plaatselijke gesteldheid dit toelaat, de miliciens, die des winters bij de corpsen in werkelijke dienst worden gehouden en zulks verlangen, benevens de kinderen van militairen, beneden den rang van officier, vergund dit onderwijs bij te wonen.

De scholen bij de regementen cavalerie en artillerie hebben, voor zooveel betreft hare inrigting en het daarbij gegeven onderwijs, geene verandering ondergaan.

Daar bij het wapen der artillerie onder de vereischten om als leerling tot de school te worden toegelaten, de kennis van lezen en schrijven behoort, zijn bij het regiment veld- en bij het 3de regiment vesting-artillerie door de kommandanten dier corpsen voorbereidings-scholen opgericht, bij eerstgemeld regiment bekend onder den naam van *winteravondschool*, en bij laatstgenoemd corps onder dien van *lessen in het lezen, schrijven en rekenen bij de compagnien*.

De hier volgende tabel biedt een overzicht aan van den toestand der verschillende scholen met opzigt tot het aantal leerlingen, bevorderingen enz. Daarbij valt op te merken, dat de militaire kinderen niet begrepen zijn in het cijfer der leerlingen, en dat de dans- en zangscholen sedert 1851 facultatief zijn, welke laatste door gebrek aan meesters veelal niet worden gehouden.

Scholen

SCHOLEN BIJ DE CORPSEN gedurende het Schooljaar 18²³/₂₄.

N A M E N der C O R P S E N.	Onderwijzend personeel.	Aantal leerlingen.				Aantal leerlingen, die bij hunne toelating noch lezen noch schrijven konden.	Beyorderingen tot						Aantal militaire kinderen, die de scholen hebben bijgewoond.	Aantal leerlingen die hebben bijgewoond de		
		1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Totaal.		sergent-majoor of wachtmeester.	sergent of wachtmeester.	fourrier.	korporaal.	appointé.	scherm-school.		dans-school.	zang-school.	
I N F A N T E R I E.																
Reg. grenadiers en jagers .	7	64	75	55	195	1	3	7	9	115	"	"	383	"	"	
1ste regiment infanterie .	8	25	95	52	172	4	2	16	4	19	"	"	113	103	70	
2de " " .	13	114	112	"	1) 226	"	"	7	"	32	"	"	162	121	54	
3de " " .	17	117	111	111	339	49	"	18	17	111	"	7	221	148	42	
4de " " .	14	69	132	"	201	16	"	22	5	46	"	1	203	166	40	
5de " " .	17	87	68	57	212	20	"	13	5	43	"	"	139	35	20	
6de " " .	14	76	71	36	183	20	"	10	8	45	"	"	142	80	"	
7de " " .	17	86	105	74	265	10	"	25	3	63	"	"	273	56	39	
8ste " " .	8	162	110	"	272	13	3	23	11	52	"	1	272	272	"	
Werkdepôt	2	5	25	11	41	"	"	7	"	1	"	13	29	10	25	
Totaal . . .	117				2106	133						22				
C A V A L E R I E.																
1ste regiment dragoniers .	3	14	15	11	40	2	"	"	"	"	9	"	40	"	"	
2de " " .	2) 4	18	15	19	52	1	"	3	"	13	22	"	156	20	11	
3de " " .	4	11	12	20	43	4	"	1	"	13	18	"	43	18	"	
4de " " .	3	7	22	"	29	"	"	"	2	7	11	"	3) "	"	14	
Regement jagers te paard.	2	24	9	"	33	8	"	1	"	15	10	"	60	"	"	
Totaal . . .	16				197	15						"				
A R T I L L E R I E.																
Regement veld-artillerie .	7	38	17	4) 61	116	2	"	"	"	5	"	18	147	55	24	
1ste reg. vesting-artillerie.	7	30	24	"	54	"	"	15	1	17	"	"	54	"	"	
2de " " .	7	19	33	"	52	"	"	12	1	29	"	"	62	33	"	
3de " " .	10	19	56	5) 92	167	25	"	10	"	31	"	7	167	110	"	
Regement rijdende artillerie.	5	10	13	"	23	"	"	"	"	"	"	15	24	24	24	
Corps pontonniers . . .	3	4	3	"	7	1	"	1	"	3	"	"	19	"	21	
Totaal . . .	39				419	28						40				
B A T A I L L O N M I N E U R S E N S A P E U R S.																
Bataillon mineurs en sapeurs	5	10	36	"	46	"	"	3	"	5	"	"	6) "	6) "	6) "	
Totaal . . .	5				46	"						"				
Totaal generaal . .	117				2768	176						62				

1) Waaronder 39 miliciens.

2) Waaronder een burger schoolmeester.

3) Twee malen 's weeks wordt het geheele regiment in het schermen geoefend.

4) Winteravond-school.

5) Lessen in het lezen, schrijven en rekenen bij de compagnien. In dit aantal zijn begrepen 17 miliciens.

6) Wordt bij dit corps niet gehouden.

De school bij het bataillon mineurs en sapeurs verschilt, uit hoofde van het eigenaardige van dit wapen, wat betreft de inrigting en het onderwijs, van de hiervoren gemelde scholen.

Behalve tot het vormen van onderofficieren en korporaals, strekt die school ook tot opleiding van onderofficieren van dit bataillon voor de betrekking van fortificatie-opzigter.

Dien ten gevolge is zij in twee afdeelingen gesplitst, de eerste bestemd tot de opleiding van fortificatie-opzigers, de tweede tot die van korporaals en onderofficieren.

Ter bereiking van dit dubbel doel, wordt het onderwijs gegeven door een kapitein, een luitenant en drie sergeanten, de beide eersten meer bijzonder bestemd voor het onderwijs bij de eerste en de laatsten voor dat bij de tweede afdeeling dier school.

Het onderwijs bij de eerste afdeeling heeft uit den aard der zaak een geheel wetenschappelijk karakter en omvat de volgende vakken:

1. *algebra* tot en met het oplossen van vergelijkingen van den tweeden graad en van eene onbekende;

2. *meetkunde* tot en met het berekenen van den inhoud en de oppervlakte van alle lichamen begrensd door platte, cilinder-, kegel- en bolsvlakken, benevens de ligging en snijding van platte vlakken, voor zooveel noodig is om de beschrijvende meetkunde te kunnen leeren;

3. *beschrijvende meetkunde*; (beginselen der)

4. *regtlĳnig teekenen* tot en met het opmeten en in teekening brengen (met opwasschen) van gebouwen en andere voorwerpen;

5. *situatie-teekenen*, waarbij het voorstellen der onderscheidene terrein-voorwerpen, met het teekenen van bergen enz.;

6. *versterkingskunst*; zoowel de beginselen van de duurzame bevestiging als van de veldverschansing;

7. *timmerwerken*; de verschillende houtverbindingen en zamenstelling van timmerwerken, als: dakstoelen, kapwerken, bruggen, kapluifels, schilderhuizen enz.;

8. *metselwerken en metselspecien*, waarbij de onderscheidene verbanden of zamenstelling van metselwerken, mengingen en gebruik der verschillende metselspecien en het maken der verschillende soorten van gewelven;

9. *bouwstoffen*; kennis der verschillende soorten als: hout, gebak-

ken en gehouwen steen, leijen, pannen, tegels, kalk, gips, tras, kunstcementen, glas, de gebruikelijke metalen enz.;

10. *rijsmaterialen en rijswerken*; de kennis daarvan en de samenstelling van beslag-, pak-, zink- en kribwerken;

11. *aarde- en zodenwerken*; hoedanig de aardewerken onder verschillende glooijingen opgeworpen en bezaaid worden enz.;

12. *meet- en waterpas-instrumenten*; kennis en behandeling van den meetketting, het meetkruis, het astrolabium, de boussole, het planchet, het fleschjes-waterpas, de waterpassen van *Lenoir* en *Becker*.

Behalve de genoemde vakken van onderwijs, wonen deze onderofficiëren, welke overigens niet van de gewone dienst vrijgesteld zijn, nog het onderrigt bij, dat aan het kader van het bataillon wordt gegeven in de kennis van de mineur- en sapeurkunst, den wapenhandel en de dienstreglementen.

Gedurende het afgelopen schooljaar hebben 12 onderofficiëren aan dit onderwijs deel genomen; vijf hunner hebben bij de daarvoor bestaande commissie in den loop van dit jaar examen afgelegd voor de betrekking van fortificatie-opzigter. Zij zijn daartoe bekwaam bevonden en worden opvolgend bij het ontstaan van vacatures in voorschreven betrekking aangesteld.

Bij de tweede afdeeling is het onderwijs zoodanig geregeld, dat de leerlingen niet alleen geschikt worden voor onderofficiëren en korporaa's bij het bataillon, maar ook dat zij als opzigters bij fortificatiewerken kunnen worden gebruikt en bij waterpassingen, opmetingen enz. de officieren der genie behulpzaam kunnen zijn.

Behalve het lezen, schrijven, rekenen, de kennis der Nederlandsche taal, mineur- en sapeurkunst en der dienstreglementen, wordt ook nog aan de verstgevorderden of die der 1ste klasse onderrigt gegeven in de beginselen der stel- en meetkunde, van het regtlĳnig teekenen en in de kennis der administratie.

Op de bovenstaande tabel komt alleen voor het aantal leerlingen van de tweede afdeeling dezer school.

b. *Instructie-bataillon.*

De formatie van dit bataillon werd dit jaar wederom uitgebreid

bij Koninklijk besluit van den 21sten April 1854, n°. 63, waarbij onder andere bepaald is, dat er, in plaats van honderd, 125 soldaten bij elke compagnie mogen zijn, terwijl in verband daarmee ook het kader eene vermeerdering onderging.

De sterkte van de bij het bataillon ingedeelde militairen was op den 1sten October 1854 28 officieren, 570 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen, terwijl het getal der daarbij gedetacheerden, zoo tot het geven van onderwijs en ter opleiding voor den graad van korporaal en onderofficier hier te lande en in Oost-Indie, als ter voorziening in eenige bijzondere diensten, 157 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen bedroeg.

Daarbij waren bovendien nog op voorschreven datum gedetacheerd 2 sergeanten-titulair, die voor de betrekking van kwartiermeester worden opgeleid.

Van den eersten September 1853 tot den laatsten Augustus 1854 werden bij het instructie-bataillon aangenomen 407 jongelingen, waarvan er, in den loop van het jaar, 26 overgingen tot de categorie der militairen, die bij het bataillon voor de dienst van het Oost-Indisch leger worden opgeleid.

Daarvan zijn herkomstig :

uit de provincie Friesland	10
" " " Groningen	12
" " " Drenthe	2
" " " Overijssel	16
" " " Gelderland	49
" " " Utrecht	32
" " " Noordholland	58
" " " Zuidholland	101
" " " Zeeland	16
" " " Noordbrabant	69
" het hertogdom Limburg	14
" de Indische bezittingen	25
vreemdelingen	3

Van die 407 jongelingen zijn:

51	zonen van officieren;
58	„ „ onderofficieren en soldaten;
52	„ „ ambtenaren;
182	„ „ mindere beambten, winkeliers enz.;
64	„ „ ambachtslieden.

Het schoolonderwijs, dat, blijkens eene vierjarige ondervinding, volkomen beantwoordt aan de verwachting, heeft ook in het afgelopen jaar wederom zeer voldoende uitkomsten opgeleverd.

Het getal leerlingen bedroeg op den 1sten September 1854, in:

de 3de klasse	150
„ 2de „	255
„ 1ste „	164
den wetenschappelijken cursus	74

Te zamen. . . 643

De lessen in de Fransche en Hoogduitsche talen aan de onderofficieren, die zich voor het officiers-examen voorbereiden, gegeven, leverden zeer goede vruchten op; ook werd het onderwijs in de Maleische taal, waaraan de voor het Oost-Indisch leger bestemde onderofficieren deel nemen, met vrij voldoende uitslag voortgezet.

Aan het situatie-teekenen namen gemiddeld 60 en aan het handteekenen — waartoe voor eigen rekening de gelegenheid is geopend — gemiddeld 30 leerlingen deel, van welke enkelen buitengewone en de meesten zeer voldoende vorderingen maakten.

Gedurende vermeld tijdvak zijn van de onderscheidene regimenten infanterie 112 korporaals ter opleiding voor den graad van sergeant of fourrier bij het instructie-bataillon gedetacheerd, waarvan, na genoten onderrigt en afgelegd examen, 72 als sergeant en 22 als fourrier naar hunne corpsen zijn teruggezonden. Verder zijn door het instructie-bataillon aan de corpsen van het leger hier

te lande 4 sergeanten, 3 fourriers en 250 korporaa's, en voor het leger in Oost-Indië, 26 sergeanten, 2 fourriers en 1 korporaal verstrekt, te zamen uitmakende een getal van 380 onderofficieren en korporaa's, waarvan 308 bij dat bataillon in dienst zijn getreden en uitsluitend daarbij hunne opleiding hebben genoten.

Van de categorie der onderofficieren, die bij het bataillon voor de militaire administratie worden opgeleid, werden, na voorafgaand examen, 16 bevorderd tot 2den luitenant-kwartiermeester, en bovendien nog één sergeant, tot het kader van het bataillon behoorende, tot 2den luitenant der infanterie.

Niet minder dan de voorgaande jaren levert het hier behandelde tijdvak de bewijzen, dat het instructie-bataillon voortgaat aan het doel zijner oprichting en bestemming te beantwoorden.

Het steeds toenemend getal van jongelingen uit den beschaafden stand, die zich ter in-dienst-treding daarbij aanmelden, is meer dan voldoende om te voorzien in de aanzienlijke uitbreiding, welke in den loop van dit jaar aan het bataillon is gegeven, en levert het gunstig vooruitzicht op, dat de infanterie-corpsen van het leger voortdurend op dit zoo belangrijk element ter gedeeltelijke aanvulling van het onderofficiers-kader zullen kunnen blijven rekenen.

c. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen.

Ter bevordering van het wetenschappelijk onderwijs bij de corpsen van het leger, ter verkrijging van den rang van 2den luitenant, waarvan in het verslag over 1851/52 gewag werd gemaakt en waarvan de sedert verkregen vruchten in het volgende verslag met een enkel woord werden medegedeeld, zijn eenige bepalingen vastgesteld, welke hoofdzakelijk op het volgende nederkomen:

1°. dat de officiers-bibliotheken en de daarbij voorhanden meet-instrumenten ter beschikking van dat onderwijs zijn gesteld;

2°. dat het onderwijs zal worden gegeven in de wis- en letterkundige vakken door een of twee daartoe te bestemmen luitenanten, en in de krijgskundige vakken door de adjudanten;

3°. dat er bij ieder corps eene commissie zal bestaan, belast met het toezigt op dit onderwijs, voor welke commissie de aspiranten, alvorens tot het officiers-examen te worden toegelaten,

een voorloopig onderzoek naar hunne theoretische en praktische kennis moeten ondergaan.

De hiervolgende tabel biedt een overzicht aan van de uitkomst, welke dat onderwijs bij de corpsen, waarbij het kon plaats hebben, gedurende het schooljaar 1853/54 heeft gehad.

Daaruit blijkt, dat die uitkomst, met het oog op den korten tijd sedert de wederinstelling van dien cursus verlopen, vrij bevredigend mag worden genoemd.

BENAMING DER CORPSEN.	Aantal leerlingen.	Hoeveel aan het officiers- examen hebben deel genomen.	Hoeveel bij de respectie wapens tot officier zijn bevorderd.
Regement grenadiers en jagers. . . .	21	6	5 1)
1ste regiment infanterie	24	6	3
2de " "	10	3	3
3de " "	16	"	"
4de " "	32	6	5
5de " "	35	5	4
6de " "	9	2	2
7de " "	22	5	3
8ste " "	17	8	6
Instructie-bataillon. .	74	1	1
Totaal . .	260	42	32
1ste regt. dragonders .	5	4	3
2de " "	6	2	2 2)
Transporteren	11	6	5

1) Bovendien nog één onderofficier; na afgelegd examen tot 2den luitenant-kwartiermeester benoemd.

2) Een onderofficier benoemd als boven.

BENAMING DER CORPSEN.	Aantal leerlingen.	Hoeveel aan het officiers- examen hebben deel genomen.	Hoeveel bij de respective wapens tot officier zijn bevorderd.
Per transport	11	6	5
3de regt. dragonders .	6	3	1 3)
4de " "	8	2	" "
Regt. jagers te paard.	2	"	" 4)
Totaal . .	27	11	6
Regt. veld-artillerie .	5	1	1
1ste regiment vesting- artillerie	7	1	1
2de " "	4	1	1
3de " "	1	"	"
Totaal . .	17	3	3
TOTAAL GENERAAL.	304	56	41 5)

3) De twee anderen hebben later het examen voor 2den luitenant-kwartiermeester afgelegd en zijn als zoodanig benoemd.

4) Een onderofficier benoemd als boven.

5) Alzoo zijn er, buiten en behalve het nevensstaande getal, nog 5 onderofficieren tot 2den luitenant-kwartiermeester benoemd.

KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR DE ZEE- EN LANDMAGT.

Personeel der inrigting.

In het personeel der speciale commissie van inspectie over het militair onderwijs is geene verandering ontstaan.

Onderscheidene officieren verlieten de inrigting ten gevolge van bevordering of verplaatsing; zij werden door anderen vervangen en ten einde in eene wezenlijke behoefte, het gevolg van het meer en meer in sterkte toenemen der klassen, op eene behoorlijke wijze te voorzien, werd het onderwyzend personeel tijdelijk met twee officieren vemeerdert.

Van de vier officieren der marine werden er drie weder in activiteit geplaatst, nadat in hunne opvolging zoo geleidelijk mogelijk was voorzien. Zij waren met veel vrucht aan de academie en vóór de vereeniging van zee- en landmagt aan het instituut voor de marine werkzaam geweest. Hunne verplaatsing geschiedde naar aanleiding der wet van den 28sten Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 126).

Men heeft ook thans weder getracht, de nadeelen eener zoo belangrijke verwisseling van onderwijzers zooveel mogelijk te vermijden en het geheele personeel, met ijver en lust beziel, heeft door verdubbelde inspanning den geregelten voortgang van het onderwijs bevordert.

Opvoeding en onderwijs.

Het onderwijs blijft voortdurend goede uitkomsten opleveren; het werd onafgebroken voortgezet, afgewisseld alleen door eene doelmatige praktische vorming.

De adelborsten der beide hoogste studiejaren hebben, onder de bijzondere leiding van den oudsten zee-officier der inrigting, aan boord der instructiebrik *de Zeehond*, gedurende zes weken een oefeningstogt gedaan, die zeer nuttig op hunne praktische ontwikkeling gewerkt heeft en op welken zij, gestadig bezig gehouden, met veel lust en ijver zijn werkzaam geweest. Ofschoon het voornemen om op dezen togt de Madera- of de Wester-eilanden aan te doen, door tegenwind en beperktheid van tijd, niet kon verwezenlijkt worden, heeft men den adelborsten toch ruimschoots gelegenheid gegeven, al het merkwaardige op hunne reis te zien. Zoo werden onze maritime-etablisseminten te Hellevootsluis bezigtigd: de haven te Plymouth bezocht en de maritime inrigtingen te Devonport, zoomede die voor het stoomwezen te Moricetown in oogenschouw genomen; terwijl overigens gekruist werd

in den Noord-Atlantischen oceaan tot op nagenoeg 40° zuiderbreedte.

De kadetten van het 3de en 4de studiejaar der landmagt kampeerden gedurende dien tijd op de Teteringsche heide, en namen ijverig deel aan de verschillende oefeningen en werkzaamheden, welke, naar gelang van hun wapen en volgens een te voren bearaamd programma, onder doelmatige leiding werden uitgevoerd.

Het eind-examen der adelborsten en kadetten van het hoogste studiejaar werd door een kortelings ingestelden raad van examenen afgenomen en door allen met gunstig gevolg afgelegd, zoodat de raad van toezigt der academie tot bevordering heeft kunnen voordragen:

21 adelborsten (waaronder 1 voor den scheepsbouw) en

38 kadetten,

die dan ook bij het einde van het academiejaar tot adelborst der 1ste klasse of aspirant-ingenieur en tot 2den luitenant werden aangesteld.

Deze laatsten zijn over de verschillende wapens verdeeld, als:

12 bij de infanterie hier te lande;

7 " " " in Oost-Indie;

4 " " artillerie hier te lande;

8 " " " in Oost-Indie;

2 " " genie hier te lande;

1 " " " in Oost-Indie;

2 " " cavalerie hier te lande;

2 " " " in Oost-Indie.

Ter toelating als adelborst of kadet voor het nieuw in te treden studiejaar werden 149 aspiranten geëxamineerd, nadat, ten gevolge van een geneeskundig onderzoek, 11 jongelieden voor de militaire dienst ongeschikt waren bevonden.

Van de 49 aspiranten voor de zeemagt werden er 27 goedgekeurd, waarvan 1 voor den scheepsbouw en de overigen voor de eigenlijke zeedienst.

Slechts 48 van de honderd aspiranten voor de landmagt legden een voldoende examen af; zij werden als kadet geplaatst, als volgt:

13 voor de infanterie hier te lande;

1 " " " in Oost-Indie;

- 1 voor de infanterie in West-Indie;
- 21 " " artillerie hier te lande;
- 2 " " " in Oost-Indie;
- 5 " " genie hier te lande;
- 3 " " " in Oost-Indie; en
- 2 " " cavalerie hier te lande.

Het studiejaar 1854/55 werd ingetreden met 308 adelborsten en kadetten, doch er bleef, zoowel bij de zee- als landmagt, een groot aantal plaatsen onvervuld.

Het is om die reden des te meer te betreuren, dat voortdurend eene zoo ongunstige verhouding blijft bestaan tusschen het aantal aspiranten en de weinigen die goedgekeurd worden. Men zou daaruit moeten besluiten dat het onderwijs op vele voorbereidingsscholen te dezen opzigte nog veel te wenschen overlaat.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek blijft zooveel noodig voortgaan, zich op de hoogte te houden van hetgeen er nieuw of nuttig, zoowel hier te lande als bij den vreemde, in het licht komt. Onderscheidene leerboeken werden herdrukt. De Handleiding tot de Aardrijkskunde, door dr. A. A. van Heusden, lector der 1ste klasse in de taal- en letterkunde bij de academie, werd verrijkt met een vervolg, waarin de werelddelen buiten Europa behandeld zijn, met het doel om deze uitbreiding in den geest van den voorgeschreven leercursus hoofdzakelijk te doen dienen voor het onderrigt der adelborsten. De overige hulpmiddelen voor het onderwijs, zoowel theoretische als practische, worden steeds naar de behoefte aangevuld; de academie ondervindt daarin voortdurend eene krachtige ondersteuning van de departementen van algemeen bestaer. De kaart der hoofdrivieren van het Rijk werd met eenige bladen vermeerderd; door 's Rijks herbarium te Leyden werden wederom eenige Japanse planten en door 's Rijks museum van natuurlijke historie aldaar werd eene verzameling vogelhuiden, meestal uit onze overzeesche bezittingen afkomstig, ter dienste van het onderwijs afgestaan.

Toegevoegd onderwijs.

Dat in het hoefbeslag blijft goede vruchten dragen; 8 leerlin-

gen wonen gestadig de smidsschool bij, die in het afgelopen jaar weder 4 bekwame hoefsmeden leverde.

KONINKLIJKE ACADEMIE TE DELFT.

De plaats van onderwijzer in het handteekenen, opengevallen door het eervol ontslag van den heer *van Wijngaerdt*, werd vervuld door den heer *P. Tétar van Elven*. De langdurige vacature deed wel eenig nadeel aan het onderwijs, doch de nieuw benoemde trachtte dit door ijver en nauwlettendheid zooveel mogelijk te verminderen. In al de andere vakken is het onderwijs geregeld voortgezet, en ook niet verstoord door eenige verandering in het onderwijzend personeel.

De verzamelingen werden, naar de behoeften, uitgebreid, zooveel de geldmiddelen het veroorloofden.

In het scheikundig laboratorium en in de modelmakerij oefenden zich weder vele kweekelingen; in beide werd de gelegenheid daartoe uitgebreid en verbeterd.

Omtrent het gedrag der kweekelingen en hunne vlijt kan, even als in het voorgaande jaar, over het algemeen gunstig getuigenis worden gegeven.

Gedurende den voorgaanden cursus waren 166 kweekelingen ingeschreven; daarvan vertrokken 44, zoodat er 122 overbleven. Bij dezen werden nieuw ingeschreven 28 en 4, die de academie vroeger verlaten hadden, maar hunne studien kwamen hervatten. Gedurende den afgelopen cursus werden dus de lessen bijgewoond door 154 kweekelingen. Daarvan waren:

- 12 doctoren in de regten;
- 85 gewone kweekelingen, die wenschten opgeleid te worden tot Indische ambtenaren 2de klasse;
- 2 bestemd voor de dienst der mijnen;
- 2 die zich bekwaam maakten voor den ijk der maten en gewigten;
- 53 voor andere studien.

Van de academie zijn vertrokken 40 kweekelingen: 6 hebben een voldoende examen afgelegd tot verkrijging van het diploma als Indisch ambtenaar der eerste klasse:

- 7 verkregen het diploma als Indisch ambtenaar der 2de klasse;
- 7 hebben een voldoende examen als ingenieur afgelegd;

1 volbragt zijne studien voor den ijk.

De overige 19 zijn dus te verdeelen:

12, waaronder 2 doctoren in de regten, verlieten de academie om veranderde bestemming;

1 deed dit, omdat hij voldoen moest aan zijne verpligting bij de nationale militie, en deze zal later waarschijnlijk zijne studien hervatten;

1 werd van de academie genomen op verzoek van den directeur;

5 verlieten de academie om verschillende redenen, zonder vrucht van het onderwijs.

Onder de 7, die de academie verlieten na een voldoende examen als ingenieur te hebben afgelegd, behoorde een kweekeling voor de mijnen. Deze heeft sedert zijne practische oefeningen voor dit vak aangevangen, en zal later het examen als ingenieur voor de mijnen afleggen. Twee voormalige kweekelingen legden ook examen van ingenieur af; een kweekeling eindelijk deed hetzelfde, maar bleef aan de academie, om later het diploma van Indisch ambtenaar der tweede klasse te verkrijgen.

Het getal dergenen, die op het einde van den cursus van 1853—1854 een voldoende examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd, bedroeg dus 10.

RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN
TE UTRECHT.

Personeel der inrigting.

Het personeel der onderwijzers onderging geene verandering; hun wetenschappelijke werkkring bleef dezelfde.

Omtrent de leeraren in het algemeen kan weder met lof worden gesproken; zij hebben zich van hunne taak naar behooren gekweten.

Onderwijs.

Het onderwijs, waarin geene verandering werd gebragt, heeft, behoudens eene uitzondering ten aanzien van een viertal kweekelingen, goede vruchten gedragen.

Personeel der kweekelingen.

Het studiejaar 1853/54 werd aangevangen met 122 kweekelingen, waarvan één met onbepaald verlof wegens ziekte bij zijne familie, alwaar hij overleed.

De ongesteldheden, welke in dit studiejaar onder de kweekelingen plaats hadden, waren meerendeels van gewonen en voorbijgaanden aard; geen hunner is gedurende dien tijd te Utrecht overleden.

Tijdens het verblijf van den inspecteur van de geneeskundige dienst der landmagt ter genoemde plaats, bij gelegenheid der te houden examina, genoten de kweekelingen eene goede gezondheid, waartoe vooral heilzaam bleef bijdragen het onderrigt, hetwelk zij genoten in het schermen, dansen, zwemmen, de behandeling van het geweer en andere oefeningen tot de gymnastiek behoorrende.

Ten opzichte der kweekelingen van het 4de studiejaar der landmagt is nog als van gunstigen invloed op hunne gezondheid vermeld het onderrigt, dat zij genoten in de rijkunst, waartoe in dit studiejaar voor het eerst de gelegenheid werd geopend. Dit onderwijs heeft daarenboven eene nuttige strekking, omdat de kweekelingen, in de rijkunst geoefend zijnde, dadelijk na hunne bevordering tot officier van gezondheid, zoo noodig, kunnen worden bestemd om bij troepen te paard, die zij bij manoeuvres, op marschen enz. moeten begeleiden, dienst te doen.

Het bovengenoemd getal van 121 kweekelingen werd tegen het einde van den leercursus aan de verschillende vergelijkende examens onderworpen in tegenwoordigheid van genoemden inspecteur; zij hadden de volgende uitkomsten.

Van de 24 kweekelingen van het 4de of laatste studiejaar werden er, na een schriftelijk vergelijkend examen te hebben ondergaan, 23 voor de betrekking van officier van gezondheid der 3de klasse bekwaam geoordeeld en daarna als zoodanig benoemd, waarvan 8 voor het leger hier te lande, 6 voor de zeemagt en 9 voor de Oost-Indien.

Een kweekeling van het 4de studiejaar, bestemd voor de dienst hier te lande, die aan de vereischten van het examen niet voldeed, zou de lessen van het laatste studiejaar moeten herhalen.

Voorts konden, met uitzondering van drie kweekelingen, respec-

tivelijk in het 3de, 2de en 1ste studiejaar, al de overigen tot eene hoogere klasse overgaan. Van gemeld drietal is de kweekeling van het 1ste studiejaar, bestemd voor de dienst in Oost-Indie, wegens onvoldoenden aanleg, palatigheid in de studie en berispelijk gedrag, uit zijne betrekking ontslagen; de twee anderen, beiden bestemd voor de geneeskundige dienst der zeemagt, zouden de lessen van genoemde klasse op nieuw bijwonen. Verder werd nog één kweekeling voor het leger hier te lande, om gelijke redenen, ontslagen.

In de vier studie jaren bleven dus, na afbrek der tot officier van gezondheid bevorderden en van de ontslagen kweekelingen, gezamenlijk over 96 kweekelingen, die met 1 September 1854 (aanvang van den cursus 1854/55) met 34 nieuwe zijn vermeerderd, waardoor de sterkte van dat personeel toen bedroeg 130 kweekelingen, voor de verschillende diensten verdeeld als volgt:

39 voor het leger hier te lande,

28 voor de zeemagt,

61 voor Oost-Indie en

2 voor West-Indie.

Dit cijfer is in vergelijking met vroegere jaren vrij aanzienlijk. Vooral in de laatste jaren is het aantal kweekelingen zeer toegenomen.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De hulpmiddelen, waarvan in het vorig verslag meer breedvoerig sprake was, blijven aan het doel behoorlijk beantwoorden en worden nu en dan met overleg en gepaste spaarzaamheid vermeerderd.

In den loop van dit studiejaar zijn zij door medewerking van het Departement van Kolonien onder andere vermeerderd met planten en plantgewassen uit de tropische gewesten, met boekwerken en tijdschriften, voornamelijk dienstig voor de kweekelingen, bestemd voor de overzeesche bezittingen.

De handleidingen of handboeken, die de leeraren der kweekschool ter dienste der kweekelingen zamenstellen, zijn vervolgd en vermeerderd; eenige werden weder geheel of gedeeltelijk afgedrukt en uitgegeven; met het bewerken van nog ontbrekende wordt steeds voortgegaan.

Examens.

Behalve de examens van kweekelingen voor de betrekking van officier van gezondheid en van apotheker, werden de navolgende examens aan de kweekschool afgenomen:

voor de betrekking van officier van gezondheid der 1ste klasse 4, alle met goed gevolg, waarvan 3 voor het leger hier te lande en 1 voor West-Indie;

voor de betrekking van officier van gezondheid der 2de klasse 8, alle met goed gevolg, voor het leger hier te lande;

voor de betrekking van officier van gezondheid der 3de klasse 14, waarvan 5 met goed gevolg, voor de Oost-Indische dienst; voor de betrekking van apotheker der 1ste klasse 1 met goed gevolg, en

voor de betrekking van apotheker der 3de klasse 4, waarvan 2 met goed gevolg, 1 voor het leger hier te lande en 1 voor West-Indie.

De examens voor de betrekking van paardenarts bij het leger worden aan de veeartsenijschool afgenomen door de leeraren dier inrigting, vereenigd met eene commissie uit leeraren van 's Rijks kweekschool.

KLINISCHE SCHOLEN.

De school te Rotterdam telde gedurende den afgelopen cursus 48 mannelijke en 14 vrouwelijke leerlingen. Hun gedrag was bijzonder voldoende, en velenunner toonden bij het jaarlijksch examen het onderwijs met goed gevolg te hebben genoten.

Bij de lessen, waartoe de lectoren volgens hunne instructien verpligt zijn, en die ordelijk plaats hadden, werden vrijwillig door hen nog andere gevoegd.

Het klinisch onderwijs in de heilkunde liep over 340 lijdens. De lector *Polano* deed, behalve vele kleine operatien, onder zijn toezigt gedeeltelijk door de leerlingen verrigt, 24 groote kunstbewerkingen, waarvan 18 met bijzonder goed gevolg.

Bij de behandeling over de leer der percussie en auscultatie gaf de lector *Groshans* zijnen leerlingen gelegenheid zich in de toepassing hiervan op levende personen te oefenen.

Het klinisch onderwijs in de geneeskunde, dat in het begin van

den cursus door de heerschende cholera-epidemie min geregeld kon gegeven worden, had daarna weêr geregeld dagelijks plaats op dezelfde wijze als in het vorig jaar. Een aantal belangrijke patienten leverde daartoe overvloedig stoffe op.

In het bijzonder was de kliniek rijk aan specimina van de meest verschillende gebreken van het hart en de ademhalingswerktuigen, waarvan ook de lector *Molewater* gebruik maakte om de leerlingen in het zoogenaamde physisch onderzoek te oefenen. Die lector roemt weder de belanglooze en ijverige medewerking van dr. *Schmidt*, adsistent-geneesheer van het ziekenhuis, onder wiens onmiddellijke leiding ook nu, met groote zorgvuldigheid, meer dan honderd lijkopeningen werden verrigt.

Het aantal verlossingen bedroeg 146, waarvan 76 in de kraamzaal en 70 onder de leiding van stadsvroedvrouwen elders plaats hadden.

Te Amsterdam waren 44 leerlingen, waarvan 20 de klinische lessen bijwoonden; 4 studenten van het athenaeum maakten daarenboven gebruik van het onderwijs.

De hoogleeraar *Suringar* maakte voor zijne kliniek der geneeskunde een ruim gebruik van den rijken voorraad van ziektegevallen, welke het binnen-gasthuis aanbiedt; ongeveer 200 lijdens werden aldaar verpleegd.

Ook de hoogleeraar *van Geuns* nam bij voortduring, op een paar zalen van dat ziekenhuis, de leiding van het klinisch onderwijs op zich.

Van de 875 lijdens, die in de heekkundige afdeeling van het binnen-gasthuis werden opgenomen, maakte de hoogleeraar *Tilanus*, gelijk vroeger, een onbekrompen gebruik voor zijn practisch onderwijs. Buiten de menigte kleine kunstbewerkingen wordt van 39 belangrijke operaties gewag gemaakt.

Er hadden 439 verlossingen, waaronder 15 kunstmatig, plaats. De hoogleeraar *Tilanus* roemt hoogelijk den ijver en de naauwgezetheid, waarmede de adsistent-geneesheer dr. *Lehman* hem, bij de practische oefeningen in de verloskunst en bij de dagelijksche zorg voor zwangeren en kraamvrouwen, ter zijde staat.

Het aantal vrouwelijke leerlingen door dr. *Lehman* onderwezen bedroeg 7.

Te Haarlem hebben 36 leerlingen onderwijs genoten. De les-

sen hadden regelmatig plaats. Die in de anatomie en physiologie, door het overlijden van den lector dr. *J. A. van Bemmelen* tijdelijk gestaakt, werden daarna door zijn opvolger, den heer *P. van Rijssen*, weder hervat.

Te Hoorn waren 11 leerlingen. De lectoren gaven van hun gedrag en vorderingen gunstig getuigenis.

Te Alkmaar bedroeg het aantal leerlingen 12.

Het klinisch onderwijs had dagelijks plaats in het stads-gasthuis, waar zich de leerlingen ook in het leggen van verbanden en het doen van kleine kunstbewerkingen oefenden.

Te Middelburg is door 30 mannelijke en 7 vrouwelijke leerlingen van het onderwijs gebruik gemaakt.

'S RIJKS VEEARTSENISCHOOLO.

In het afgelopen leerjaar werd aan zeven kweekelingen onderwijs gegeven. Hun ijver was over het algemeen voldoende, hun gedrag loffelijk.

Een eind-examen kon ditmaal niet plaats hebben, omdat in 1850 geen kweekelingen waren aangekomen.

Door het overlijden van den bekwapen en ijverigen prosector anatomes *T. D. Schubart* leed de school een gevoelig verlies. De heer *A. T. Verhaar* is in zijne plaats benoemd.

Het klinisch onderwijs strekte zich uit over een aantal van 653 zieke dieren, waarvan er 203 in de ziekenstallen verpleegd zijn.

Op verschillende plaatsen in den omtrek van Utrecht werden, in het bijzijn der kweekelingen, door een der leeraren 19 paarden, 35 runderen en 1 varken behandeld, alsmede een aanzienlijk getal inentingten tegen de longziekte verrigt.

De oudste kweekelingen waren bij 39 afkalvingen, waaronder 5 vroegtijdige en 5 tegennatuurlijke, tegenwoordig en behulpzaam. Zij oefenden zich tevens in het kunstmatig verlossen en in het ontleden van het kalf op het fantôme.

Aan de hoefmederij zijn 355 paarden beslagen en 1358 ijzers gelegd waaronder 67 kunstijzers voor hoefgebreken.

Voor de oefeningen in de operative heekunde, het hoefbeslag en de practische ontleedkunde, werden gebezigd 29 paarden, 30 runderen en kalven en 5 honden.

In de behoefte aan materiele hulpmiddelen voor het onderwijs werd naar behooren voorzien.

Alles zaamgenomen voldoet de school goed aan hare bestemming en zijn van hare kweekelingen geschikte veeartsen te verwachten.

LANDHUISHOUDKUNDIGE SCHOOL TE GRONINGEN.

De in het vorig verslag vermelde aanstelling van nog een hoofd-
onderwijzer, die met het begin van dezen cursus zijne taak, hoofd-
zakelijk bestaande in het onmiddellijk toezigt op de leerlingen en
hunne leiding, aanvaardde, heeft ten gevolge gehad, dat de on-
derdirecteur, de heer *C. Romelingh*, zich geheel kon wijden aan
het onderwijs en aan het beheer der boerderij, welke voor het
practisch onderwijs bij de school wordt aangehouden.

Alle lessen zijn geregeld gehouden en wel in den winter van
1853 op 1854 voor 31 leerlingen. Bij het einde van den winter-
cursus hebben vier jongelieden, die hunnen geheelen leertijd aan
de school voleindigd hadden, voor de onderscheidene onderwijzers
der school en ten overstaan van het geheele bestuur, met goed
gevolg een examen afgelegd over al de hier onderwezene vakken
en is hun daarvan een getuigschrift gegeven, ten einde hun ook
elders tot aanbeveling te strekken.

In het zomer-halfjaar, wanneer er altijd minder leerlingen zijn,
niet hoofde een zeker aantal alleen de meer theoretische lessen in
den winter bijwoont en zich des zomers elders de practijk tracht
eigen te maken, waren er in 1854 19 leerlingen. Deze vonden
op de boerderij der school, waarbij thans ruim 60 bunders in ge-
bruik zijn, genoegzaam gelegenheid tot practische oefening en
genoten tevens het onderrigt van drie der onderwijzers, die tot
dat oogmerk geregeld aan de boerderij der school kwamen.

De hulpmiddelen tot het onderwijs zijn naar behooren onder-
houden, doch overigens dezelfde gebleven, met dit onderscheid
echter, dat het huis te Groningen, waar de school is gevestigd
en dat vroeger gehuurd werd, thans is aangekocht en aanzien-
lijk verbeterd en vergroot.

INRICHTING VOOR ONDERWIJS IN KOOPHANDEL EN NIJVERHEID TE AMSTERDAM.

In den toestand der school is, hoezeer geene groote, dan toch

eene blijkbaar gunstige verandering op te merken. Het onderwijs werd door een getal van ruim dertig leerlingen trouw bijgewoond, en, zoo als uit het afgelegd examen, waarbij de ouders en voogden der leerlingen en eenige belangstellende personen waren toegelaten, gebleken is, werd daarvan een goed gebruik gemaakt.

In het personeel der docenten en in de verschillende leervakken heeft geene verandering plaats gehad. Het onderwijs is, behalve door den hoofdonderwijzer, den heer *A. van Otterloo*, in de verschillende vakken, door den heer *Ham* in het boekhouden en handelsusantien, door de meesters voor de talen en het teekenen, gegeven door de heeren: dr. *Arend*, vaderlandsche geschiedenis, *Beetoo*, algemeene geschiedenis, mr. *van Eijk*, natuurkunde, dr. *Pas*, warenkunde, mr. *Philips*, staathuishoudkunde, dr. *Sarphati*, scheikunde, *van de Weerd*, stel- en meetkunst.

Deze laatstgenoemde heeren hebben geheel belangloos die taak met den meesten ijver volbragt en aldus deze inrigting ten hoogste aan zich verplicht. De vooruitzichten der inrigting zijn minder ongunstig dan vroeger. Immers het aantal leerlingen voor den nieuwen cursus is toegenomen, en door het aanblijven der ouderen heeft men eene hoogere klasse voor de handelswetenschappen kunnen openen.

In het algemeen is het vertrouwen in deze inrigting duidelijk geklommen, en vertrouwt het bestuur, dat in een volgend verslag de gunstige uitkomsten daarvan kunnen worden vermeld.

SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

Bij het einde van den vorigen cursus, op het laatst van Julij 1853, waren in de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam 45 en op reis mede 45 kweekelingen, onder welke laatste één dienende op de gouvernements-schooners en kruisbooten in Indie.

In het begin der maand Augustus 1853 werd een vergelijkend examen afgenomen van degenen, die zich hadden aangemeld om in de kweekschool te worden opgenomen, en dienvolgens werden uit hen den 9den dier maand gekozen en aangenomen als kweekelingen voor de dienst op de gouvernements-schooners en kruisbooten in Indie 2, voor de koopvaardij 23, te zamen 25. Een der voor de koopvaardij aangenomen kweekelingen kon evenwel niet aan alle voorwaarden voldoen en werd daarom afgewezen;

er bleven dus over 22, makende met de 2 voor de dienst in Oost-Indie te zamen 24. Gedurende de vacantie, in den loop der maand Augustus, kwamen van eene tweede reize terug 2 kweekelingen, die eervol werden ontslagen, terwijl het berigt ontvangen werd dat 1 kweekeling op zee was overleden; gedurende de vacantie zijn almede 4 kweekelingen tot het doen hunner tweede reize naar zee vertrokken. Toen dus de nieuwe cursus den 29sten Augustus begon, waren in het gesticht 65 kweekelingen, en op zeereizen 46, onder welke laatsten 1, dienende in Indie.

Het onderwijs werd op den gebruikelijken voet en onafgebroken voortgezet tot den 4den Augustus 1854, toen de cursus eindigde met de uitreiking der prijzen aan die kweekelingen, die zich de meest leersamen en meest vlijtigen betoond hadden. Omtrent het onderwijs zelf kunnen voor dezen cursus geene merkwaardige bijzonderheden worden medegedeeld. De onderwijzers hebben zich wederom met naauwgezetheid en ijver van hunne belangrijke en moeilijke taak gekwet, en de kweekelingen gaven over het algemeen reden tot tevredenheid, zoowel over vorderingen in het wetenschappelijke als over gedrag.

Ten gevolge der steeds voortdurende uitbreiding van de Nederlandsche scheepvaart ondervonden commissarissen geene moeilijkheid om hunne kweekelingen na volbragte studien tot eene eerste of tweede reize aan boord van handelsschepen te plaatsen.

Al de kweekelingen, die bij den aanvang van den cursus in de derde of hoogste klasse aanwezig waren, ten getale van 19, werden in den loop des jaars tot het doen eener eerste reize uitgerust en naar zee gezonden. De kweekelingen, die van eene eerste reize terugkeerden, werden allen weder op kosten der kweekschool uitgerust en aan boord van schepen tot het doen eener tweede reize geplaatst, met uitzondering van 1 kweekeling, die, reeds een achttienjarigen leeftijd bereikt hebbende op de langdurige eerste reize, krachtens de bestaande bepalingen zijn ontslag ontving. Commissarissen hadden den dood te betreuren van 3 verdienstelijke kweekelingen (waaronder de bovenvermelde, omtrent wien gedurende de vacantie het berigt van overlijden is ingekomen), van welke 2 op hunne eerste zeereize zijn verongelukt, en de derde, tot het doen zijner tweede reize reeds aan boord van een schip geplaatst, het ongeluk had in het Oosterdok voor Amsterdam te

vallen, en, hoezeer levend opgehaald, aan de gevolgen van dien val te bezwijken.

Commissarissen zagen zich tot hun leedwezen gedwongen een eervol ontslag te verleen en aan een onbevaren kweekeling, die eene andere bestemming wenschte te kiezen, en een ander onbevaren kweekeling, die zich aan wangedrag en zelfs aan desertie uit het gesticht schuldig had gemaakt, van de registers af te voeren. Beiden waren opgenomen geweest met bestemming voor de koopvaardij.

Na volbragte tweede reize werden eervol met gunstig getuigschrift ontslagen 15 kweekelingen (waaronder de 2 gedurende de vacantie te huis gekomenen), en 1 kweekeling, dienende op de gouvernementen-schooners en kruisbooten in Nederlandsch Oost-Indië, na afrekening van een derde zijner gagie over twee jaren, volgens de bepalingen van het vorig contract met het Gouvernement op die dienst, dat sedert 12/22 Mei 1852 door een nieuw contract is vervangen, gelijk breeder werd aangetoond in het Verslag omtrent den cursus 1851/52. Daar de kweekelingen, voor die bestemming opgeleid, na volbragte studie uit de kweekschool ontslagen worden voor hun vertrek naar Indië, komen voortaan bij de kweekschool niet meer voor kweekelingen dienende op de gouvernementen-schooners en kruisbooten aldaar.

Vier kweekelingen stonden gereed om volgens de bepalingen van het nieuwe contract, als zijnde in 1852 opgenomen en den cursus volbragt hebbende, in de betrekking van stuurmansleerling bij de dienst van de gouvernementen-schooners en kruisbooten in Indië derwaarts te vertrekken.

In de kweekschool bevonden zich dus aan het einde van den cursus, den 4den Augustus 1854, 44, en op zeereizen 48 kweekelingen.

In het personeel van commissarissen te Amsterdam is geene verandering voorgevallen; bij commissarissen te Haarlem is de vacature, veroorzaakt door het vertrek van den heer *mr. J. F. T. van Valkenburg*, vervuld door de optreding van den heer *C. W. van Valkenburg* in die betrekking.

In het Verslag over den cursus 1851/52 is vermeld, dat de kweekschool jaarlijks f 3500 van het Departement van Marine ontvangt als gedeeltelijke schadeloosstelling voor de vroegere, in

1824 opgeheven, geringe belasting op de binnenkomende zeeschepen gelegd ten behoeve der kweekschool.

De staat der geldmiddelen van de kweekschool heeft aan commissarissen de voldoening kunnen geven, om 's Rijks schatkist ook van deze uitkeering over 1853 en voor het vervolg te onthefpen, en aldus van alle subsidie van rijkswege af te zien, met erkentenis voor hetgeen de inrigting gedurende zoo vele jaren in dit opzigt heeft mogen genieten.

Het onderwijs in de wis- en zeevaartkunde, door den onderwijzer *F. Dijkstra* te Nes op Ameland gegeven, en waarover commissarissen dier school wederom hunne tevredenheid betuigen, bleef ook gedurende het schooljaar 1853—1854 aan het doel beantwoorden. Ofschoon het aantal leerlingen, over den geheelen cursus gerekend, niet grooter was dan in vorige jaren (meestal tusschen 20 en 30), was het aantal, dat gelijktijdig de lessen bijwoonde, vooral gedurende de maanden December en Januarij, dikwijls zóó aanzienlijk, dat het lokaal te klein bleek om allen eene geschikte plaats aan te wijzen.

Vier leerlingen werden geëxamineerd en verkregen een getuig-schrift als stuurman.

In het geheel hebben commissarissen sedert hunne instelling 27 getuig-schriften afgegeven, en wel 10 voor den graad van eersten en 17 voor dien van tweeden stuurman. Ruim twee maal zooveel leerlingen der school zijn als gezagvoerders en stuurlieden geplaatst.

Het onderwijs aan de school voor wis- en zeevaartkunde te Harlingen is op denzelfden voet als in het vorige jaar voortgezet. Ten einde met den voortgang der wetenschap gelijken tred te houden, heeft men ook onderrigt gegeven in de leer der stormen en stroomen, waartoe het meteorologisch instituut te Utrecht de noodige opgaven heeft verstrekt.

Het aantal leerlingen bedroeg 60, waarvan er 7 als eerste en 3 als tweede stuurman het examen hebben afgelegd.

Omtrent den ijer en de zorg des onderwijzers, zoomede omtrent het gedrag der leerlingen waren de berigten weder gunstig.

Ook aan de school *Minerva* te Groningen werd het onderwijs in de zeevaartkunde geregeld voortgezet; het getal leerlingen was toegenomen en bedroeg op den laatsten December 1853 45.

Zestien hunner, tot het examen toegelaten, werden allen bekwaam bevonden tot het bekleeden van den rang van eersten stuurman.

LAGER ONDERWIJS.

Volgens de verslagen der provinciale commissien van onderwijs bedroeg in 1853 het getal lagere scholen 3374, waarvan 2469 openbare, 234 bijzondere der eerste en 671 bijzondere der tweede klasse. Hieronder zijn tevens begrepen de kostscholen en de dag- en kostscholen, die zoowel tot de openbare als tot de bijzondere scholen der tweede klasse behooren.

Deze scholen waren aldus verdeeld :

PROVINCIE.	Openbare scholen.	Bijzondere scholen der 1ste klasse.	Bijzondere scholen der 2de klasse.	TOTALEN.
Noordbrabant . .	299	28	88	415
Gelderland . . .	333	30	56	419
Zuidholland . . .	260	63	152	475
Noordholland . .	292	42	186	520
Zeeland	141	1	17	159
Utrecht	81	26	55	162
Friesland	352	1	13	366
Overijssel	209	12	18	239
Groningen	206	13	33	252
Drenthe	134	4	8	146
Limburg	162	14	45	221
Totalen . .	2469	234	671	3374

De scholen van bijzonderen aard en strekking bestonden, voor zover de opgaven reiken, uit 612 bewaar-, kleinkinder- of mai-tressen-, 136 herhalings-, 114 Zondag-, 49 werk- en 129 volkszangscholen.

Van de 39 kostscholen waren 22 voor jongens, 17 voor meisjes :

van de 284 dag- en kostscholen 152 voor jongens, 88 voor meisjes, en 44 in de provincie Zuidholland voor beide geslachten. De meeste kostscholen zijn tevens dag- en kostscholen, terwijl in onderscheidene aan kinderen van beide geslachten onderwijs gegeven wordt.

Het getal leerlingen bedroeg op alle lagere scholen: op 15 Januarij 392,161, waaronder 218,723 jongens en 173,438 meisjes; op 15 Julij 321,850, of 173,170 jongens en 148,680 meisjes.

Hieronder zijn begrepen de leerlingen, welke de dag- en avondscholen tevens, en die, welke enkel de avondscholen bezoeken. Het getal der *eersten* bedroeg op 15 Januarij 21,519, waaronder 15,180 jongens en 6,339 meisjes; op 15 Julij 15,839, waaronder 10,059 jongens en 5,780 meisjes; dat der *laatst*en op 15 Januarij 23,820, waaronder 16,121 jongens en 7,699 meisjes; op 15 Julij 10,937, waaronder 6,407 jongens en 4,530 meisjes. Hierbij dient echter opgemerkt te worden, dat voor de provincie Gelderland van vier districten voor de openbare en bijzondere scholen van de tweede klasse, van alle voor de bijzondere der eerste klasse de opgave ontbreekt van het getal avondleerlingen, die tevens de dag-scholen bezoeken, terwijl het getal avondleerlingen in de provincie Drenthe niet met juistheid is kunnen worden opgegeven.

De leerlingen op alle lagere scholen stonden op 15 Januarij tot de bevolking des Rijks op 1 Januarij 1847 als 128.1, tot die op 1 Januarij 1853 als 123.8, op 15 Julij tot de bevolking op 1 Januarij 1847 als 105.1, tot die op 1 Januarij 1853 als 101.6. Hieruit volgt dus, dat in den winter ruim een achtste, in den zomer ruim een tiende der bevolking onderwijs genoot op de lagere scholen, en dat slechts ruim vier vijfden der leerlingen, 82 op de 100, de lagere scholen in den zomer bezochten; voor de jongens was het verschil (79 op de 100) grooter dan voor de meisjes (86 op de 100). Ten aanzien van het verschil in getal leerlingen op beide tijdstippen laten zich de provincien in de volgende orde rangschikken: op 15 Julij in Gelderland 66, Limburg 68, Zeeland 71, Drenthe en Noordbrabant 74, Overijssel 79, Friesland 87, Zuidholland 88, Groningen 91, Utrecht 92 en Noordholland 98 op de 100, de lagere scholen op 15 Januarij bezoekende leerlingen.

Het getal leerlingen op de openbare scholen bedroeg op 15 Ja-

nuarij 313,790, waaronder 179,128 jongens en 134,662 meisjes; op 15 Julij 245,301, waaronder 134,578 jongens en 110,723 meisjes, zoodat van de 100 leerlingen, die de scholen op 15 Januarij bezochten, 78 op 15 Julij aanwezig waren. Het verschil bedroeg op 15 Julij voor de jongens 75, voor de meisjes 82 op de 100.

De bijzondere scholen der eerste klasse werden bezocht op 15 Januarij door 37,069 leerlingen (18,524 jongens en 18,545 meisjes); op 15 Julij door 36,544 leerlingen (18,391 jongens en 18,153 meisjes). Het verschil tusschen beide cijfers was voor het totaal leerlingen als omstreeks 99, voor de meisjes als 98 tot de 100; voor de jongens bestond geen noemenswaardig verschil tusschen beide tijdstippen.

De bijzondere scholen der tweede klasse telden op 15 Januarij 41,302 leerlingen (21,071 jongens en 20,231 meisjes); op 15 Julij 40,005 leerlingen (20,201 jongens en 19,804 meisjes). De reden van het laatste tijdstip tot het eerste was voor de jongens als 96, voor de meisjes als 98, voor beiden als 97 tot de 100.

Ook dit jaar was dus het verschil tusschen de getallen van de op beide tijdstippen de scholen bezoekende leerlingen het grootst voor de openbare, het kleinst voor de bijzondere scholen der eerste klasse. Het verschil was echter grooter voor de jongens dan voor de meisjes op de openbare en bijzondere scholen van de tweede klasse, terwijl op die der eerste klasse het omgekeerde plaats greep.

Men telde op de 1000 jongens het navolgende getal meisjes in alle lagere scholen zonder onderscheid, op 15 Januarij 793, op 15 Julij 859; in de openbare scholen op 15 Januarij 752, op 15 Julij 823; in de bijzondere der eerste klasse op 15 Januarij 1001, op 15 Julij 987; in die der tweede klasse op 15 Januarij 960, op 15 Julij 980. Waaruit blijkt, dat het lager onderwijs over het algemeen meer verspreid is onder de mannelijke dan onder de vrouwelijke bevolking. In de openbare scholen was de reden voor de meisjes het ongunstigst, terwijl in de bijzondere der eerste klasse op 15 Januarij het aantal jongens door dat der meisjes werd overtroffen.

Bijaldien men elke provincie afzonderlijk beschouwt, dan verkrijgt men in alle lagere scholen op de 1000 jongens het navolgende aantal meisjes:

in Drenthe op 15 Januarij 858, op 15 Julij 923

in Groningen	op 15 Januarij	856,	op 15 Julij	912
» Limburg	» » »	843,	» » »	866
» Overijssel	» » »	839,	» » »	883
» Noordholland	» » »	818,	» » »	860
» Zuidholland	» » »	813,	» » »	863
» Noordbrabant	» » »	786,	» » »	866
» Utrecht	» » »	771,	» » »	815
» Friesland	» » »	770,	» » »	833
» Gelderland	» » »	717,	» » »	809
» Zeeland	» » »	646,	» » »	817

De reden was dus voor de meisjes het gunstigst op 15 Januarij in Drenthe, Groningen en Limburg, op 15 Julij in Drenthe, Groningen en Overijssel; het ongunstigst op 15 Januarij in Zeeland, Gelderland, Friesland en Utrecht; op 15 Julij in Gelderland, Utrecht en Zeeland. In alle provincien, maar vooral in Zeeland, was zij gunstiger op het laatste dan op het eerste tijdstip.

Op elke lagere school telde men gemiddeld voor het Rijk op 15 Januarij 116, op 15 Julij 95 leerlingen. Dit getal was het grootst op 15 Januarij voor Overijssel (148) en Zuidholland (139), op 15 Julij voor Zuidholland (123) en Overijssel (117), het kleinst op 15 Januarij voor Drenthe (87) en Friesland (100), op 15 Julij voor Drenthe (64) en Gelderland (75).

Het onderwyzend personeel bedroeg op alle lagere scholen van het Rijk 7027, waaronder 6329 van het mannelijk en 698 van het vrouwelijk geslacht. De eersten waren ingedeeld in: 3096 hoofdonderwijzers, waarvan 40 van den eersten, 1994 van den tweeden, en 853 van den derden, 160 van den vierden en 49 zonder rang; 2345 ondermeesters, waarvan 669 van den tweeden 1078 van den derden 498 van den vierden en 100 zonder rang en 888 kweekelingen.

Onder de laatsten telde men: 295 hoofdonderwijzeressen en 492 secondanten.

Het onderwyzend personeel stond tot de leerlingen op alle lagere scholen op 15 Januarij als 1 tot 56, op 15 Julij als 1 tot 46. De reden was het gunstigst op 15 Januarij voor Utrecht en Noordholland, op 15 Julij voor Utrecht en Zeeland; het ongunstigst op 15 Januarij en op 15 Julij voor Overijssel en Groningen.

Voor de openbare scholen was de reden op 15 Januarij als 1

tot 67, op 15 Julij als 1 tot 52. Zij was het *ongunstigst* op 15 Januarij voor Zeeland en Utrecht, op 15 Julij voor Zeeland en Gelderland; het *ongunstigst* op 15 Januarij voor Overijssel en Noordbrabant, op 15 Julij voor Overijssel en Groningen. Voor de bijzondere scholen der eerste klasse op beide tijdstippen als 1 tot 46; het *gunstigst* voor Drenthe en Limburg, het *ongunstigst* voor Zeeland en Groningen. Voor die der tweede klasse op 15 Januarij als 1 tot 27, op 15 Julij als 1 tot 26; op beide tijdstippen het *gunstigst* voor Utrecht, Gelderland en Zuidholland; het *ongunstigst* voor Overijssel en Groningen.

Op 100 lagere scholen waren gemiddeld over het Rijk 208 onderwijzers. De reden was het *gunstigst* in Zuidholland (266) en Utrecht (254), het *ongunstigst* in Drenthe (141) en Friesland (163) op de 100 lagere scholen. Voor de openbare scholen was de reden op de 100 scholen 190; het *gunstigst* in Zuidholland (250) en Noordholland (221); het *ongunstigst* in Drenthe (139) en Friesland (165). Voor de bijzondere scholen der eerste klasse 341; het *gunstigst* in Zuidholland (429), Noordholland (424) en Utrecht (404); het *ongunstigst* in Friesland (100), Groningen (192) en Overijssel (200). Voor die der tweede klasse 226; het *gunstigst* in Noordbrabant (265), Utrecht (262) en Zuidholland (259); het *ongunstigst* in Friesland (100), Drenthe (138) en Limburg (178) op de 100 scholen.

Beschouwt men de openbare scholen afzonderlijk, dan verkrijgt men, naar den maatstaf der bevolking op 1 Januarij 1847, op de 10,000 zielen, op 15 Januarij 1025 en op 15 Julij 801 leerlingen.

De reden was:

het *gunstigst*:

in Overijssel	op 15 Januarij	1513,	op 15 Julij	1182;
„ Drenthe	„ „ „	1471,		
„ Friesland	„ „ „	1469,	„ „ „	1278;
„ Groningen	„ „ „	„ „ „	„ „ „	1168;

het *ongunstigst*:

in Utrecht	op 15 Januarij	602,	op 15 Julij	525;
„ Zuidholland	„ „ „	797;		
„ Noordholland	„ „ „	815;		
„ Noordbrabant	„ „ „	„ „ „	„ „ „	624;
„ Limburg	„ „ „	„ „ „	„ „ „	650.

Voor de bijzondere scholen zonder onderscheid verkrijgt men

naar voornoemden maatstaf der bevolking, op de 10,000 zielen, op 15 Januarij 256, op 15 Julij 250.

De reden was:

het gunstigst:

in Utrecht	op 15 Januarij	474,	op 15 Julij	464;
" Noordholland	" " "	408,	" " "	402;
" Zuidholland	" " "	365,	" " "	371;

het ongunstigst:

in Friesland	op 15 Januarij	18,	op 15 Julij	17,
" Drenthe	" " "	67,	" " "	57,
" Zeeland	" " "	89,	" " "	91.

Het onderwijzend personeel stond voor het geheele Rijk tot de bijzondere scholen, zonder onderscheid, in de reden van 257 tot de 100. Zij was

het gunstigst

het ongunstigst

in Utrecht	307,	in Friesland	100,
" Zuidholland	286,	" Drenthe	167,
" Noordbrabant	278.	" Groningen	196.

Blijkens de hierachter volgende mededeelingen had er in den toestand van het onderwijs over het algemeen weinig verandering plaats: hier was vooruitgang, elders achteruitgang zichtbaar. De gebreken, waarop in vroegere verslagen werd gewezen, bleven, voor zooverre zij een uitvloeisel zijn der tegenwoordige verordeningen op het lager onderwijs, uit den aard der zaak bestaan. Voor zooveel zij een gevolg zijn van de onverschilligheid of den onwil der ouders, hebben onderscheidene gemeentebesturen en vele schoolopzieners en plaatselijke schoolcommissien ijverige en niet overal vruchteloze pogingen aangewend om hierin verbetering te brengen. Bij de reeds bekende hinderpalen, die de verspreiding van het lager onderwijs in den weg staan, heeft zich dit jaar nog gevoegd de steeds stijgende prijs der levensmiddelen, waardoor vele ouders verhinderd werden het schoolgeld hunner kinderen te voldoen en dezen dus van de school wegbleven. Daaraan toch schijnt voornamelijk te moeten worden toegeschreven, dat, terwijl het getal schoolgaande kinderen in den regel jaarlijks toeneemt, een natuurlijk gevolg van het jaarlijks vermeerderen der scholen in 1853, niettegenstaande er 48 nieuwe scholen werden opgericht, het getal kinderen, dat de openbare en bijzondere scholen

bezoekt, genomen op het gunstigst tijdstip (15 Januarij), vergeleken bij het vorige jaar, 5502 minder bedroeg. Neemt men de openbare scholen alleen, dan is die vermindering nog veel aanzienlijker. Met uitzondering der provincien Noordbrabant, Noordholland en Limburg, waar het gezamenlijk getal schoolgaande kinderen met 2759 toenam, verloren de overige provincien gezamenlijk 10,046 kinderen, aldus verdeeld:

Gelderland	3403,	Friesland	538,
Zuidholland	1127,	Overijssel	1473,
Zeeland	883,	Groningen	683,
Utrecht	371,	Drenthe	1568,

en dit, niettegenstaande in Zeeland twee, in Friesland vier en in Groningen drie nieuwe openbare scholen werden opgericht.

Na aftrek der drie eerstgenoemde provincien, waar respectievelijk het getal schoolgaande kinderen met 481, 767 en 1511 toenam, bedroeg alzoo de vermindering op de openbare scholen 7287. Wel kan de vermeerdering van het getal bijzondere scholen, welke dit jaar 36 beliep (20 van de eerste en 16 van de tweede klasse), tot die vermindering hebben bijgedragen, maar toch niet dan in zeer geringe mate, dewijl vooreerst het getal kinderen op de bijzondere scholen der tweede klasse, niettegenstaande de vermeerdering der scholen van dien aard, met 38 verminderde, en ten andere de vermeerdering der kinderen op de 20 nieuwe bijzondere scholen der eerste klasse slechts 1823 bedroeg; terwijl bovendien niet wel kan worden aangenomen, dat die 1823 kinderen allen van de openbare scholen afkomstig waren. Bovendien waren er provincien, die niet alleen op de openbare, maar ook op de bijzondere scholen der eerste klasse het getal kinderen zagen verminderen. Ook staat bijv. het getal van 333 kinderen, waarmede het cijfer op de bijzondere scholen der eerste klasse in Gelderland vermeerderde, in geene verhouding hoegenaamd tot dat van 3403, waarmede het cijfer op de openbare scholen in die provincie verminderde. De omstandigheid, dat de vermindering hoofdzakelijk zichtbaar is bij de openbare scholen en de bijzondere der tweede klasse, schijnt mede te strekken tot versterking van het vermoeden, door sommige provinciale commissien van onderwijs bovendien bevestigd, dat de voorname oorzaak der vermindering te zoeken is in den ongunstigen geldelijken

toestand van vele ouders; op de bijzondere scholen der eerste klasse toch, grootendeels bekostigd uit vaste fondsen, kon die toestand geen of nagenoeg geen nadeeligen invloed uitoefenen.

Over de wijze waarop de onderwijzers zich van hunne verplichtingen hebben gekweten zijn de berigten over het algemeen weder zeer gunstig. Aan vier hunner: *N. Dersjant* te Delft, die gedurende bijna 50 jaren; *H. Reinders* te Woltersum, *G. Richter* te Hillegom en *H. J. Barnecaate* te Almelo, die gedurende 50 jaren hun ambt met ijver en trouw hadden waargenomen, werd van regeringswege eene zilveren medaille geschonken.

In het toekennen der acten van algemeene toelating is het schooltoezigt op den ingeslagen weg voortgegaan en heeft het daarbij met omzigtigheid en zorg voor de belangen van het onderwijs gewaakt. Vermoedelijk met het oog op eene nieuwe wetgeving, die hieromtrent stringer voorschriften zou kunnen inhouden, hebben velen zich dit jaar tot het verkrijgen van het radicaal van onderwijzer of van eenen hooger rang als zoodanig aangemeld; hun getal beliep 1420, ruim 200 meer dan in het vorige jaar. Doch juist deze aandrang schijnt het schooltoezigt te meer tot een naauwgezet onderzoek te hebben genoopt: althans 332 werden afgewezen. In Noordbrabant werden er 146 toegelaten, 61 afgewezen, in Gelderland waren deze getallen 162 en 32, in Zuidholland 196 en 97, in Noordholland 198 en 51, in Zeeland 39 en 2, in Utrecht 89 en 23, in Friesland 77 en 22, in Overijssel 57 en 7, in Groningen 58 en 20, in Drenthe 12 en 7, in Limburg 54 en 10. Het cijfer der toegelatenen beliep evenwel nog 1088, 115 meer dan in het vorige jaar.

Hetgeen bij vroegere verslagen ten aanzien der commissien van plaatselijk toezicht en van vele plaatselijke schoolcommissien is medegedeeld kan weder herhaald worden.

Onverschiedene schoolopzieners bleven op loffelijke wijze voortgaan de hun toevertrouwde belangen te behartigen.

OPENBAARE SCHOLEN.

a. Staat van het onderwijs.

Het getal dezer scholen is dit jaar weder eenigermate toegenomen.

men en van 2457 tot 2469 gestegen. In Noorbrabant vermeerderde het met 2, in Noordholland met 6, in Zeeland met 2, in Friesland met 4, in Groningen met 3. Daarentegen vermindert het in Gelderland met 2 en in Drenthe met 3, terwijl het in Zuidholland, Utrecht, Overijssel, Limburg onveranderd bleef.

De gezamenlijke scholen, waarbij 4589 onderwijzers en 114 onderwijzeressen werkzaam waren, werden op 15 Januarij 1853 bezocht door 313,790 en op 15 Julij door 245,301 leerlingen. De staat van het onderwijs is van 795 scholen opgegeven als zeer goed, van 1230 als goed van 393 als middelmatig, van 34 als slecht en van 17 is te dezen opzigte geene opgave gedaan.

Schoon in den toestand van het onderwijs in de provincie Noorbrabant geene aanzienlijke veranderingen plaats hadden, mag over het algemeen getuigd worden, dat bijna nergens over bijzonderen achteruitgang was te klagen; integendeel, op meerdere plaatsen mogt men vooruitgang bespeuren of kon men behouden wat men had. Veel bleef er nogtans dat een goed en deugdelijk onderwijs in den weg staat.

Op het einde van 1853 waren er in deze provincie 299 openbare scholen, verdeeld in 185 burgerlijke gemeenten, zoodanig, dat nagenoeg elk dorp er eene heeft; welligt zijn er nog hier of daar enkele uithoeken of volkrijke gehuchten, welke behoefte aan eene openbare school hebben, maar de burgerlijke overheid is niet overal bereidwillig zich de kosten ter voorziening hierin te getroosten.

Het aantal kinderen, die in 1853 de scholen bezochten, verschildt weinig van dat in het vorige jaar. In den zomer beliep het ruim een vierde minder dan des winters; vooral vertoont zich dit ten platten lande. In vroegere verslagen werden de oorzaken aangewezen. Nogtans verdient opmerking, dat dit kwaad, hoe verouderd en ingeworteld ook, in vroegere jaren veel groo-
ter was.

Aan de zorg voor kosteloos onderwijs ten behoeve der behoeftigen en minvermogenden laten vele gemeentebesturen, bepaaldelijk ten platten lande, zich voortdurend weinig of niets gelegen liggen. Aanvragen daartoe worden meestal met grooten weêrzin ontvangen. Niettemin zijn er besturen, die zich in dit opzigt lofwaardig gedragen en niet alleen door ruime bijdragen, maar

ook, hetgeen de waarde verhoogt, door een dagelijksch toezigt zich de zaak ernstig aantrekken. Deze welwillende ondersteuning, hoe weinig algemeen dan ook, verdient te meer opmerking, daar zij zoo noodzakelijk is ook tot wegneming van een ander bijkomend bezwaar, daarin gelegen, dat de armen en behoeftigen meer dan anderen onverschillig zijn omtrent het onderwijs, dat hun als het ware moet worden opgedrongen. Ook de onderwijzers betoonen zich in dit opzigt zeer prijzenswaardig, en blijven met lust en ijver werkzaam om tegen eene geringe vergelding of voor niets die kinderen in hunne school te ontvangen en te onderwijzen. Hieraan is toe te schrijven, dat het getal leerlingen, die kosteloos onderrigt genieten, betrekkelijk no. vrij aanzienlijk is.

In verschillende gemeenten van het 7de schooldistrict hebben zich commissien gevormd met het doel om, door ruime geldelijke bijdragen der goeode ingezetenen, het onderwijs der armen en behoeftigen uit te breiden. Onder andere te Rosendaal verzamelde men tot dat einde binnen weinige dagen de aanzienlijke som van f 5600, tevens bestemd ter ondersteuning der noodlijdenden en wering van bedelarij; zoo bragten te Sprundel, gemeente Rucphen, de ingezetenen f 700 bijeen, ten einde een 40tal kinderen des middags in de openbare school door warme spijs te voeden, wanneer zij trouw de school bezoeken, waardoor het schoolgaan bevorderd en de bedelarij is geweerd: er bestond gegronde hoop, dat naburige gemeenten dit loffelijk voorbeeld zouden volgen.

De gang van het onderwijs bleef in het algemeen nagenoeg dezelfde. Over grondige verbetering zal men zich niet kunnen verheugen, zoolang nog zoovelen aan het werktuigelijke blijven hangen en verstandsontwikkeling bij een aantal onderwijzers nog al te weinig het doel is. Te naauwernood kan men van een vierde gedeelte der scholen getuigen, dat zij op gewenschte hoogte zijn; een ander vierde verheft zich nog niet boven het middelmatige.

Intusschen ligt de schuld niet uitsluitend bij de onderwijzers, die zich daarenboven bijna zonder uitzondering blijven onderscheiden door een stil en goed zedelijk gedrag, en door hunnen ijver en lust om zich meer in hun vak te bekwamen en hunne pligten met alle naauwgezetheid te vervullen. Het kwaad moet ook

elders worden gezocht. Gemis aan pensioenfondsa, gebrek aan ondermeesters, vooral van goede, bij ontstentenis van eene behoorlijke bezoldiging, en eene al te sobere soms niet voor broodagebrek beveiligende bezoldiging; — deze omstandigheden, benevens de weinige belangstelling, ja verwaarloozing van vele ouders en plaatselijke besturen, en de zeer ongelijke regeling der schoolgelden zijn de voornaamste beletselen, die dusverre een meer algemeen en meer deugdelijk onderwijs in den weg staan.

De belangen van het onderwijs werden in Gelderland met nadruk ter harte genomen. Niet alleen heeft het gewestelijk bestuur daarvoor met de meeste zorg gewaakt en de middelen, die tot verbetering van het onderwijs kunnen medewerken, helpen bevorderen, maar ook de meeste gemeentebesturen hebben eenen loffelijken ijver aan den dag gelegd om tot die verbetering mede te werken. De commissie van onderwijs vond zich daardoor te meer opgewekt aanhoudend pogingen aan te wenden ter verbetering van gebreken of tegemoetkoming in behoeften. Daar onder de laatste voornamelijk behoorde eene regeling van den toestand der bewaarscholen, heeft zij een reglement voor deze scholen ontworpen en aan hoogere goedkeuring opgezonden.

De toestand van het onderwijs nam in vele opzichten eene gunstige wending en daarin was vooruitgang zichtbaar, hetgeen te meer verblijdend is, zoo men let op de bekrompen middelen, waarover kon worden beschikt.

In Zuidholland mag de staat van het onderwijs in de openbare scholen over het algemeen gunstig genoemd worden. Hier en daar werd het in dit jaar zichtbaar verbeterd, dank aan de pogingen van vele plaatselijke schoolcommissien en schoolopzieners, van de zijde der gemeentebesturen meestal met den besten geest ondersteund.

De onderwijzers blijven steeds met een goeden geest beziel en wijden zich doorgaans bestendig met onverminderden ijver geheel aan hunne gewigtige roeping. De voorbeelden van traagheid en lusteloosheid, veel meer nog die van onverschilligheid en verzuim, zijn uiterst zeldzaam. Schoon ook sommigen in wetenschappelijke kennis en practische geschiktheid bij velen hunner ambtgenooten aanmerkelijk achterstaan, zijn zij toch doorgaans allen voor den kring, waarin zij arbeiden, wel berekend. Zeer klein is het getal

van de zoodanigen, meestal bejaarden, wien het aan de noodige bekwaamheid of geschiktheid ontbreekt, en waar zich dit verschijnsel openbaart, wordt meestal hetzij door een eervol ontslag met pensioen, waarvan ook dit jaar weder meer dan één voorbeeld opleverde, hetzij door het toevoegen van een geschikten hulponderwijzer, in dit gebrek voorzien.

Bijna zonder eenige uitzondering is het onderwijs klassicaal, en wanneer hier of daar te dezen opzichte iets te wenschen overblijft, zoo is het meestal, inzonderheid ten platten lande, het natuurlijk gevolg van gebrek aan genoegzame hulp voor de onderscheidene klassen en afdeelingen. Van de verschillende leerwijzen, in onzen tijd bekend, ziet men doorgaans de beste aangewend en ook de van tijd tot tijd nieuw uitgedachte en aanprezene worden hier en daar met behoedzaamheid onderzocht, beproefd en, voldoende bevonden, ingevoerd. De leerboeken worden doorgaans zorgvuldig en doelmatig gekozen. Letterkast en leesbord, leestafel en wat tot de klankmethode verder wordt vereischt, ziet men op vele plaatsen gebruikt; maar ook verbeterde schrijfleerwijzen, rekenmachine en andere hulpmiddelen zijn hier en daar met vrucht ingevoerd. Het rekenen uit het hoofd is algemeener, het taalkundig onderwijs doelmatiger geworden.

De vruchten van dit een en ander zijn dan ook niet achtergebleven en zonden gewis nog overvloediger worden gezien, zoo niet de druk der tijden, die vele anders buiten staat stelde het schoolgeld te betalen, hen verhinderde hunne kinderen geregeld ter school te zenden, en aan de verderfelijke gewoonte voedsel gaf om hen op veel te jeugdigen leeftijd, zoodra zij slechts eenige vordering bespeuren, of ook zonder dit, aan het onderwijs geheel of gedeeltelijk te onttrekken.

Groote veranderingen of buitengewone voorvallen hadden in het onderwijs in Noordholland niet plaats, doch nergens is eenige achteruitgang bespeurd; integendeel was de ijver overal levendig om het onderwijs meer en meer grondig, degelijk en overeenkomstig te maken met de behoeften van de verschillende standen; waar leemten of gebreken in bijzondere gevallen werden ontdekt, beijverden de schoolopzieners zich om door gepaste middelen verbeteringen aan te brengen en hierdoor werd krachtig bijgedragen tot de verblijvende uitkomst, waarover men zich in het algemeen

verheugen mag, schoon nog voortdurend het ongeregeld schoolgaan en het te vroeg verlaten der school in de plattelands-gemeenten vele vruchten van het onderwijs doet verloren gaan.

Verreweg het grootste getal van het onderwijzend personeel onderscheidt zich door ijver, bekwaamheid en voorbeeldig gedrag. Sommigen zelfs munten uit door buitengewone theoretische en praktische kennis. De staat van het onderwijs was dan ook op slechts 26 van de 292 openbare scholen middelmatig en op ééne school slecht.

Ook in Zeeland was het onderwijs in gunstigen staat, en ten aanzien van de kunde, den ijver en het goede gedrag der onderwijzers aldaar is bij vernieuwing een loffelijk getuigenis afgelegd; slechts enkelen maken daarop uitzondering.

Het getal kinderen, dat de openbare scholen bezocht, was dit jaar eenigzins minder dan het vorige, hetgeen wordt toegeschreven deels aan den ongemeen natten winter van 1852 op 1853, waardoor de kinderen ten platten lande, op verren afstand van de school woonachtig, wegens de slechte wegen verhinderd werden ter school te komen, deels aan de duurte der noodwendige levensbehoeften.

In de provincie Utrecht heeft de staat van het onderwijs niet veel verandering ondergaan. Niettegenstaande de beste pogingen van het schoolopzicht en de besturen, blijven nog steeds vele bezwaren het onderwijs aankleven, zoodat de vruchten niet zoo algemeen gunstig zijn als men zou verlangen. De ondervinding leert voortdurend, dat van den onderwijzer alles afhangt. Is deze bekwaam, met ijver beziel en tot mededeeling geschikt, dan worden met geringe hulpmiddelen vele bezwaren overwonnen. Ontbreken deze hoedanigheden aan den onderwijzer, dan helpen ook de beste aansporing en opwekking weinig.

Op het platteland wordt steeds over het ongeregeld schoolgaan geklaagd, vooral in den zomer, wanneer de veldarbeid moet worden verrigt. Zoolang de ouders zelven het gewigt van het onderwijs niet meer begrijpen, zal hieromtrent wel niet veel verandering komen. Daartoe moet de onderwijzer zelf geschikt zijn om de ouders aan te sporen.

In het schrijven zijn hier en daar verbeteringen opgemerkt. Het rekenen verschilt veel in de onderscheidene scholen. In ge-

meenten van nagenoeg gelijke bevolking en in elkanders nabijheid gelegen, mogen soms in de eene school de vorderingen in het rekenen goed genoemd worden, in de andere middelmatig. Te weinig wordt er gedaan aan goed rekenen uit het hoofd. Het stelsel van maten en gewigten blijft voortdurend een onderwerp van aanbeveling. Toch mag men zeggen, dat over het algemeen de onderwijzers met ijver en lust bezield zijn.

De gemeentebesturen werken in den regel mede om de inzichten der schoolopzieners te bevorderen, ook met betrekking tot het kosteloos of voor gering schoolgeld onderwijzen van arme kinderen. In deze provincie werden insgelijks de openbare scholen dit jaar door een minder getal leerlingen bezocht dan in het vorige, hetgeen evenwel aan toevallige omstandigheden moet worden toegeschreven.

Ten einde de openbare scholen in Friesland zooveel mogelijk aan hare bestemming te doen beantwoorden, werd het onderwijs ook dit jaar meer naar de bestaande behoeften ingerigt; in het algemeen gaf het stof tot tevredenheid.

Het schrijven, schoon verbetering ondergaande, liet nog te wenschen over; niet zoo algemeen als wenschelijk was legden de onderwijzers er zich op toe om reeds in de laagste schoolklasse opzettelijke schrijfoefeningen te houden.

Het rekenen werd nagenoeg overal onderwezen, hoewel de oefeningen zich dikwijls niet verder uitstrekten dan tot het schriftelijk opstellen van eenvoudige voorstellen. Nog niet overal echter, zelfs in de overigens goede scholen, was dit onderwijs eenvoudig en natuurlijk genoeg om voldoende uitkomsten op te leveren.

Bij het zangonderwijs werd weder vooruitgang opgemerkt, die vooral zichtbaar was waar de onderwijzers afzonderlijke zanglessen gaven en daarin ook de theorie der zangkunde behandelen. In verscheidene scholen werden zelfs veelstemmige stukken zuiver en welluidend uitgevoerd. Hier en daar geschiedde dit naar de handleiding van *Smits*.

Met betrekking tot het onderwijs in de Nederlandsche taalkunde is opgemerkt, dat in de meeste scholen, vooral ten plattelande, nog steeds te weinig werk wordt gemaakt van het vergelijken der Nederlandache taalvormen met de Friesche, ten einde daardoor de eerste beter te leeren kennen en begrijpen; slechts

hier en daar, vooral in de grootste scholen, werden handboeken voor dit leervak gebruikt.

Terwijl het onderwijs in de geschiedenis op de voorname scholen, bepaaldelijk op de zoogenaamde instituten of Fransche scholen, min of meer geregeld en naar een vasten leidraad werd onderwezen, bepaalde het zich in de overige scholen tot het bespreken of mededeelen van eenige belangrijke gebeurtenissen vooral in het vaderland. Dat de leesboeken over de geschiedenis van Friesland meer en meer in gebruik komen, schijnt als een bewijs van vooruitgang in het leervak aangemerkt te kunnen worden. Evenzeer werden van de aardrijkskunde op de meeste scholen slechts de beginselen onderwezen. Meer nog dan in vroegere jaren werd hierbij gebruik gemaakt van doelmatige wandkaarten, van welke weder eenige stellen door de gemeentebesturen waren aangekocht. In verscheidene scholen hadden de leerlingen zeer goede vorderingen in het teekenen van landkaarten gemaakt.

Hoewel slechts in enkele scholen, meer uitsluitend voor de opleiding van jongelieden uit den beschaafden stand bestemd, bepaald onderwijs in algebra, meet- en natuurkunde kon gegeven worden, trachten toch ook onderscheidene onderwijzers van lagere scholen hun rekenkundig onderwijs meer en meer uit te breiden en het op eenige scholen zelfs in te rigten naar de behoeften der jongelieden, die voornemens waren zich op de stuurmanskunst toe te leggen. Met een goed gevolg waren hier en daar ook leerboeken ingevoerd, die de strekking hebben om de leerlingen met de verschijnselen, krachten en voortbrengselen der natuur, benevens met onderscheidene bedrijven en handwerken eenigermate bekend te maken. Een meer algemeen gebruik van dergelijke boeken wordt wenschelijk geacht.

Ook in Overijssel onderging het onderwijs weinig verandering: in 't algemeen wordt het gunstig genoemd. De uitzonderingen zijn grootendeels toe te schrijven aan de moeilijkheid om oude, ongeschikte onderwijzers op eene behoorlijke wijze te verwijderen. Het getal openbare scholen bleef op dezelfde hoogte; het getal der leerlingen verminderde, zonder dat men daarvoor afdoende redenen kon vinden.

Aan hulponderwijzers blijft nog altijd gebrek.

Het onderwijs wordt gegeven naar de best bevonden leerwijzen;

voorgestelde verbeteringen worden gretig beproefd en, goed bevonden, door de onderwijzers-gezelschappen en daarmede gepaarde schoolbezoeken spoedig verspreid en aangenomen.

Voor het onderwijs aan behoeftigen wordt behoorlijk gezorgd en niemand behoeft uit hoofde van minder gunstige geldelijke omstandigheden van onderwijs verstoken te blijven.

In de provincie Groningen bleef men voortdurend streven naar verbetering en vooruitgang, zoowel in betrekking tot het onderwijs in zijnen geheelen omvang, als tot enkele leervakken in het bijzonder. In het algemeen gaan de onderwijzers voort met lust en ijver te werken, weten zij der jeugd zin en smaak voor het onderwijs in te boezemen, en geven zij het schoolopzicht redenen van tevredenheid. Ook vindt men in de medewerking van vele plaatselijke schooltoevoorzigten en vele belangstellende ingezetenen een krachtigen steun om tot nut van het lager onderwijs te werken.

Hier en daar is het onderwijs belangrijk verbeterd door het aanstellen van bekwame ondermeesters, die eene doelmatige hulp verschaffen aan oude en minder bruikbare onderwijzers.

Op enkele plaatsen werden of door overlijden of door vrijwilligen atstand, zoodanige onderwijzers door nieuwe vervangen of door meer bekwame waarnemers. Elders kon het onderwijs verbeterd worden door de meer doelmatige inrigting van het schoollocaal; bijv. door de scheiding er van in twee of meer vertrekken. Op nog andere plaatsen werd door het aanschaffen van nieuwe hulpmiddelen het geven van een meer doelmatig onderwijs gemakkelijk gemaakt.

Ook in het onderwijs der verschillende leervakken merkt men doorgaande verbetering op. Zoo wordt het leesonderwijs meer naar de klankmethode ingerigt en daardoor natuurlijker gemaakt. Het rekenen geschiedt meer klassicaal; ook doet men meer aan het rekenen uit het hoofd, om alzoo dat belangrijke leervak meer dienstbaar te maken aan de opscherping des oordeels en aan het maatschappelijk leven. Ten gevolge der verbeterde landkaarten wordt ook het onderwijs in de aardrijkskunde, waaraan tevens meer en meer de geschiedenis wordt verbonden, met meer vrucht gegeven.

Het taalonderwijs deelt ook in het streven naar vooruitgang, en wordt nu reeds hier en daar meer opzettelijk onderwezen.

Het gezang vooral wordt gaandeweg verbeterd, en blijft ook niet meer binnen de school besloten, maar werkt naar buiten door muziek- en zanggezelschappen, onder het bestuur der onderwijzers. Maar bovenal wordt de vorm en de strekking van het onderwijs, de opleiding tot godsdienst en deugd, meer en meer levendig.

Het is er evenwel verre af, dat het onderwijs tot zoodanige hoogte zou zijn gestegen, dat daaraan niet veel te verbeteren viel; integendeel, vele en groote gebreken worden er ook nu nog aangetroffen, aan wier verbetering ijverig moet worden gearbeid. Zij bestaan hoofdzakelijk in de moeilijkheid om oude onderwijzers te verwijderen, in het onvruchtbaar onderwijs van enkele, zelfs meer jeugdige onderwijzers; in het gebrek aan ondermeesters; in de bekrompenheid van sommige lokalen of in het gebrekige der hulpmiddelen; in de onverschilligheid van sommige ouders om hunne kinderen getrouw gebruik van het onderwijs te laten maken, waardoor het geven van klassicaal en grondig onderwijs moeilijk wordt gemaakt; eindelijk in de zorgen voor hun tijdelijk bestaan, waaronder eenige onderwijzers gebukt gaan.

In Drenthe hebben de Provinciale Staten een bewijs hunner belangstelling in het openbaar onderwijs gegeven, door voor het eerst eene som van f 1000 op de provinciale begrooting uit te trekken, voornamelijk ter bevordering van het houden van ondermeesters, waaraan zich hier en daar, òf wegens de mindere geschiktheid van bejaarde onderwijzers, òf van wege het toenemend getal van leerlingen, behoefte deed gevoelen. Omtrent het gedrag, den ijver en de geschiktheid der onderwijzers zijn in het algemeen gunstige berichten ontvangen. De provinciale commissie van onderwijs heeft hare aandacht bepaaldelijk gevestigd op de gehuchtscholen. De bevolking van Drenthe, hoewel steeds wassende, is klein en over eene betrekkelijk groote oppervlakte verspreid. Met de meeste bevolkte provincien vervalt alle vergelijking; maar zelfs het naburige Overijssel en Groningen hebben ieder meer dan het dubbele zielental op dezelfde ruimte. De ontwikkeling moge met rassche schreden vooruitgaan, dit verspreid zijn der leerlingen of liever der bevolking in kleine dorpen, gehuchten en buurten, moet nog jaren duren. Uit deze gesteldheid vloeijen eigene behoeften voor het lager onderwijs voort, zoo de ingezetenen der gehuchten en buurten, die verre van het

hoofddorp wonen, niet op zullen groeijen zonder eenig onderwijs, namelijk de behoefte aan een overgroot getal bijscholen, dat is van schooltjes van tien, twintig of dertig leerlingen. Door betere gemeenschap van wegen zijn en kunnen eenige dier schooltjes worden afgeschaft, andere zijn door den aanwas der bevolking in denzelfden omtrek inderdaad hoofdscholen geworden en overtreffen veelal de oude kerkdorpen in aantal van leerlingen. Dit neemt niet weg, dat er eene menigte van de bedoelde bijschooltjes moet blijven voor de behoeften, en dat er, bij voortgaande ontwikkeling en aanbouw, voortdurend op afgelegene punten nieuwe zullen moeten geopend worden.

Deze soort van scholen, hoe noodig dan ook onder de bestaande omstandigheden, zijn voor wezenlijk lager onderwijs en schoolwezen op zich zelve niet voordeelig. Er is geene mogelijkheid al die kleine inrigtingen van tamelijk bezoldigde en bekwame meesters te voorzien. En bestond die mogelijkheid, ook eene welbetaalde meestersplaats van eene bijschool van tien, twintig leerlingen, zou den onderwijzer meer en meer ongeschikt doen worden, zelfs bij den besten wil, om later aan het hoofd te staan eener school van vijftig, zestig, honderd leerlingen. Uit den aard der zaak moeten dus de bijschooltjes matig bezoldigd blijven, en tot onderwijzers kunnen in den regel alleen aankomelingen zich aanmelden. Deze hebben in dergelijke schooltjes eene goede gelegenheid om zich werkdadig en zelfstandig tot schoolhouders en onderwijzers te vormen, en in dit opzigt hebben de bijscholen een tweeledig nut: zij voorzien min of meer in de behoefte aan onderwijs van kleine bevolkingen en zij zijn practische kweekscholen voor jonge meesters. Maar in het laatste opzigt hebben zij eene nadeelige zijde. Die jonge onderwijzers hebben gewoonlijk nog geene voldoende schoolwetenschap verkregen; zij weten niet genoeg; zij hebben niet genoeg geleerd om nu verder geheel en alleen hun eigen weg te gaan, zonder nadere leiding en opleiding van anderen, die èn meer kunde èn meer ondervinding bezitten en aan het hoofd staan van groote scholen.

Wierd nu evenwel aan de bijschoolhouders tot dit laatste eene gelegenheid geopend ten zelfden tijde, dat zij zich in deze kleine scholen werkdadig oefenen, dan zouden die scholen te gelijk de plaats vervullen eener kweekschool voor onderwijzers, en wel

eene kweekschool bijzonder berekend voor de behoeften der landgemeenten in deze provincie en voor den tegenwoordigen staat van haar schoolwezen. Bezwaarlijk toch zullen elders gevormde jongelieden zich in een Drenthsch dorp of gehucht zoo zeer te huis gevoelen als zij, die er van jongs af hebben verkeerd en er werkzaam zijn geweest.

Deze beschouwingen hebben bij de commissie het denkbeeld doen ontstaan (welk denkbeeld allezins overweging schijnt te verdienen) om een zeker verband tusschen eenige hoofd- en bijscholen te doen plaats grijpen, de onderwijzers van beide soort van scholen tot elkander in betrekking te stellen, zoodanig dat op gezette tijden de bijschoolhouder werkzaam zij in de hoofdschool en de hoofdonderwijzer het onderwijs op de bijschool naga en leide; een en ander onder toezigt der schoolopzieners en onder toekenning eener geldelijke toelage aan de hoofdonderwijzers.

Hoezeer de staat van het lager schoolwezen in Limburg nog veel te wenschen overlaat, getuigen evenwel de verslagen der schoolopzieners van langzamen vooruitgang in het algemeen; meer bepaald zijn in dit opzigt vermeld de gemeenten Heerlen, Hoensbroek en Amstenrade.

b. Inkomen der onderwijzers.

De inkomsten der onderwijzers in Noordbrabant bleven over het algemeen zeer bekrompen. Velen, door levenszorgen gedrukt, konden niet dan met inspanning hun dagelijksch brood winnen en met bezorgdheid is vermeld, dat dit in het afgelopen jaar op meer dan eene plaats op eene bedenkelijke wijze toenam, niet enkel door de duurte der eerste levensbehoeften, maar tevens door de intrekking van vaste geldelijke toelagen door plaatselijke besturen. Van meer dan eene zijde zijn op nieuw, doch vruchteloos, pogingen gedaan om dergelijke handelingen te keer te gaan of te doen herstellen.

Ter voorziening in zeer dringende behoeften werden wederom van rijkswege gratificaties aan onderscheidene onderwijzers verleend; enkelen ontvingen rijksjaarwedden, waaraan dan tevens veelal de verplichting werd verbonden tot het houden van een ondermeester. De provincie deed van hare belangstelling in de onderwijzers ook blijken door het toekennen van boekgeschenken aan een achttal hunner.

Ook in Gelderland bleef het inkomen der onderwijzers over het algemeen uiterst gering; op zeer vele plaatsen, vooral ten platten lande, bedraagt het niet meer dan de verdienste van eenen geringen daglooner. Tot verbetering van dezen toestand wordt door vele gemeentebesturen wel het een en ander gedaan, maar zoolang die maatregelen niet algemeen zijn, is op geene afdoende verbetering te hopen. Kon men het zoo ver brengen, dat de beletselen tegen het geregeld schoolgaan werden uit den weg geruimd, dat de betaling der schoolgelden op eene andere wijze werd geregeld, het onderwijs zou merkbaar winnen. Inmiddels werden enkele behoeftige onderwijzers wederom naar gewoonte van wege het Rijk en de provincie te hulp gekomen.

Ten aanzien van het inkomen der openbare onderwijzers in Zuidholland gelden dezelfde aanmerkingen als in het vorige verslag. Onderscheidene hunner werden weder met gratificaties van wege het Rijk en de provincie ondersteund.

In Noordholland is, in weerwil van de zorg van vele gemeentebesturen, het inkomen van zeer vele onderwijzers vooral ten platten lande zeer sober en dikwijls niet toereikend voor de behoeften, zoodat ook hier de hulp der provincie en van het Rijk zeer te stade kwam.

In Zeeland is in de inkomsten der onderwijzers geene belangrijke verandering gekomen.

Op sommige plaatsen ondergingen zij vermeerdering, op enkele vermindering. Uit de provinciale fondsen werd weder als vroeger eene som van ongeveer 1000 verstrekt tot bevordering van het onderwijs van kinderen van minvermogenden en tot tegemoetkoming van eenige in min gunstige omstandigheden verkeerende onderwijzers. Tot dit laatste droeg ook het Rijk bij.

In de provincie Utrecht liet ook het bestaan der onderwijzers, door de duurte der levensmiddelen, te wenschen over. Ook over wanbetaling der schoolgelden werd hier en daar geklaagd. Toch verliezen de onderwijzers den moed niet, vooral daar zij gewaar worden, dat men, al zij het dan ook door geringe toelagen, hun lot tracht te verbeteren. In groote gemeenten is hun bestaan voldoende.

Bij de hoogst bekrompen bezoldiging, waarvan een groot gedeelte der openbare onderwijzers in Friesland en Overijssel met

veelal talrijke huisgezinnen leven moet, strekten de tractementsverhoogen en subsidien, die hier en daar toegestaan werden, tot eene wezenlijke tegemoetkoming en bemoeiding.

Ook in de provincien Groningen, Drenthe en Limburg zijn de inkomsten der onderwijzers niet groot, van velen beneden het middelmatige, van eenigen zelfs zeer sober. Hulp van wege de provincien en het Rijk is dan ook hier hoogst noodig en deze werd dit jaar weder verleend zooverre de toegestane gelden het gedoogden.

Behalve eene som van f 3605, voor gratificatiën aan zeer behoeftige onderwijzers, besteedde het Rijk in 1853 aan jaarwedden eene som van f 148,000. Hiervan ontving Noordbrabant f 49,035, Gelderland f 19,852.05, Zuidholland f 9024.75, Noordholland f 10,096, Zeeland f 5438, Utrecht f 2374, Friesland f 5596.30, Overijssel f 13,042.30, Groningen f 15,934.70, Drenthe f 5691.90, Limburg f 11,918.

c. Ondersteunings-, pensioen- en weduwenfondsen.

Ondersteunings- en pensioenfondsen bestaan in Noordbrabant niet. Ter voorziening in de groote en reeds lang gevoelde, doch steeds onvervuld gebleven behoefte aan een weduwen en weezenfonds voor onderwijzers, werd in 1853, op aandrang van eenige onderwijzers te 's Hertogenbosch, door de provinciale commissie van onderwijs eene nieuwe en krachtige poging gedaan. Het mogt der commissie gelukken in hare najaarsvergadering van 1853 een reglement voor zoodanig fonds vast te stellen.

In Gelderland bestaan evenmin pensioen- en ondersteuningsfondsen. Het weduwen- en weezenfonds voor onderwijzers blijft gunstig werken. Het kapitaal bedroeg op 31 October 1853 f 20,073.031 $\frac{1}{2}$.

Het provinciaal onderwijzers-, weduwen- en nagelaten kindrenfonds in Zuidholland verkeert voortdurend in gunstigen toestand. Het getal leden is steeds toenemend. Even als in 1852 behoeften ook dit jaar geene buitengewone omslagen over de deelhebbers gegeven te worden, en heeft men weder een gedeelte der provinciale toelage kunnen aanwenden om de uitkeeringen aan de weduwen eenigermate te verhoogen.

Aangaande de beide vroeger opgegeven begrafenisfondsen zijn ook thans weder geene mededeelingen gedaan.

De spaarkas der onderwijzers te Amsterdam, de eenige inrigting van den hier bedoelden aard, verkeert in bloeienden staat.

De provinciale schoolonderwijzers-weduwenbeurs in Zeeland, ten jare 1823 door de Staten dezer provincie, op voordragt der provinciale commissie van onderwijs, voor alle openbare en bijzondere onderwijzers opgericht, verkeert bij toeneming in een gunstigen staat. Het getal deelnemers vermeerdeerde met 3, en was alzoo tot 149 geklommen, wier jaarlijksche bijdragen, naar de bevolking van ieders standplaats, van f 3 tot f 7, gezamenlijk f 816 beliepen.

Aan 21 weduwen werd het volle jaarpensioen van f 100, aan 2 het halve jaarpensioen uitbetaald; voorts werd een kapitaal van f 1000 2½ pcts. inschrijvingen Nederlandsche werkelijke schuld aangekocht, waardoor de inschrijvingen op het Grootboek ten name der beurs thans f 86,200 beloopten.

Het Utrechtsche fonds *Weduwenhulp* neemt toe in deelnemers. Daar het evenwel tot de deelneming in de provincie is beperkt en geene subsidien erlangt, moet het bij andere fondsen achterstaan, die uit de provinciale kas subsidie ontvangen.

In Friesland bestonden in 1853 nog geene pensioen- en ondersteuningsfondsen. Niettemin werd wederom van gemeente-wege aan een tweetal afgetreden openbare onderwijzers een volgend pensioen toegekend, terwijl de uitkeeringen aan de vroeger gepensioneerde onderwijzers geregeld plaats hadden. Tegen het eind van dat jaar werd eene weduwen en weezenbeurs voor onderwijzers opgericht en daardoor aan een sedert lang en door velen gekoesterd verlangen voldaan. Deze van de provinciale commissie van onderwijs en van de onderwijzers uitgegane instelling zou met het begin van 1854 in werking treden. Zij telde reeds 386 deelnemers, dus nagenoeg alle onderwijzers der provincie.

De hier behandelde fondsen zijn in Overijssel niet aanwezig. De provinciale commissie van onderwijs zou deze gaarne aanmoedigen, indien zij zich kon voorstellen dat dergelijke inrigtingen met een bepaald pensioen- of weduwen-tractement, onder een betrekkelijk gering bedrag van deelnemers uitvoerbaar ware, zonder de jaarlijksche toelage der leden zeer wisselvallig te maken en

dikwijls zoo aanzienlijk, dat de deelhebbers niet meer in staat zouden zijn de toelage te voldoen. Uit dien hoofde raadt zij de onderwijzers liever deelgenoot te worden van een algemeen fonds, dat vertrouwen verdient, dan hunne zuur bespaarde penningen te geven aan een fonds, dat weinig deelnemers tellen en ligt ongunstige uitkomsten zou hebben.

Het ondersteuningsfonds in de provincie Groningen gaat steeds vooruit, aangezien er ieder jaar, bij vacatures, meer verplichte deelnemers komen, waardoor men langzamerhand in staat zal gesteld worden meer noodlijdende onderwijzers hulp te verleenen. In 1853 beliepen de uitkeeringen f 340. Op den 31sten December had het fonds, volgens den stand der effecten eene reële waarde van f 5489. Het weduwen- en weezenfonds mag zich nog verheugen in eenen gewenschten bloei. In 1853 beliepen de uitkeeringen f 2926.63. De staat van het fonds was op 31 December volgens den toenmaligen stand der effecten f 37,996.92.

De reglementen voor beide fondsen, die in 1852 werden herzien, zijn door de provinciale vergadering van schoolonderwijzers in Maart 1853 aangenomen en daarna door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Het uitkeeringsfonds is nu verbonden aan het weduwenfonds en voor ieder nieuw te benoemen onderwijzer verplichtend gemaakt. Dit fonds stelt zich ten doel, om bij het overlijden van een deelgenoot in eens eene belangrijke uitkeering aan de weduwe of weezen te doen. Om het gewigt der zaak heeft de provinciale commissie van onderwijs eene circulaire gerigt aan de onderwijzers, om ook hen, die onverplicht zijn, uit te noodigen tot dat fonds toe te treden.

Het weduwen- en weezenfonds van onderwijzers in Drenthe ging vooruit en sloot met een batig saldo van f 361.64. Aan 13 weduwen en aan eene wees werd de gewone uitkeering gedaan. Het kapitaal bedroeg f 9500 inschrijvingen Nederlandsche schuld 21½ pct.

d. *Schoollocalen.*

De schoolgebouwen en onderwijzerswoningen in Noorbrabant bevinden zich over het algemeen in redelijken toestand en hoezeer er slechts enkele belangrijke verbeteringen of vernieuwingen plaats hadden, wordt in de gemeenten voor het gewoon onderhoud

vrij geregeld gezorgd. Op vijf plaatsen hadden buitengewone en meer aanzienlijke vernieuwingen plaats.

Te Boxmeer werd eene nieuwe school voltooid, en te Vierlingsbeek eene geheel nieuw uit den grond gebouwd, een sierraad van den geheelen omtrek. Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning te Alphen werden vernieuwd; te Droogendijk, een gehucht onder Dinteloord, werd eene nieuwe school en woning gesticht; aan den Zevenbergschen Hoek werd eene nieuwe school gebouwd; te Besoijen de openbare school vergroot en vernieuwd en de woning hersteld en verbeterd.

Ook in andere gemeenten is men bedacht op verbetering der schoolgebouwen, waardoor in eene wezenlijke behoefte zal worden voorzien, want hier en daar treft men nog menig gebrekkig gebouw aan. Insgelijks laten de schoolmeubelen op vele scholen nog te wenschen over, schoon op sommige plaatsen daaraan, even als van de gebouwen, na herhaald aandringen, merkelijke verbeteringen of herstellingen plaats hadden. Zoo ook werden in vele scholen, ten gevolge der tusschenkomst van het provinciaal bestuur, onvolledige stellen van maten en gewigten aangevuld, andere van rekenramen voorzien; waar een en ander nog ontbrekt worden pogingen aangewend om ze te verkrijgen. Dertig openbare scholen zijn nog niet eigendom der gemeente. Ook mist nog meenige gemeente eene eigene onderwijzerswoning.

In Gelderland werden gedurende dit jaar op vele plaatsen nieuwe schoollocalen gebouwd of oude en minder geschikte verbeterd, hetgeen mede heeft bijgedragen om de belangstelling voor het onderwijs hier en daar te doen toenemen. Te Ugchelen, gemeente Apeldoorn, werd een nieuw schoollocaal betrokken. Te Doornspijk en aan het Noordeinde werden belangrijke verbeteringen in de school gebragt; insgelijks te Harderwijk, zoowel in het gebouw als in de meubelen der burgerschool. Het nieuwe, zeer goed ingerigte locaal, waarin de eerste stadsschool te Zutphen zou worden overgebragt, was aan het einde van 1853 nagenoeg voltooid.

Te Netterden en te Zieuwent zijn nieuwe schoollocalen gebouwd; zoo ook te Malden, waar tevens de voormalige pastorie der Roomsch-katholieke gemeente tot onderwijzerswoning werd aan gekocht en ingerigt.

Aan de school en schoolmeubelen te Rossum zijn goede, hoogst noodige verbeteringen geschied. De school te Vuren is aanmerkelijk vergroot en verbeterd. Te Rijswijk is een nieuw schoollocaal gebouwd.

Verbeteringen aan schoollocalen en onderwijzerswoningen kwamen in 1853 tot stand in de navolgende gemeenten van Zuidholland.

Te 's Gravenhage werd een ruimer lokaal ingerigt voor de openbare school voor minvermogenden, en te Stompwijk was een geheel nieuw schoollocaal in aanbouw.

Te Rijnsaterwoude werd een nieuw schoollocaal met onderwijzerswoning gebouwd en te Katwijk aan Zee de school voor armen en minvermogenden aanmerkelijk vergroot en verbeterd. Ook werden te Schoonhoven eenige verbeteringen aan het lokaal der openbare school aangebragt, terwijl dat te Goudswaard vergroot en verbeterd werd.

In Noordholland werden de schoollocalen gaandeweg verbeterd. Het getal der minder goede en slechte wordt steeds geringer. Nieuw opgebouwd zijn de schoollocalen te Broek op Langedijk, Castricum, Noord-Beemster, Krommenie (2 scholen) en te Kortenhoef.

De school te Zwaag is aanmerkelijk vergroot en verbeterd; de onderwijzerswoningen te Wijdenes, Oosterleek, Noord-Beemster en te Kortenhoef werden vernieuwd.

De schoolgebouwen in Zeeland werden in het algemeen wel onderhouden. Te Domburg werd een gemeentelokaal verbouwd, vergroot en van nieuwe meubelen voorzien, tot een ruim schoolvertrek ingerigt, met eene onderwijzerswoning. De nieuw gebouwde school te Kamperland, gemeente Wisscherke, werd den 21sten December 1853 betrokken. Te Kerkwerpe is het bekrompene en bouwvallige schooltje door eene nieuwe en ruime school vervangen. Te Renesse is de school belangrijk verbeterd. Te Goes werd voor de tusschenschool een nieuw lokaal tot zeer geschikte school en onderwijzerswoning ingerigt, en te Hoofdplaat werd het schoollocaal geheel vernieuwd en de onderwijzerswoning hersteld. Onderscheidene scholen vorderen allezins verbetering.

In de provincie Utrecht waren voor eenige schoollocalen en onderwijzerswoningen de plannen van verbetering en opbouw

opgemaakt en maatregelen genomen om de benoodigde fondsen te bekomen. Voor eene nieuwe school te Kockengen, de herstelling der school en onderwijzerswoning te Werkhoven waren de fondsen aanwezig.

In Friesland zijn ook weder in 1853 eenige schoollocalen en onderwijzerswoningen of vernieuwd of door vertimmeringen merklijk verbeterd. Het eerste was het geval te Akkrum en te St. Jacobi Parochie, waar nieuwe scholen werden opgetrokken, en te Idzard, waar een nieuw woonhuis gebouwd werd. De nage-noeg geheele verbouwing en vergrooting der school te Oudeschoot werd voltooid, terwijl de scholen te Parrega, Dantumawoude, Rinsumageest en Nijehorne, benevens de onderwijzerswoningen te St. Jacobi Parochie, Wanswerd en Minnertsga vergroot en voorts de school te Tjerkgaast en de woningen te Harlingen (der middelbare school), te Ee, Nijawier, Wetzens, Nes, Oudeschoot, Tjerkgaast, Sijbrandaburen en Baard door min of meer belangrijke vertimmeringen verbeterd werden.

In Overijssel werden geheel vernieuwd de scholen te Mastenbroek, gemeente Zwolle, en te Hooge Hexel, gemeente Wierden; terwijl aan de in 1852 vergrootte school te Nieuwsluis, gemeente Zwartsluis, nog verbeteringen werden aangebracht.

De schoolgebouwen in de provincie Groningen bevinden zich over het algemeen in een goeden staat: verreweg de meeste zijn doelmatig ingerigt voor het geven van klassicaal onderwijs, ruim genoeg voor de behoefte, voorzien van goed licht en de gelegenheid aanbiedende om versche lucht aan te voeren.

Enkele maken nog op deze goede eigenschappen eene uitzondering, maar ook daaraan hoopt men, dat eerlang de hand ter verbetering zal worden gelegd.

Ook de onderwijzerswoningen zijn op de meeste plaatsen voldoende.

In den loop van 1853 hadden de volgende verbeteringen aan schoollocalen en onderwijzerswoningen plaats.

Te Groningen werd eene geheel nieuwe school gebouwd voor onvermogene kinderen, en werden daarbij twee woningen in gereedheid gebragt, eene voor den onderwijzer der nieuw opgerigte school en eene voor den onderwijzer der oude Ooster-stadsschool, voor wien dusverre geene woning bestond. De school is een voor-

treffelijk doelmatig gebouw. Te Sebaldeburen, gemeente Grootegast, werd eene nieuwe school gebouwd en de woning verbeterd. Ook te Saaksumhuizen, gemeente Baflo, te Bergercompagnie, gemeente Veendam, en te Heiligerlee, gemeente Scheemda, werden nieuwe scholen en woningen gebouwd. Verder werden nog verbeteringen gebragt aan de scholen te Wilp, Uithuizermeeden, Pieterburen, Woltersum, Loppersum, Siddeburen, Delfzijl, Bierum, Bellingewolde, Blijham, Oudeschans en aan de onderwijzerswoningen te Kiel-Windeweer, Leegkerk, Stroobos, Breede, Mensingeweer, Leens, Kloosterburen, waar tevens de school aanzienlijk werd vergroot en verfraaid, Heveskes, Bierum, Noordbroek, Midwolda, Eekamp en te Bourtange.

Nieuwe scholen werden in Drenthe gebouwd te Norgervaart, Smilde en te Emmen, terwijl de bestaande te Kloosterveen, Assen, Anlo, Annen, Dalen, Koevorden en in de Wijk zijn verbeterd.

In Limburg werden nieuwe schoollocalen gebouwd te Born, Haelen, Tungalroij, gemeente Weert, en Lottum, gemeente Grubbenvorst, terwijl in de gemeenten Vaals, Noorbeek en Slenaken dienaangaande overwegingen aanhangig waren.

Te Schaesberg en Voerendal werden de schoolgebouwen verbeterd.

Tot den bouw en de verbetering van schoollocalen enz., werden in 1853 van rijkswegen f 24,660 besteed. Van deze som verkreeg Noordbrabant f 2000, Gelderland f 2632, Zuidholland f 5300, Noordholland f 3400, Zeeland f 1000, Utrecht f 1400, Overijssel f 2528, Groningen f 2600, Drenthe f 1800 en Limburg f 2000.

BIJZONDERE SCHOLEN DER EERSTE KLASSE.

Het getal dezer scholen is dit jaar weder toegenomen en van 214 tot 234 geklommen. In Noordbrabant vermeerderde het met 2, in Gelderland met 7, in Zuidholland met 7, in Noordholland met 1, in Utrecht met 3, in Overijssel met 1 in Groningen met 1, in Drenthe met 2, in Limburg met 2. Daarentegen verminderde het in Friesland met 1 en in Groningen met 3, terwijl het in Zeeland onveranderd bleef; voorts zijn 2 scholen in Zuidholland ten gevolge eener verbeterde opgave naar de bijzondere scholen der 2de klasse overgebragt.

Van die 234 scholen behooren 155 tot diakonien, godshuizen

of op zich zelf staande gestichten, 18 tot de maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, en komen 61 ten koste en laste van een of meer bijzondere personen, die zich tot hare oprichting en geregeld en toereikend onderhoud verbonden of onderling vereenigd hebben, zoo als nader blijkt uit de volgende opgaaf:

PROVINCIE.	Diakonien, godshuizen of op zich zelf staande gestichten.	Maat- schappij: Tot Nut van 't Algemeen.	Ten koste en laste van een of meer bijzondere personen.	TOTALEN.
Noordbrabant . .	20	4	4	28
Gelderland . . .	12	3	15	30
Zuidholland . .	43	4	16	63
Noordholland . .	32	2	8	42
Zeeland	"	1	"	1
Utrecht	23	1	2	26
Friesland	1	"	"	1
Overijssel . . .	6	2	4	12
Groningen . . .	4	"	9	13
Drenthe	"	1	3	4
Limburg	14	"	"	14
TOTALEN . . .	155	18	61	234

Deze scholen werden op 15 Januarij 1853 bezocht door 37,069 en op 15 Julij door 36,544 leerlingen. Hun werd onderwijs gegeven door 1700 onderwijzers en 99 onderwijzeressen.

Blijkens de ontvangen berigten werden al deze scholen, slechts enkele uitgezonderd, [door het schooltoezigt van Staatswege een of meermalen bezocht. Bij onderzoek is gebleken, dat de voorschriften dienaangaande in het algemeen steeds behoortijk worden nageleefd, en dat de mededeeling in het vorig verslag, als of

bepaaldelijk in Utrecht en Zuidholland eene menigte dier scholen onbezocht was gebleven, grootendeels het gevolg was eener onvolledige aanvraag van vroegeren tijd. Er zijn maatregelen genomen om voortaan op dit punt, zoo ten aanzien der openbare als der bijzondere scholen, volledige inlichtingen te verkrijgen.

Die schoolbezoeken en de verder ontvangen mededeelingen hebben doen zien, dat op 94 scholen de staat van het onderwijs zeer goed was; op 107 goed, op 27 matig, op 4 slecht, terwijl omtrent 2 de opgave ontbreekt; dat overigens de schoolvertrekken en onderwijzerswoningen over het algemeen goed zijn.

De bijzonderheden omtrent deze scholen, uit de provincien ontvangen, komen hoofdzakelijk neder op het navolgende.

Van de twee scholen, waarmede het getal in Noordbrabant vermeerderde, behoort de eene tot de maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, te 's Hertogenbosch, de andere tot de Evangelisch-Lutersche gemeente aldaar; beide bestonden wel is waar sedert geruimen tijd, doch waren door verschillende omstandigheden on vervuld.

Met welgevallen is vermeld, dat op onderscheidene dezer scholen, met name die voor meisjes, bijzonder werk wordt gemaakt van kosteloos onderwijs aan behoeftigen en minvermogenenden.

De staat van het onderwijs op deze scholen in Gelderland wordt over het geheel goed genoemd. Daar zij meest alle over onbekrompen middelen kunnen beschikken, is het onderwijzend personeel niet aan zoovele teleurstellingen blootgesteld als dat op de openbare scholen. De meeste schoolvertrekken zijn zeer goed ingerigt en bevatten al wat tot het geven van goed onderwijs noodig is.

Van de zeven scholen, die in Zuidholland tot stand kwamen, behooren 4 tot de eerste en 3 tot de derde op de bovenstaande tabel voorkomende categorie. De eerste werden opgerigt te Aarlanderveen, te Dordrecht (2) en te Schiedam, de laatste te Leyden, Nieuw-Lekkerland en Rotterdam.

Het onderwijs in de meeste der 63 scholen in deze provincie, voor zoover die sedert jaren reeds gevestigd zijn, wordt weder vrij goed genoemd, zelfs in meer dan eene meer dan middelmatig, hetgeen ontstaat door de onafhankelijkheid der onderwijzers van de ouders der leerlingen en bevorderd wordt door den ijver van bestuurderen of regenten dezer vroegere instellingen.

Omtrent het onderwijs in de sedert de laatste jaren opgerigte, grootendeels tot de derde categorie behoorende scholen, wordt over het algemeen met minder lof gesproken, en van sommige verklaard, dat zij nog vrij wat te wenschen overlaten.

De bezoldiging der onderwijzers mag over het algemeen voor voldoende worden gehouden; de schoollocalen zijn veelal in goeden, eenige zelfs in uitmuntenden staat.

In Noordholland is het aantal der leerlingen op deze scholen steeds toenemend. Op de meeste scholen is de staat van het onderwijs voldoende, op sommige uitmuntend. De bekwaamheid en het gedrag van het onderwyzend personeel zijn zeer lofwaardig; het inkomen is voldoende.

De eenige school van dezen aard, die in 1853 in Zeeland bestond, en drie jaren geleden te Middelburg was opgericht door het departement der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, ter uitbreiding van het onderwijs aan kinderen van minvermogenenden niet-bedeelden van alle kerkgenootschappen, telde ruim 200 leerlingen, waaraan in een geschikt lokaal door ijverige onderwijzers behoorlijk onderrigt werd gegeven. De in het vorig verslag vermelde scholen te 's Heerenhoek en te Goes waren ook in dit jaar nog niet tot stand gekomen; die te Sluis is vervallen, doordien de oprigting niet binnen den daarvoor bepaalden tijd geschied was, doch vervangen door eene kleinkinder-school, verbonden aan de school van het Roomsche-katholieke armbestuur, tot het aanleeren van handwerken.

In Utrecht zijn deze scholen, voor zooverre zij behooren tot de diakonien der verschillende godsdienstige gezindheden, voor het onderwijs van armen-kinderen ingerigt. Zij omvatten alleen die leervakken, welke noodzakelijk zijn om de kinderen van den behoeftigen stand voor een ambacht of beroep op te leiden en algemeen te beschaven. Die door bijzondere personen opgericht gaan verder in strekking en leermethode; sommige bevatten ook gedeelten van het zoogenaamd middelbaar onderwijs. Deze laatste soort van scholen zijn in den regel van genoegzame inkomsten voorzien; de eerstgemelde (de diakonie-scholen) lijden aan het gemis der noodige fondsen, om, bij het overgroot getal kinderen dat zij gewoonlijk bevatten, genoegzame en genoeg bekwame hulp aan het onderwyzend personeel te verschaffen. De scholen van gestichten zijn in deze provincie bloeiende.

Ten gevolge der opheffing van de departementschool te Franeker met het begin van 1853, bleef in deze provincie slechts ééne bijzondere school der 1ste klasse over, namelijk de weeshuisschool te Harlingen. Deze werd bezocht door 34 leerlingen, waarvan 32 meisjes.

In Overijssel wordt het onderwijs op deze scholen zeer goed genoemd; niettemin is het getal leerlingen eenigzins afgenomen, zonder dat men de reden kon opsporen. De schoollocalen zijn over 't algemeen goed; over het inkomen der onderwijzers hoort men niet klagen. De school, waarmede het vroegere getal dit jaar vermeerderde, werd te Kampen opgericht door eenige bijzondere personen.

De twee zoogenaamde tusschenscholen te Groningen, behoorende tot de maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, zijn den 1sten November 1853 opgeheven. Zij waren in der tijd gesticht met het doel om zoodanige onvermogene kinderen op te nemen die wegens plaatsgebrek niet op de openbare scholen konden worden toegelaten. Door het oprigten eener derde openbare school, bestemd voor ongeveer 700 kinderen van onvermogene doch niet-bedeelde ouders, welke school in het laatst van 1853 voltooid is, waren dus de twee tusschenscholen overbodig geworden.

Ook de Luthersche weesschool te Groningen heeft opgehouden te bestaan; het gering aantal weezen maakte haar onnoodig.

Daarentegen is eene school te Ipsinghuizen, die het vorige jaar onvervuld was en dus onvermeld is gebleven, nu weder door leerlingen bezocht.

Wat de commissie van onderwijs in haar vorig overzigt zeide over den staat van het onderwijs in deze scholen, is ook nu nog haar gevoelen. Zoodanige bijzondere scholen, die verbonden zijn aan gods- of weeshuizen, zijn goed, enkele zelfs zeer goed, want hier ontbreken veelal geene hulpmiddelen voor het onderwijs en bezoeken de kinderen getrouw de scholen; hier kan orde en tucht gehandhaafd worden en behoeft de onderwijzer zich niet te schikken naar de inzigten van ouders, ja zelfs hangt hij van de beoordeeling van het publiek niet af.

Minder gunstig acht zij den staat van zaken in de bijzondere scholen, waar de onderwijzer van de ouders of van de inzigten eener over zijne school gestelde commissie afhangt.

Ten platten lande staat het met deze soort van scholen over het algemeen niet gunstig. Met uitzondering van ééne te Wildervank, opgericht door de Afgescheidene gemeente, zijn deze scholen tot stand gebragt en worden zij onderhouden door bijzondere personen, dewijl zij te ver verwijderd zijn van de naaste openbare scholen om er hunne kinderen te kunnen zenden. De localen zijn veelal gebrekkig en de hulpmiddelen gering, en daar deze scholen, die te Wildervank alleen uitgezonderd, een sober bestaan opleveren, moet men zich veelal met een onderwijzer van den 4den, hoogstens van den 3den rang behelpen, althans met zoodanigen, wiens bekwaamheden niet voldoende zijn om eene meer voordeelige betrekking te verkrijgen. Deze alle zijn oorzaken waarom het onderwijs op deze schooltjes slechts bij uitzondering en voor een korten tijd op de vereischte hoogte kan staan.

Het onderwijs op de vier scholen der 1ste klasse in Drenthe wordt goed genoemd; op de veertien in Limburg door elkander genomen eveneens.

BIJZONDERE SCHOLEN DER TWEEDE KLASSE.

Ook deze scholen zijn dit jaar weder eenigzins in aantal toegenomen en van 655 tot 671 gestegen. Die 16 scholen waren aldus verdeeld: Gelderland 5, Zuidholland 1, Noordholland 2, Zeeland 2, Utrecht 1, Groningen 2, Drenthe 5. Daarentegen verminderden deze scholen in Noordbrabant met 2 en bleef het getal onveranderd in Friesland, Overijssel en Limburg.

Deze cijfers wijzen de vermeerdering en vermindering aan op het einde van het jaar. In den loop van hetzelfde was de verandering van meer belang, zoo als uit het navolgende blijkt.

In Noordbrabant werd magtiging verleend tot oprigting van vier nieuwe scholen, die, evenwel voor 's hands nog onvervuld blijvende, nu niet mede konden worden gerekend. Twee werden er vervuld: eene te Tilburg, tot welker oprigting ten vorigen jare magtiging was verleend, de andere te Breda, die gedurende geruimen tijd vacant was gebleven. Daarentegen ging eene dag- en kostschool voor meisjes te St. Oedenrode te niet, werd eene bijzondere school te 's Hertogenbosch in eene openbare veranderd, verviel

er eene te Helmond door het vertrek van den onderwijzer naar Noord-Amerika, en bleef er eene te Bergen op Zoom voortdurend onvervuld.

In Zuidholland werden acht nieuwe scholen opgericht: te Leyden, Gouda (3), Haastrecht, Rotterdam, Schiedam, Delft. Daarentegen vervielen, liepen te niet of werden niet weder vervuld negen scholen: te 's Hage eene door het overlijden en eene door het vertrek van den onderwijzer; te Leyden eene door verplaatsing van den onderwijzer naar eene bijzondere school der 1ste klasse; te Sassenheim eene door het vertrek der onderwijzeres; te Gouda eene door het vertrek van den onderwijzer, en eene door het nederleggen zijner betrekking; te Dordrecht eene om de laatstgemelde reden; te Puttershoek eene door het vertrek en te Rotterdam eene door het overlijden van den onderwijzer. Verder werden, gelijk hierboven is vermeld, twee bijzondere scholen, verkeerdelijk als van de eerste klasse opgegeven, tot die der tweede klasse gebracht.

In Noordholland werden acht nieuwe scholen opgericht, waarvan zes te Amsterdam, eene op Texel en eene te Ouderkerk aan den Amstel. Verder konden drie scholen te Amsterdam, die ten vorigen jare geene leerlingen telden, nu weder onder de bezochte opgenomen worden. Daarentegen zijn negen scholen te niet gegaan, alle te Amsterdam, drie ten gevolge van overlijden, drie door vertrek van den onderwijzer of de onderwijzeres, twee door gebrek aan deelneming, eene door het plaatsnemen van den onderwijzer aan het hoofd der inrigting voor het onderwijs in koophandel en zeevaart.

In Zeeland had geene andere verandering plaats dan de oprigting van twee nieuwe scholen: te Hulst en te Westdorpe; de laatste zou evenwel vermoedelijk spoedig weder opgeheven worden.

Tegenover de oprigting van twee nieuwe scholen in Overijssel, beide te Oldenzaal, staat de sluiting eener school te Zwolle door den bejaarden onderwijzer, en het vervallen eener te Goor door het vertrek der onderwijzeres.

Van de twee hierboven vermelde tusschenscholen te Groningen is ééne, die vroeger tot de bijzondere scholen der tweede klasse behoord had, daarin nu teruggekeerd. Verder is eene school van die klasse te Winschoten, welke in den laatsten tijd onvervuld was gebleven, in den loop van dit jaar vervuld.

Deze opgaven, welke slechts de zes provincien, waaruit er werden ingezonden, betreffen, en die de Regering trachten zal in het volgend verslag volledig te maken, doen zien, dat er in deze soort van scholen vrij wat wisseling plaats had, en dat, terwijl er onderscheidene ontstonden, niet weinig te gronde gingen, hetzij dan dat de school geen bestaan opleverde, hetzij door overlijden, vertrek als anderzins.

De gezamenlijke scholen, waarbij 1040 onderwijzers en 485 onderwijzeressen werkzaam waren, werden op 15 Januarij 1853 bezocht door 41,302, en op 15 Julij door 40,005 leerlingen. De staat van het onderwijs is van 225 scholen opgegeven als zeer goed, van 288 als goed, van 115 als middelmatig, van 27 als slecht en van 16 is te dezen opzichte geene opgave gedaan. Omtrent het onderwijs op deze scholen is verder nog het navolgende medegedeeld.

Overtuigd dat deze scholen zich alleen door een goed onderwijs kunnen staande houden, leggen de onderwijzers in Gelderland er zich op toe om hun onderwijs beter te geven dan op de openbare scholen. Zoolang zij hierin volharden, blijven de scholen bestaan, doch houdt het onderwijs op beter te zijn, dan verdwijnen zij weér. Reeds vele zijn er alzoo opgerigt en weér te niet geloopt. Onder de overgeblevene zijn er vele, waar de staat van het onderwijs zeer goed is. De lokalen zijn over het algemeen, bij gebrek aan fondsen, minder doeltreffend ingerigt.

In Zuidholland is er sinds het vorig jaar weinig verandering gekomen in den staat van het onderwijs op deze soort van scholen. Afhankelijk van haren aard en inrigting, is het onderwijs zeer verschillend. In vele scholen kan het zeer goed, in meer dan eene zelfs uitmuntend genoemd worden, maar in de grootere gemeenten is het met vele niet zoo gunstig gesteld. De redenen daarvan liggen veelal in de hooge huurprijzen van geschikte lokalen, en den grooten invloed der ouders op de onderwijzers en in het toenemen van bijzondere scholen der eerste klasse, door welke omstandigheden de inkomsten vaak te gering zijn om de onderwijzers in staat te stellen zich voldoende hulp aan te schaffen en goede lokalen te verkrijgen.

Dat bij niet weinige de inkomsten gering zijn wordt ook beves-

tigd door het vertrek van sommige onderwijzers en het uitzien naar eene andere betrekking.

Ofschoon vele dezer scholen in Noordholland, door bekwame en ijverige onderwijzers en onderwijzeressen bestuurd, in bloeienden staat verkeerden, ondervinden toch onderscheidene den nadeeligen invloed der mededinging van de toenemende bijzondere scholen der eerste klasse, inzonderheid in Amsterdam, waar het onderwijs minstens even goed en de schoolgelden, ten gevolge van den bijzonderen aard en oorsprong dezer scholen, betrekkelijk gering zijn. In dezen staat van zaken en bij de toenemende prijsverhooging der lokalen is de toekomst voor vele onderwijzers van bijzondere scholen der tweede klasse weinig bemoedigend.

De bekwaamheid en het gedrag van verreweg het grootste gedeelte van het onderwijzend personeel zijn zeer lofwaardig. De staat van het onderwijs is ook op de meeste dezer scholen voldoende, op sommige uitmuntend. Hetzelfde wordt, zoo wat de onderwijzers als het onderwijs betreft, uit Zeeland gemeld.

De deugdelijkheid van onderwijs op deze scholen in de provincie Utrecht is zeer verschillend. Aan de beschaving van meisjes zijn de vele goede dag- en kostscholen allezins bevorderlijk.

Zoo in Friesland als in Overijssel is de staat van het onderwijs over het algemeen goed te noemen.

In de provincie Groningen beijveren zich de onderwijzers bij voortduring met het onderwijs in de openbare scholen gelijken tred te houden. Te Groningen, waar de meeste dezer scholen gevonden worden, is men in het algemeen over het onderwijs tevreden; de zucht, om daarin verbetering te brengen, is bij velen der onderwijzers levendig, vooral ook door het besef, dat dit het eenige middel is om hunne leerlingen te behouden en nieuwe te winnen en daardoor hun tijdelijk bestaan te bevestigen of te verbeteren. Maar de geringe inkomsten maken, dat de lokalen dikwijls klein en benaauwd zijn, de bekwaamste onderwijzers zich te Groningen niet willen nederzetten, maar liever op het platte-land gaan dingen naar eene openbare school, en zij, die te Groningen zijn, zich bovendien geene voldoende hulponderwijzers kunnen verschaffen.

SCHOLEN VAN BIJZONDEREN AARD EN STREKKING.

In het getal der bewaar- en kleinkinder-scholen kwam dit jaar

in Noordbrabant geene noemenswaardige verandering. Zij laten meestal ten opzichte van inrigting en opleiding veel te wenschen over; hierop maken nogtans die, welke aan de bijzondere scholen der eerste klasse verbonden zijn, eene gunstige uitzondering. Den naam van herhalingschool kan slechts eene enkele inrigting dragen; zij is gevestigd te 's Hertogenbosch en telt 22 jongens en 13 meisjes van verschillende leeftijd; het onderwijs wordt twee maal 's weeks het geheele jaar door gegeven, des avonds van 7½ tot 9½ ure, levert goede uitkomsten en blijft stand houden.

Van de Zondagscholen zijn enkele te niet gegaan. Zij konden uit gemis aan ondersteuning niet langer blijven bestaan, doch op andere plaatsen zijn even zoovele nieuwe opgericht.

De werkscholen leven in getal op dezelfde hoogte; zij zijn bijna alle meisjesscholen onder het bestuur van geestelijke zusters; een gedeelte van den schooltijd wordt aan handwerkjes besteed. Deze inrigtingen verdienen allen lof, ook daardoor, dat zij veel bijdragen tot wering van bedelarij en onmerkbaar opleiden voor een werkzaam en meer ordelijk leven. Het getal volkszangscholen is eenigzins verminderd, maar dat der leerlingen is op de overgeblevene toegenomen; zij zijn aan de Zondags- of andere scholen verbonden; de meeste stichten wezenlijk nut.

Het getal bewaarscholen in Gelderland is reeds geklommen tot 34; zij schijnen een weldadigen invloed op den geheelen staat van het lager onderwijs uit te oefenen. Nog voor weinige jaren waren zij in deze provincie onbekend, en in het afgelopen jaar maakten ongeveer 3000 kinderen van deze inrigtingen gebruik.

Herhalingscholen zijn er slechts in geringen getale. Als zoodanig kunnen grootendeels beschouwd worden de evenzeer weinig talrijke en meest kostelooze Zondagscholen, wier doel veelal is, jongelingen en knapen in de gelegenheid te stellen door oefening het geleerde te bewaren en aan te kweeken, of ook zich tevens in de zangkunde te oefenen.

De elf werkscholen werden bezocht door 323 leerlingen. Aan die te Harderwijk is eene teekenschool verbonden. De negen volkszangscholen hebben gunstig gewerkt. Een aanzienlijk getal onderwijzers van het 6de district heeft zich tot een zanggezelschap verenigd, ten einde eenmaal in de maand de zangkunst practisch en theoretisch te beoefenen. Ook onderwijzers van naburige distric-

ten hebben zich daarbij aangesloten. Welligt zal deze vereeniging kunnen medewerken tot verbetering van het schoolgezag.

De oprigting van gymnastie-scholen wordt door vooroordeelen en andere omstandigheden tegengehouden. Die te Arnhem, welke tevens eene normaalschool is ter kosteloze vorming van onderwijzers in dit vak, werd door 50 leerlingen bezocht.

Te Zutphen is door het gemeentebestuur een onderwijzer voor de gymnastiek aangesteld; het voor dat onderwijs bestemde lokaal werd in gereedheid gebragt, en het onderwijs zou spoedig een aanvang kunnen nemen. Op de openbare dag- en kostschool voor jongens te Barneveld werd ook onderwijs in de gymnastiek ingevoerd.

Uit Zuidholland zijn ook dit jaar slechts statistieke opgaven nopens deze verschillende inrigtingen ontvangen, welke zijn vermeld in de hierachter geplaatste tabel n°. 8.

Daaruit blijkt onder andere, dat het getal bewaarscholen tot 83 is geklommen, ruim 10,000 kinderen tellende. Schoon de zangscholen niet talrijk zijn, is toch het zangonderwijs, inzonderheid in de grootere gemeenten, deels door veelvuldige onderlinge oefening der onderwijzers, deels door het gebruik maken van daartoe bestaande inrigtingen, aanmerkelijk vooruitgegaan. Ook vindt de gymnastiek meer en meer voorstanders en beoefenaars.

Te Rotterdam heeft het departement der maatschappij: 'Tot Nut van 't Algemeen, zich sedert 4 jaren onledig gehouden met het nemen eener proef om eene normaal-inrigting voor gymnastiek op te rigten; terwijl het de hulponderwijzers en kweekelingen der tusschen-, armen- en diakoniescholen gratis aan het onderwijs liet deelnemen. De plaatselijke schoolcommissie, hoezeer de verdienstelijke werkzaamheid van het departement in dezen erkennende, achtte het doel daardoor nog niet ten volle bereikt, en heeft daarom aan het gemeentebestuur hare meening kenbaar gemaakt, dat in eene gemeente als Rotterdam ook de leerlingen der bedoelde scholen in het voorregt dier oefeningen mochten deelen. Zij heeft een lokaal, dat haar bijzonder geschikt voorkwam, daartoe aangewezen, en vleiده zich met een gunstigen uitslag.

Te Dordrecht is eene afzonderlijke gymnastie-school, welke dit jaar door 67 leerlingen werd bezocht. Te Delfshaven is eene inrigting voor gymnastische oefeningen, verbonden aan de openbare

burgerschool, waaraan zoowel de leerlingen van deze school als die van andere deel namen.

Verder wordt dit onderwijs nog gegeven in de school van het Departement der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, te 's Gravenhage, in de openbare dag- en kostschool voor jongens te Vianen, en in 19 bijzondere scholen der tweede klasse.

In Noordholland bestaan, behalve een aanzienlijk aantal klein-kinder- of maitressen-scholen, 52 bewaarscholen, met ruim 8000 kinderen. Vele dezer scholen, vooral in de hoofdstad, zijn uitnemend ingerigt en voldoen aan al de vereischten. Voor de Louisebewaarschool was een nieuw lokaal in aanbouw, hetwelk beloofde een model eener op groote schaal aangelegde bewaarschool te zullen aanbieden.

Herhalingscholen zijn er weinig; de meeste avondscholen, waarvan sommige ook door meer volwassenen bezocht worden, kunnen als zoodanige worden aangemerkt.

Bij de tweede diakonieschool der Waalsche gemeente te Amsterdam is eene herhalingschool voor jongens en meisjes, elk afzonderlijk gevoegd, waarvan de kinderen van de drie diakoniescholen dezer gemeente kunnen gebruik maken, mits zij op hun veertiende jaar genoegzame vorderingen gemaakt hebben om het catechetisch onderwijs te kunnen bijwonen. Voorts wordt er ook zorg gedragen voor de toekomstige bestemming der kinderen; zelfs is aan deze school voor hen, die tot eenig ambacht worden opgeleid, waarbij het teekenen eene behoefte is, eene teekenschool verbonden, waar zij in het bouwkundig of in het handteekenen onderrigt ontvangen.

Bij de stads-armenscholen te Amsterdam worden gedurende de zes wintermaanden avondlessen gehouden, waar, behalve de verst gevorderde leerlingen, ook zij, die reeds van de school zijn ontslagen, en in 't algemeen de zoodanigen worden toegelaten, die eenige bedrevenheid in het lezen en schrijven verkregen hebben.

De diakoniescholen der Nederduitsch-Hervormde gemeente te Amsterdam hebben mede hare herhalingscholen, die, in den regel, door al de uit de hoogste afdeeling ontslagen leerlingen gedurende twee of drie jaren bezocht worden.

De school voor havelooze kinderen in de hoofdstad is thans gevestigd in een schoon, voortreffelijk gebouw, bevattende drie

ineenlopende ruime schoollocalen, met luchtige speelplaats. Er heerschte voortdurend eene uitmuntende zorg, zoowel voor het lichamelijk als voor het zedelijk welzijn dezer zoo verwaarloosde kinderen, die, zelfs de allerkleinsten onder hen, blijken geven van aanvankelijke ontwikkeling.

Het onderwijs in de gymnastiek te Haarlem, onder leiding van den heer *Euler*, bleef goede vruchten dragen. Behalve deze school worden nog enkele inrigtingen van dien aard gevonden, en wel te Amsterdam, van wege de beide departementen der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, te Medemblik en te Hoorn van gemeente-wege. Bij sommige bijzondere scholen der 2de klasse in Amsterdam begint men localen in te rigten voor gymnastische oefeningen.

De volkszangschool van wege de maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, te Amsterdam is zeer bloeiend. Ook elders bestaan volkszangscholen. In de meeste lagere scholen wordt het zang-onderwijs met lust en ijver behartigd.

Omtrent de bewaar-, herhalings-, Zondags- en volkszangscholen in Zeeland zijn geene bijzonderheden medegedeeld.

De bewaarscholen in de provincie Utrecht bleven voldoen aan hare bestemming. Op sommige worden zeer goede bewaarschool-houderessen gevormd.

De herhalingsscholen werden weder weinig bezocht. Avondscholen voor kinderen, die de gewone scholen hebben verlaten, zijn alleen aan avondscholen verbonden en leveren daar goede vruchten. Avondlessen voor volwassenen, die nog geen onderrigt ontvingen, worden in de gemeente Utrecht gegeven door de zorg der Hervormde diakonie. Op deze inrigting stellen de belanghebbenden veel prijs. De zangscholen bleven belangstelling inboezemen. Die aan de kweekschool voor aankomende onderwijzers te Utrecht verbonden ging vooruit.

De industrieschool voor den arbeidenden stand, mede te Utrecht gevestigd, leverde dit jaar op nieuw het bewijs, dat de kweekelingen de lessen in natuur-, werktuig- en scheikunde met veel ijver hadden bijgewoond. Er waren 40 jongelieden aanwezig.

Ook de technische school aldaar nam toe in leerlingen en leer vakken. De cursus, aanvankelijk op twee jaren gesteld, is in eenen driejarigen veranderd; het personeel der docenten is met vier vermeerderd.

De zwemschool te Utrecht voldoet in eene lang gevoelde behoefte. Van deze inrigting wordt door particulieren en gestichten gebruik gemaakt.

Uit Friesland zijn met betrekking tot de scholen van bijzondere aard en strekking geene dan statistieke opgaven ontvangen. Daaruit blijkt dat sedert het laatste jaar de bewaarscholen met 7 zijn toegenomen, de herhalingsscholen met 1, de volkzangscholen met 13.

De wel ingerigte bewaarscholen te Overijssel nemen langzamerhand in getal toe. In de herhalings- en Zondagscholen heeft dit jaar weinig verandering plaats gehad; over het algemeen hebben zij zich goed staande gehouden. De cursus over de stuurmanskunst, het vorige jaar te Zwolle begonnen, voldeed wel.

Voor zooverre de onderwijzers daartoe maar eenigen aanleg hebben, wordt op alle openbare scholen werk van het zingen gemaakt; dit bepaalt zich echter op de meeste tot zeer oppervlakkig onderwijs, tot het oefenen van het gehoor der leerlingen. Slechts enkele onderwijzers van bijzonderen lust en kunde brengen dit onderwijs verder, zoodat behoorlijk ingerigte volkzangscholen wel noodzakelijk zullen blijven om goed onderwijs in den zang meer algemeen te maken. Zoodanige school werd in September 1853 door den openbaren onderwijzer te Vriezenveen opgericht; zij vond aanvankelijk vrij wat bijval; de bestaande houden zich goed en bleven druk bezocht.

Behalve op die scholen, waar onder opzigt der onderwijzers eenig werk van de gymnastiek gemaakt wordt, vindt men in deze provincie nog geene gymnastie-scholen dan te Zwolle en Deventer. De eerste, opgericht door het departement der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, voldoet zeer goed en neemt merkelyk toe in bloei. Ook te Deventer heeft het onderrigt onafgebroken plaats gehad en werd het met den meesten ijver gegeven. Het aantal leerlingen is op dezelfde hoogte gebleven.

De te Groningen bestaande twee openbare bewaarscholen gingen voort veel nut te stichten; zij blijven voortdurend goed ingerigt en wel bestuurd.

Ook de andere te Groningen bestaande bewaarscholen, particuliere ondernemingen van vrouwen en meisjes, worden vrij wel bezocht.

Te Veendam werd eene bijzondere bewaarschool opgerigt, die van al het noodige voorzien en wel ingerigt is; zij voldeed aanvankelijk wel en werd reeds vrij talrijk bezocht.

De herhalingscholen bleven nuttig werken. Te Groningen zijn er vier; drie voor jongens en eene voor meisjes; voorts worden op 46 verschillende plaatsen ten platten lande zoodanige scholen gevonden. Haar getal neemt evenwel niet toe, evenmin dat harer leerlingen. Te Groningen zijn mede vier Zondagscholen, twee voor volwassenen en twee voor jongere leerlingen beneden de 16 jaren. Behalve deze, worden nog zoodanige scholen gevonden te Hoogezand, te Oostwold in het Wester-kwartier, te Noordwijk, Eenrum, Uithuizen, Oudeschip, Appingedam en Wirdum.

Het departement Groningen der maatschappij van nijverheid houdt zijne industrijschool nog steeds in stand en geeft daardoor aan jonge ambachtsgezellen gelegenheid om zich te oefenen in de wiskunde en proefondervindelijke natuurkunde; 35 namen aan dat onderwijs deel. De volkszangschool van het departement Groningen der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, is in 1853 opgeheven. Gebrek aan de noodige fondsen was daarvan de oorzaak. Aan de meeste scholen zijn evenwel gewone zanglessen en zangvereenigingen verbonden, die ook ter aankweeking van de zangkunst veel toebrengen. De normaalschool voor de gymnastiek van dat departement bleef in bloeienden staat. Het getal leerlingen beliep 240 jongens en 80 meisjes: van dezen ontvingen ongeveer 90 gratis onderwijs. Ook aan toekomstige schoolonderwijzers werd gratis toegang tot de lessen verleend, waardoor zij in staat worden gesteld, de gymnastiek met vrucht in te voeren in de scholen aan wier hoofd zij eenmaal zullen geplaatst worden. Er was evenwel vrees, dat deze zoo nuttige inrigting op den duur niet zou kunnen blijven bestaan, zelfs dat zij met het einde van 1854 zou moeten worden opgeheven, dewijl dan het lokaal behoorde te worden ontruimd en een ander bezwaarlijk te vinden zou zijn; ook geldelijke bezwaren bedreigden het bestaan dezer school.

Omtrent de scholen van bijzonderen aard en strekking zijn uit Drenthe en Limburg slechts statistieke opgaven ontvangen. Alleen is gezegd, dat de volkszangscholen in Drenthe in vollen bloei zijn.

ONDERWIJZERSGEZELSCHAPPEN, FORMING VAN ONDERWIJZERS
EN ONDERWIJZERESSEN.

Het getal onderwijzersgezelschappen in Noordbrabant is met drie en dat der leden met drie en dertig vermeerderd, zoodat er thans in deze provincie aanwezig zijn 29 gezelschappen met 420 leden, welke nagenoeg alle aan het doel der instelling naar wensch beantwoorden, thans meer nog dan vroeger, eensdeels door de uitbreiding in alle districten en betere inrigting der werkzaamheden, anderdeels door het houden van algemeene vergaderingen der verschillende gezelschappen in onderscheidene districten.

Het is er echter verre af, dat deze vereenigingen, wat aangaat hare werkzaamheden en inwendige zamenstelling, tot die hoogte zouden zijn gekomen, waarop zij behooren te staan, en waartoe zij, bij aanhoudenden lust en arbeid, eenmaal kunnen komen; maar zij zijn op den weg om er toe te geraken en hebben dit jaar eene aanzienlijke schrede voorwaarts op dien weg afgelegd.

De onderwijzersgezelschappen in Gelderland zijn in een goeden staat. De leden van het te Zutphen gevestigde gezelschap geven dagelijks onderrigt aan kweekelingen en onderwijzers van den 3den en 4den rang, ten einde hen zoo doende beter voor het provinciaal examen voor te bereiden. Het is misschien hieraan toe te schrijven, dat onder de gegoede lieden van den burgerstand te Zutphen meer geneigdheid ontstaat om hunne kinderen voor het vak van onderwijs te laten opleiden.

Te Nijmegen gaat de bijzondere school der 1ste klasse op den Klokkenberg voort jonge lieden voor het onderwijs op te leiden. Zij worden er niet alleen theoretisch onderwezen, maar vinden in de school zelve gelegenheid tot practische oefeningen. Ook bij onderscheidene openbare en bijzondere scholen wordt de gelegenheid aangeboden om voor het ambt van onderwijzer en onderwijzeres te worden opgeleid.

Dit is evenzeer het geval in Zuidholland, waar deze wijze om onderwijzers te vormen op sommige plaatsen uitnemende vruchten draagt.

De in het vorige jaar door het departement Leyden der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, opgerigte kweekschool voor

onderwijzers stichtte veel goeds; de meeste ondermeesters en kweekelingen maakten daarvan dit jaar zeer ijverig gebruik. Ook werden voortdurend met vrucht bezocht de talrijke leer- en kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen te Rotterdam. Van de lessen op de vormschool voor bewaarschool-houderessen aldaar, onder leiding van den onderwijzer *Gouka*, blijven vele secundanten aan meisjesscholen met graagte gebruik maken.

De Rijks-kweekschool voor schoolonderwijzers te Haarlem bleef dit jaar ongeveer op dezelfde hoogte; de daaraan verbonden leerschool, echter reeds sedert eenigen tijd kwijnende, liep tegen het einde des jaars grootendeels te niet en zou eene geheele hervorming hebben moeten ondergaan, waren er niet in den aanvang van 1854 omstandigheden voorgevallen, in het volgend verslag te huis behorende, die daarin van zelve verandering bragten.

De oefenschool tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, voor meer dan acht jaren, door de Amsterdamsche afdeling van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap opgericht, heeft reeds vele goede vruchten gedragen; doch de onvermijdelijke kosten en de onmogelijkheid om meer dan eene kleine geldelijke bijdrage te vergen van de jongelieden, die aan het onderwijs deel nemen, deed vreezen, dat deze school zonder krachtadige ondersteuning, waarop wel eenige hoop bestond, zich niet zou kunnen staande houden.

De 26 onderwijzersgezelschappen in Noordholland zijn ook daarom hoogst nuttige en belangrijke instellingen, dewijl zij, voornamelijk ten platten lande, de eenige gelegenheid aanbieden aan jengdige onderwijzers en ondermeesters tot verdere oefening, zoowel in het theoretisch als practisch gedeelte van het onderwijs.

De 234 leden der 19 in Zeeland bestaande schoolonderwijzersgezelschappen komen bij voortduring meestal maandelijks te zamen tot onderlinge oefening en tot eene nuttige behandeling der vakken van het onderwijs, welk een en ander op zeer vele scholen van eenen blijkbaar heilzamen invloed is. De in verband met die gezelschappen staande oefenscholen voor ondermeesters en kweekelingen te Middelburg, Zierikzee, Tholen en Goes bleven bijdragen tot vorming van kundige en geschikte onderwijzers.

In de provincie Utrecht zijn de onderwijzersgezelschappen nuttig werkzaam. Meer en meer maken de ondermeesters van

dezelve gebruik. In de gemeente Utrecht hebben de ondermeesters eene afzonderlijke vereeniging voor onderlinge oefening opgericht.

De kweekschool voor aankomende onderwijzers, mede aldaar gevestigd, door onderscheidene bijzondere instellingen, van wege de gemeente, de provincie en het Rijk gesubsidieerd, bleef aan de verwachting beantwoorden. De leervakken ontvangen meer en meer uitbreiding; de ijver en de belangstelling der kweekelingen zoowel als die der onderwijzers werden aangemoedigd.

In Friesland zijn de onderwijzersgezelschappen ook in dit jaar weder hoogst bevorderlijk geweest tot vermeerdering van die kennis en practische geschiktheid en tot aankweeking van die goede gezindheden bij de onderwijzers, welke voor den bloei van het volksschoolwezen als onmisbaar te achten zijn.

In het getal en de werkzaamheden der onderwijzersgezelschappen in Overijssel is wederom weinig verandering gekomen. Over het algemeen werden zij ijverig bezocht en men nam met belangstelling deel in de werkzaamheden, die zich hoofdzakelijk bepaalden tot de behandeling van onderwerpen op het onderwijs betrekkelijk en tot onderlinge schoolbezoeken; dit alles heeft eenen gunstigen invloed op het onderwijs in het algemeen, zoowel door de aanraking, waarin de onderwijzers op deze wijze met elkander en met hunnen schoolopziener telkens komen, en de gelegenheid, waarin zij gebragt worden om zwarigheden, die zij in het onderwijs mogten vinden, door onderlingen raad opgelost te krijgen, als door het leeren kennen van elkanders scholen en de uitbreiding, die hunne wetenschappelijke kennis kan ondergaan.

In de provincie Groningen zijn genoegzaam alle onderwijzers, ondermeesters en ranghebbende kweekelingen leden der onderwijzersgezelschappen.

De leden vereenigen zich op bepaalde plaatsen en tijden en houden zich bezig met de beoefening van al de vakken, die den onderwijzer behooren eigen te zijn. In eenige gezelschappen verbindt men met de werkzaamheden het onderling schoolbezoek, en oefent men dus elkander in de vakken van het onderwijs en in de methode om die op eene bevattelijke en leerzame wijze aan de kinderen mede te deelen.

Aan deze gezelschappen zijn ook bibliotheken of althans lees-

gezelschappen verbonden, waaruit de onderwijzers werken kunnen verkrijgen, die noodig zijn voor hunne studie of strekken kunnen ter aankweeking van een goeden smaak.

Doelmatig werken ook de maandelijksche vergaderingen te Groningen voor de vier eerste districten, en te Winschoten en Wedde voor de twee laatste. Mededeelingen door schoolopzieners en onderwijzers van den inhoud van tijd- en maandschriften en antwoorden op opgegevene vragen, benevens vrije zamenspraken der schoolopzieners en onderwijzers maken die zamenkomsten belangrijk en nuttig.

Aan deze maandelijksche zamenkomsten zijn ook zangoefeningen verbonden, waarvan velen een ijverig gebruik maken om zich in de theorie en uitvoering van den zang te bekwamen.

Nog moeten de jaarlijksche districts-vergaderingen en de provinciale vergadering aangemerkt worden als vormingsmiddelen voor de reeds werkende onderwijzers.

Ook het Nederlandsche onderwijzersgenootschap, waarmede al de onderwijzers in de provincie Groningen in verband zijn getreden, brengt het zijne bij, om de onderwijzers op te wekken zich voortdurend te oefenen en te vormen.

Niettegenstaande deze talrijke middelen om de onderwijzers te prikkelen tot de studie, of om hen althans op de hoogte van hunnen werkkring te doen blijven, worden zij toch niet als voldoende beschouwd om den lust van allen gaande te houden, en zijn zij niet in staat om bij allen het geestesleven te wekken. Dit heeft bij de provinciale commissie van onderwijs het denkbeeld doen ontstaan, dat door haar aan Gedeputeerde Staten is onderworpen, om eens in het jaar al de onderwijzers te Groningen bijeen te doen komen, ten einde daar gedurende eene week eenen zaakrijken cursus bij te wonen, door uitstekende mannen te geven over verschillende school- en aanverwante wetenschappen, en om voorts door overleg, gesprek en mondelinge voordragt, voor en door elkander nuttig te zijn, terwijl alles door een groot zangfeest kon worden besloten. Doch ter verwezenlijking van dit denkbeeld zou een fonds moeten worden aangewezen, waaruit de minvermogene onderwijzers schadeloos konden worden gesteld voor hun verblijf te Groningen.

De te Groningen bestaande kweekschool van onderwijzers ging

voort degelijke onderwijzers te vormen; een getal van 37 kweekelingen maakte dit jaar van dat onderwijs gebruik, onder welke eenigen als buitengewone kweekelingen, die gedurende een jaar de lessen bijwoonden, om zich, na vroeger elders onderwijs te hebben ontvangen, nu nog verder voor hun beroep te vormen. Van dezen werden drie ondersteund door eene provinciale beurs, voor ieder van f 100. Van de aan deze school verbonden morgenlessen maken, behalve de eigenlijke kweekelingen, ook nog de ondermeesters te Groningen gebruik; de hulplessen, des Zaturdags voormiddags gehouden, worden daarenboven nog bezocht door een aantal ondermeesters van het platteland.

Bepaalde instellingen tot vorming van onderwijzers worden in Drenthe niet gevonden. Vele bekwame hoofdonderwijzers zijn nogtans volijverig werkzaam de jeugdige onderwijzers, elk in zijnen omtrek, te vormen; ook mogen de vergaderingen der onderwijzers gezelschappen over het algemeen als vormscholen worden beschouwd.

Tot vorming van onderwijzers in het hertogdom Limburg blijven steeds met vrucht dienen de normale lessen door den onderwijzer in de stads-armenschool te Maastricht, *Roeland*, gegeven, tot welker bekostiging over 1853 weder van rijkswegen een subsidie van f 1200 werd toegestaan. De Rijks lagere scholen te Maastricht en te Roermond, de 11 onderwijzersgezelschappen, de normaal-school te Kerkrade, en eindelijk een aantal goed ingerigte en bestuurde openbare scholen ten platten lande, onder andere die te Meerssen, Valkenburg en Elsloo, geven ruime gelegenheid om den aanstaanden onderwijzer voor zijne betrekking te bekwamen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

VAN REENEN.

OPGAAF van het getal Studenten bij de verschillende
Faculteiten der Hoogescholen, ingeschreven op den
31sten December 1853.

FACULTEITEN.	LEYDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	studerende.		studerende.		studerende.		
Godgeleerdheid	134	45	201	22	80	"	* Bovendien waren er nog 27 studenten die verminkt hadden zich te doen reëneren.
Rechtsgeleerdheid	216	54	154	25	97	"	
Geneeskunde	89	45	45	21	70	"	
Wis- en natuurkunde	19	"	5	2	7	"	
Bespiegelende wijsbegeerte en letteren. . .	29	12	12	2	10	"	
	487	156	417	72	264*	"	
Te zamen. .	643		489		264		1396
Op den 31sten December 1852 was het getal studenten.	570		587		281		1438
Het getal der promotien is geweest in 1853/54 .	60		57		32		149
Dit getal was in 1852/53	52		48		35		135

* Bovendien waren er
nog 27 studenten die
vermoed hadden zich
te doen reccenseren.

STAAT VAN DE LATIJNSCHE SCHOLEN EN GYMNASIEN.

gedurende het Schooljaar 1853—1854.

PROVINCIE.	GEMEENTEN waar GEVESTIGD.	Bevolking op 31 Decemb. 1853.	Onderwijzers.						Leerlingen.				Verdeeling volgens het Verslag.
			Rector.	Connector.	Praeceptor.	Professor.	Onderwijzer der hulpmiddelen talen enz.	Totaal.	Gemengde afdeeling.	AFDEELING		Algemeen totaal.	
										A.	B.		
Noordbrabant . . .	's Hertogenbosch . . .	21,872	1	1	"	"	2	4	"	6	12	18	Latijnsche Scholen. Breda, Oosterhout, Bergen op Zoom, Helmond, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave, Heusden, Boxmeer, Megen, Ravestein, Arnhem, Tiel, Culemborg, Zevenaar, Zalt-Bommel, Groenlo, Elburg, Lochem, Doetinchem, Schiedam, Gorinchem, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Utrecht, Amersfoort, Harlingen, Sneek, Bolsward, Dokkum, Joure, Stavoren, Zwolle, Enschedé, Almelo, Ootmarssum, Veendam, Appingedam.
	Breda	15,438	1	1	"	"	1	3	"	26	"	26	
	Oosterhout	8,549	1	"	1	"	"	2	"	4	"	4	
	Bergen op Zoom . . .	8,534	1	"	"	"	1	2	"	9	"	9	
	Helmond	5,557	1	1	"	"	"	2	"	8	"	8	
	Uden	5,514	1	1	"	"	"	2	"	11	"	11	
	Gemert	4,654	1	1	"	"	"	2	"	29	"	29	
	Eindhoven	3,161	1	"	1	"	"	2	"	20	"	20	
	Grave	3,080	1	"	"	"	"	1	"	7	"	7	
	Heusden	2,380	1	"	"	"	"	1	"	11	"	11	
Gelderland	Boxmeer	2,191	1	1	"	"	"	2	"	14	"	14	
	Megen	1,891	1	1	"	"	"	2	"	8	"	8	
	Ravestein	884	1	1	1	"	"	3	"	20	"	20	
	Nijmegen	22,009	1	1	1	"	3	6	"	32	5	37	
	Arnhem	20,606	1	1	"	"	2	4	"	23	"	23	
	Zutphen	12,869	1	1	"	"	3	5	"	45	28	73	
	Tiel	6,383	1	"	"	"	"	1	"	15	"	15	
	Harderwijk	5,794	1	1	"	"	2	4	"	12	11	23	
	Culemborg	5,486	1	"	"	"	"	1	"	2	"	2	
	Wageningen	4,861	1	"	"	"	4	5	"	13	"	13	
Zuidholland	Doesburg	3,854	1	1	"	"	2	4	"	26	"	26	
	Zevenaar	3,613	1	"	1	"	"	1	"	10	"	10	
	Zalt-Bommel	3,530	1	"	"	"	"	2	"	19	"	19	
	Groenlo	2,487	1	"	"	"	2	3	"	4	"	4	
	Elburg	2,442	1	"	"	"	2	3	"	7	"	7	
	Lochem	2,117	1	"	"	"	1	2	"	5	"	5	
	Doetinchem	2,057	1	"	"	"	"	1	"	6	"	6	
	Rotterdam	92,242	1	1	2	"	7	11	20	38	27	85	
	's Gravenhage	75,848	1	1	2	"	6	10	"	86	39	125	
	Leyden	37,084	1	1	2	"	7	11	9	32	7	48	
Noordholland	Dordrecht	22,208	1	1	"	"	5	7	19	21	16	56	
	Delft	19,334	1	1	2	"	"	4	"	25	"	25	
	Gouda	14,868	1	1	"	"	5	7	"	27	21	48	
	Schiedam	13,854	1	"	"	"	1	2	"	11	"	11	
	Gorinchem	8,869	1	"	"	"	1	2	"	13	"	13	
	Brielle	4,522	1	1	"	"	2	4	"	10	19	29	
	Amsterdam	247,730	1	1	2	"	7	11	36	77	10	123	
	Haarlem	27,770	1	1	1	"	4	7	"	19	13	32	
	Alkmaar	10,707	1	"	"	"	"	1	"	11	"	11	
	Hoorn	9,459	1	"	"	"	1	2	"	10	"	10	
Zeeland	Enkhuizen	5,322	1	"	"	"	2	3	"	7	"	7	
	Middelburg	15,949	1	1	"	"	2	4	"	27	"	27	
	Zierikzee	7,339	1	1	"	"	2	4	"	7	14	21	
	Utrecht	51,390	1	1	3	"	3	8	"	63	"	63	
	Amersfoort	12,371	1	1	"	"	1	3	"	30	"	30	
	Leeuwarden	24,461	1	1	1	"	2	5	"	33	"	33	
	Harlingen	8,990	1	"	"	"	1	2	"	11	"	11	
	Sneek	8,176	1	1	"	"	1	3	"	23	"	23	
	Franeker	5,527	1	"	"	"	1	2	"	9	6	15	
	Bolsward	4,635	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	
Overijssel	Dokkum	4,291	1	"	"	"	"	1	"	13	"	13	
	Joure	2,716	1	"	"	"	1	2	"	3	"	3	
	Stavoren	567	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	
	Zwolle	18,969	1	1	"	"	1	3	"	14	"	14	
	Deventer	16,498	1	1	"	"	4	6	"	28	24	52	
	Kampen	12,316	1	1	"	"	4	6	"	17	12	29	
	Enschede	4,160	1	"	"	"	1	2	"	2	24	26	
	Almelo	3,634	1	"	"	"	1	2	"	6	"	6	
	Oldenzaal	2,991	1	1	"	"	1	3	"	24	11	35	
	Ootmarssum	1,704	1	1	"	"	1	3	"	19	"	19	
Groningen	Groningen	35,126	1	1	3	"	3	8	19	34	2	55	
	Veendam	8,044	1	"	"	"	"	1	"	2	"	2	
	Winschoten	4,370	1	"	"	"	2	3	13	11	21	45	
	Appingedam	3,310	1	"	"	"	1	2	"	3	"	3	
Drenthe	Meppel	6,686	1	"	"	"	2	3	15	7	6	28	
	Assen	4,928	1	"	"	"	"	1	"	21	18	39	
Limburg	Maastricht	27,643	"	"	"	7	9	16	"	71	92	163	
	67 inrigtingen.		66	34	23	7	117	247	131	1257	438	1826	

STAAT VAN DE

OPENBARE SCHOLE

over het jaar 1853.

Bijlage III.

PROVINCIE.	GETAL SCHOLEN.	Onderwijzers, naar hunnen rang ingedeeld.						Ondermeesters, naar hunnen rang ingedeeld.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	Bekwaamheid en gedrag van het onderwijzend personeel.										AANTAL LEERLINGEN					
																			Bekwaamheid.					Gedrag.					15 Januarij.					
																													OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		OP DE DAGSCHOLEN.	
		1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen rang.	TOTAAL.	1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Mannelijk.
NOORDBRABANT.	299	"	109	164	21	5	299	"	19	92	46	"	157	58	514	"	"	"	144	241	122	7	"	224	275	15	"	"	22,340	13,868	(a) 1067	(a) 210	37,493	15,176
GELDERLAND.	333	2	176	122	18	2	320	"	60	80	44	9	193	57	570	15	17	32	215	223	103	8	53	416	126	6	1	53	22,187	16,789	(a) ⁽¹⁾ 700	(a) ⁽¹⁾ 119	42,007	13,943
ZUIDHOLLAND.	260	2	205	44	1	1	253	"	78	165	66	1	310	73	636	7	8	15	115	110	33	2	391	181	79	"	"	391	22,851	19,003	(a) 1372	(a) 598	45,118	19,357
NOORDHOLLAND	292	2	205	75	4	1	287	"	86	103	30	5	224	119	630	7	7	14	64	523	57	"	"	104	534	6	"	"	20,092	16,284	(a) 733	(a) 617	38,220	19,758
ZEELAND.	141	3	79	48	3	2	135	"	23	52	22	"	97	37	269	5	8	13	116	116	47	3	"	120	159	1	2	"	8,886	5,910	(a) 755	(a) 146	15,830	5,881
UTRECHT.	81	1	55	19	3	"	78	"	17	27	14	"	58	18	154	3	6	9	30	40	14	"	79	26	54	4	"	79	4,838	3,644	(a) 142	(a) 39	9,299	4,263
FRIESLAND	352	8	269	63	2	7	349	"	78	52	17	"	147	79	575	3	4	7	66	263	22	1	230	"	352	"	"	230	18,818	14,277	(a) 3703	(a) 1817	36,334	16,521
OVERIJSEL.	209	"	120	53	25	3	201	"	36	62	33	"	131	66	398	7	12	19	170	181	66	"	"	347	64	6	"	"	16,247	14,301	(a) 1148	(a) 456	32,155	12,567
GRONINGEN.	206	4	167	30	1	"	202	"	37	53	30	19	139	37	378	"	"	"	69	200	109	"	"	45	328	4	1	"	12,070	10,975	(a) 2372	(a) 922	24,925	11,281
DRENTHE	134	1	71	37	17	8	134	"	7	21	12	2	42	10	186	"	"	"	36	106	33	11	"	54	131	"	1	"	6,464	5,625	(a) 2372	(a) 922	12,089	4,560
LIMBURG.	162	"	13	109	34	6	162	"	3	39	26	10	78	39	279	2	3	5	93	133	53	3	2	164	111	9	"	"	11,511	8,354	(a) 11,992	(a) 4924	20,320	7,693
TOTAAL	2469	23	1469	764	129	35	2420	"	444	746	340	46	1576	593	4589	49	65	114	1118	2136	659	35	755	1681	2213	51	5	753	166,304	129,030	12,824	5632	313,790	130,910

RE SCHOLEN.

het jaar 1853.

AANTAL LEERLINGEN.											Staat van het onderwijs.					Staat van het schoollocaal.										Schoolbezoeken.					AANMERKINGEN.	
15 Januarij.					15 Julij.					Het schoolvertrek.						De onderwijzerswoning.					Eenmaal.	Tweemaal.	Drie- of meermalen.	Niet bezocht.	Niet opgegeven.							
Niet opgegeven.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.						Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Geene woning.	Niet opgegeven.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.												Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.							Vrouwelijk.
	22,340	13,868	(a) 1067	(a) 210	37,493	15,176	9,562	(a) 799	(a) 122	25,159	82	147	60	10	"	121	115	38	25	"	94	114	22	16	53	"	145	111	25	15	3	De avondleerlingen gemerkt met (a), bezoeken tevens de dagscholen.
53	22,187	16,789	(a) 700	(a) 119	42,007	13,943	11,336	(a) 479	(a) 97	25,765	141	131	56	5	"	118	97	29	19	70	99	114	15	7	88	10	108	167	57	1	"	
391	22,851	19,003	(a) 1372	(a) 598	45,118	19,357	16,904	(a) 417	(a) 202	37,214	97	110	50	3	"	81	159	23	17	"	43	142	18	14	14	24	146	59	51	4	"	
	20,092	16,284	(a) 733	(a) 617	38,220	19,758	17,003	(a) 141	(a) 93	37,137	57	207	26	1	1	46	206	37	3	"	32	196	23	3	38	"	179	28	6	78	1	
	8,886	5,910	(a) 755	(a) 146	15,830	5,881	4,745	(a) 306	(a) 44	10,866	60	63	18	"	"	80	44	14	3	"	32	91	2	1	15	"	15	93	15	18	"	
79	4,838	3,644	(a) 142	(a) 39	9,299	4,263	3,468	(a) 71	(a) 39	8,110	21	42	17	1	"	25	40	11	5	"	21	50	5	4	1	"	41	26	4	10	"	
230	18,818	14,277	(a) 3703	(a) 1817	36,334	16,521	13,563	(a) 2780	(a) 1629	31,605	118	204	30	"	"	99	235	13	5	"	81	200	17	3	51	"	199	80	54	19	"	
	16,247	14,301	(a) 1148	(a) 456	32,155	12,567	11,395	(a) 549	(a) 244	25,113	82	86	37	4	"	130	43	26	10	"	47	19	3	3	137	"	92	75	34	8	"	
	12,070	10,975	(a) 2372	(a) 922	24,925	11,281	10,487	(a) 1373	(a) 922	22,278	53	114	34	4	1	76	94	33	2	1	70	112	13	2	8	1	139	61	2	3	1	
	6,464	5,625	(a)	(a)	12,089	4,560	4,270	(a)	(a)	8,830	44	62	24	1	3	33	60	20	19	2	12	34	"	3	85	"	51	46	20	17	"	(2) Van deze provincie is het getal avondleerlingen niet met juistheid kunnen worden opgegeven.
	11,511	8,354	(a) 11,992	(a) 4924	20,320	7,603	5,383	(a) 6915	(a) 4392	13,224	40	64	41	5	12	33	64	40	25	"	29	72	15	12	34	"	15	119	25	3	"	
753	166,304	129,030	12,824	5632	313,790	130,910	108,116	3668	2607	245,301	795	1230	393	34	17	842	1137	284	133	73	565	1144	133	63	524	35	1130	865	293	176	5	

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

NOORDHOL

BIJZONDERE SCHOLEN VAN DE EER

Bijlage IV.

over het jaar 1853.

PROVINCIEËN.	GETAL SCHOLEN.	Onderwijzers, naar hunnen rang ingedeeld.						Ondermeesters, naar hunnen rang ingedeeld.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	Bekwaamheid en gedrag van het onderwijzend personeel.										AANTAL LEERLINGEN							
																			Bekwaamheid.					Gedrag.					15 Januarij.		TOTAAL.					
																													OP DE DAGSCHOLEN.			OP DE AVONDSCHOLEN.				
		1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen rang.	TOTAAL.	1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	
NOORDBRABANT.	28	"	8	7	"	"	15	"	4	7	6	"	17	18	50	13	27	40	23	44	23	"	"	48	42	"	"	"	1,330	2,494	(*) 92 (a) 31	47	16	3,387	1,599	2,4
GELDERLAND.	30	2	13	11	"	"	26	"	6	16	16	1	39	19	84	4	7	11	27	23	4	-1	40	33	19	2	"	41	1,449	1,485	(1) (1)	596	117	3,620	1,462	1,4
ZUIDHOLLAND.	63	"	51	10	1	"	62	"	29	49	38	2	118	37	217	1	2	3	33	23	7	"	157	52	11	"	157	5,452	4,820	(a) 161 (a) 140	602	643	11,517	5,539	4,8	
NOORDHOLLAND	42	"	30	3	"	1	34	"	36	28	3	1	68	43	145	8	25	33	20	154	4	"	"	21	157	"	"	"	4,363	4,410	(a) 157 (a) 193	172	24	8,969	4,213	4,2
ZEELAND.	1	"	1	"	"	"	1	"	1	1	"	"	2	"	3	"	"	"	1	2	"	"	"	3	"	"	"	106	94	(a) 20 (a) 10	"	"	200	105	"	
UTRECHT.	26	1	24	1	"	"	26	"	14	26	8	2	50	29	105	"	"	"	12	22	"	"	71	19	15	"	71	2,276	2,002	(a) 199 (a) 28	306	248	4,832	2,279	2,0	
FRIESLAND	1	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1	31	32	"	"	"
OVERIJSEL.	12	"	8	4	"	"	12	"	4	2	1	1	8	4	24	"	"	"	11	13	"	"	"	19	5	"	"	"	520	343	(a) 154 (a) 70	141	78	1,082	472	3
GRONINGEN.	13	"	8	5	"	"	13	"	1	5	3	3	12	"	25	"	"	"	6	10	9	"	"	"	25	"	"	"	615	555	(a) 250 (a) 144	256	184	1,610	565	5
DRENTHE	4	"	4	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	5	9	"	"	"	4	5	"	"	"	9	"	"	"	48	56	(b) (b)	"	"	104	60	"	
LIMBURG.	14	"	2	9	4	4	19	"	2	4	"	3	9	9	37	5	7	12	8	13	7	"	21	18	28	"	3	271	945	"	"	"	1,216	255	9	
TOTAAL . .	234	3	150	50	5	5	213	"	97	138	75	13	323	164	700	31	68	99	145	310	54	1	289	210	315	2	"	272	16,430	17,204	(a) 1033 (a) 616	2094	1341	37,069	16,549	16,5

VAN DE EERSTE KLASSE,

jaar 1853.

AANTAL LEERLINGEN.									Staat van het onderwijs.					Staat van het schoollocaal.										Schoolbezoeken.					AANMERKINGEN.		
15 Januarij.				15 Julij.																											
DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Het schoolvertrek.					De onderwijzerswoning.					Eenmaal.	Tweemaal.	Drie- of meermalen.	Niet bezocht.		Niet opgegeven.	
Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.							TOTAAL.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.							Niet opgegeven.
30	2,404	(*) 92 (a) 31 (1) (1)	3,387	1,599	2,424	(a) 85 (a) 26 (1) (1)	38	9	4,070	9	12	7	"	"	13	13	1	1	"	11	14	"	"	5	"	19	8	1	"	"	Het getal avondleerlingen met eene (a) gemerkt, bezoeken tevens de dagscholen. (1) Omtrent de avondleerlingen, die tevens de dagscholen bezoeken, zijn geene opgaven ingekomen.
49	1,485	596 117	3,620	1,462	1,405	410 97	3,374	17	10	"	1	2	2	17	8	1	2	2	5	10	1	"	14	"	"	14	14	2	"	"	
52	4,820	(a) 161 (a) 140 (a) 157 (a) 193	11,517	5,539	4,890	(a) 198 (a) 190 (a) 114 (a) 203	625	679	11,733	34	17	11	1	"	30	26	5	2	"	3	14	1	"	1	44	58	3	2	"	"	
63	4,410	(a) 172 (a) 24 (a) 20 (a) 10	8,969	4,213	4,221	(a) 106 (a) 37 (a) 20 (a) 10	8,577	8	33	1	"	"	"	13	25	4	"	"	3	4	2	"	33	"	40	"	"	2	"	"	
06	94	" " "	200	105	94	" " "	199	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	
76	2,002	(a) 199 (a) 28 (a) 306 248	4,832	2,279	2,012	(a) 226 (a) 34 (a) 291 166	4,748	13	13	"	"	"	"	19	7	"	"	"	20	6	"	"	"	"	5	7	"	14	"	"	
"	"	1 31 (a) 154 (a) 70	32	"	"	2 30 (a) 86 (a) 54	32	"	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	
20	343	141 78 (a) 250 (a) 144	1,082	472	345	152 58 (a) 250 (a) 52	1,027	6	6	"	"	"	"	2	10	"	"	"	"	6	"	"	6	"	3	5	"	4	"	"	
15	555	256 184	1,610	565	505	218 176	1,464	3	3	5	2	"	"	2	6	3	2	"	3	4	"	3	3	"	11	"	"	2	"	"	
48	56	(1) (1)	104	60	52	(1) (1)	112	"	4	"	"	"	"	1	3	"	"	"	"	"	"	"	4	"	3	"	1	"	"	"	
71	945	" " "	1,216	255	953	" " "	1,208	3	8	3	"	"	"	10	4	"	"	"	4	2	2	"	1	5	2	12	"	"	"	"	
30	17,204	(a) 1033 (a) 616 2094 1341	37,069	16,549	16,901	(a) 979 (a) 569 1842 1252	36,544	94	107	27	4	2	"	108	103	14	7	2	49	60	6	3	66	50	141	49	20	24	"	"	

NOONBURY

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

WILMINGTON

BIJZONDERE SCHOLEN V

over het ja

Bijlage V.

PROVINCIE.	GETAL SCHOLEN.	Onderwijzers, naar hunnen rang ingedeeld.						Ondermeesters, naar hunnen rang ingedeeld.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	Bekwaamheid en gedrag van het onderwijzend personeel.										OP DE DAGSCHOLLEN.	
																			Bekwaamheid.					Gedrag.						
		1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen rang.	TOTAAL.	1 ^{ste} Rang.	2 ^{de} Rang.	3 ^{de} Rang.	4 ^{de} Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Mannelijk.	Vrouwelijk.
NOORDBRABANT.	88	"	31	5	3	1	40	"	8	22	7	"	37	30	107	48	78	126	67	108	58	"	"	135	98	"	"	"	1,940	
GELDERLAND.	56	1	31	6	1	"	39	"	5	12	10	2	29	4	72	15	24	39	36	41	5	3	26	66	17	"	"	28	1,255	
ZUIDHOLLAND.	152	7	92	2	2	2	105	"	49	64	24	14	151	36	292	48	54	102	83	64	6	"	241	107	44	1	1	241	4,926	
NOORDHOLLAND.	186	"	128	7	"	"	135	"	38	54	21	1	114	37	286	51	56	107	40	253	99	1	"	46	347	"	"	"	5,709	
ZEELAND.	17	"	10	1	2	"	13	"	2	7	6	"	15	5	33	2	4	6	9	28	2	"	"	10	29	"	"	"	743	
UTRECHT.	55	4	32	1	"	3	40	"	17	17	6	8	48	15	103	15	26	41	21	57	2	1	63	37	43	1	"	63	1,280	
FRIESLAND.	13	"	9	"	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	9	4	"	4	4	7	2	"	"	"	13	"	"	"	218	
OVERIJSEL.	18	"	12	1	"	"	13	"	6	8	2	"	16	3	32	6	3	9	27	14	"	"	"	38	3	"	"	"	964	
GRONINGEN.	33	2	23	4	2	"	31	"	3	7	5	16	31	"	62	2	2	4	18	26	22	"	"	1	63	2	"	"	1,446	
DRENTHE.	8	"	5	1	"	"	6	"	"	"	1	"	1	"	7	2	2	4	5	6	"	"	"	"	11	"	"	"	290	
LIMBURG.	45	"	2	11	16	3	32	"	"	3	1	"	4	1	37	22	21	43	10	51	18	1	"	31	43	1	"	5	1,097	
TOTAAL. . .	671	14	375	39	26	9	463	"	128	194	83	41	446	131	1040	215	270	485	320	655	214	6	330	471	711	5	1	337	19,868	

N VAN DE TWEEDE KLASSE,

het jaar 1853.

Niet opgegeven.	AANTAL LEERLINGEN.										Staat van het onderwijs.					Staat van het schoollocaal.										Schoolbezoeken.					AANMERKINGEN.	
	15 Januarij.					15 Julij.																										
	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Het schoolvertrek.					De onderwijzerswoning.					Eenmaal.	Tweemaal.	Drie- of meermalen.	Niet bezocht.	Niet opgegeven.		
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.							Mannelijk.	Vrouwelijk.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeer goed.	Goed.	Matig.							Slecht.
28	1,940	4,620	(a) 431	(a) 170	6,717	1,511	4,280	(a) 391	(a) 166	6,216	18	38	31	1	•	33	4	11	1	•	35	24	22	2	5	•	57	21	3	7	•	Het getal avondleerlingen met eene (a) gemerkt, bezoeken tevens de dagscholen.
241	1,255	1,068	(a) 306	(a) 30	2,510	1,180	1,049	(a) 216	(a) 28	2,405	23	18	9	1	5	24	2	4	2	4	1	•	•	•	38	17	16	32	4	4	•	(1) Van vier districten ontbreekt deze opgave.
			148	39				107	69																							
			(a) 369	(a) 73				(a) 379	(a) 92																							
	4,926	3,829	296	128	9,179	4,961	3,923	265	103	9,252	92	50	8	2	•	70	6	16	5	•	10	24	6	2	•	110	187	10	4	1	•	
			(a) 90	(a) 39				(a) 137	(a) 67																							
	5,709	4,437	4	4	10,154	5,745	4,498	17	6	10,266	31	91	37	17	10	21	106	32	17	10	•	3	•	•	183	•	179	•	1	6	•	
			(a) 118	(a) 7				(a) 117	(a) 11																							
	743	429	34	17	1,223	668	567	9	6	1,250	10	5	2	•	•	8	•	•	•	•	5	11	•	•	1	•	1	13	3	•	•	
63	1,280	1,075	(a) 96	(a) 89				(a) 220	(a) 88																							
			119	10	2,484	1,323	1,056	30	5	2,414	20	29	5	1	•	26	23	5	1	•	30	22	3	•	•	•	41	7	1	6	•	
			(a) 110	(a) 34				(a) 104	(a) 35																							
	218	170	11	10	409	202	168	10	11	391	6	6	1	•	•	3	10	•	•	•	•	•	•	•	13	•	4	•	8	1	•	
			(a) 170	(a) 29				(a) 141	(a) 2																							
	964	882	156	110	2,112	898	858	74	100	1,930	12	6	•	•	•	15	2	1	•	•	3	•	1	•	14	•	6	3	4	5	•	
			(a) 465	(a) 328				(a) 460	(a) 330																							
	1,446	1,105	274	331	3,156	1,447	1,196	280	320	3,243	10	17	5	1	•	11	13	6	4	•	•	•	•	•	33	•	19	9	•	5	•	
			(a) 170	(a) 29				(a) 141	(a) 2																							
	290	156	(a) 170	(a) 29	446	214	141	(a) 170	(a) 29	855	3	5	•	•	•	•	5	2	1	•	•	2	•	•	6	•	5	•	3	•	•	(2) Het getal avondleerlingen kan niet met juistheid worden opgegeven.
5	1,097	1,734	63	18	2,912	855	1,397	18	13	2,283	•	23	17	4	1	5	19	18	9	3	5	9	4	4	23	•	9	35	1	•	•	
337	19,868	19,505	(a) 2155	(a) 799				(a) 2165	(a) 819																							
			1203	726	41,302	19,304	19,133	897	671	40,005	225	288	115	27	16	216	303	95	40	17	89	95	36	8	316	127	474	130	32	35	•	

NOORDHOL

DEDELT

DEDELT

NOORDHOL

DEDELT

UTRECHT

DEDELT

DEDELT

DEDELT

DEDELT

DEDELT

TAMMIST GETHAL VANDER KLOOSTER

IN KLOOSTER

TAMMIST GETHAL VANDER KLOOSTER		IN KLOOSTER	
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	32
33	34	35	36
37	38	39	40
41	42	43	44
45	46	47	48
49	50	51	52
53	54	55	56
57	58	59	60
61	62	63	64
65	66	67	68
69	70	71	72
73	74	75	76
77	78	79	80
81	82	83	84
85	86	87	88
89	90	91	92
93	94	95	96
97	98	99	100

STAAT VAN HET GETAL VAN DE LAGERE SCHOLEN EN HET ONDERWIJZENDE PERSONEEL EN DE LEERLINGEN

IN ELKE PROVINCIE OVER 1855.

PROVINCIE.	Bevolking op		School- districten.	Plantselijke school- commissien.	Getal scholen.	Onderwyzend personeel.			Leerlingen.						AANMERKINGEN.
	1 Januarij 1847.	1 Januarij 1853.				Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	15 Januarij.			15 Julij.			
									Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Noordbrabant . . .	403,428	403,687	9	4	415	671	166	837	26,924	21,173	48,097	18,997	16,448	35,445	
Gelderland	372,241	383,394	10	11	419	726	82	808	28,040	20,097	48,137	17,436	14,108	31,544	
Zuidholland	566,257	584,693	9	11	475	1145	120	1265	36,292	29,522	65,814	31,246	26,953	58,199	
Noordholland . . .	468,996	506,006	11	6	520	1061	154	1215	31,539	25,804	57,343	30,103	25,877	55,980	
Zeeland	159,489	163,318	5	4	159	305	19	324	10,483	6,770	17,253	6,778	5,537	12,315	
Utrecht	154,344	153,946	5	2	162	362	50	412	9,381	7,234	16,615	8,413	6,859	15,272	
Friesland	247,367	255,915	9	6	366	585	11	596	20,774	16,001	36,775	17,476	14,552	32,028	
Overijssel	212,537	224,773	6	3	239	454	28	482	19,224	16,125	35,349	14,911	13,159	28,070	
Groningen	190,719	195,264	6	1	252	465	4	469	16,001	13,690	29,691	14,111	12,874	26,985	
Drenthe	82,183	86,735	4	1	146	202	4	206	6802	5,837	12,639	4,834	4,463	9,297	
Limburg	203,508	210,275	8	2	221	353	60	413	13,263	11,185	24,448	8,865	7,850	16,715	
Totaal	3,061,069	3,168,006	82	51	3374	6329	698	7027	218,723	173,438	392,161	173,170	148,680	321,850	

NET ONDERWIJZEND PERSONEEL EN DE LEERLINGEN

OVER 1855.

Leerlingen.							AANMERKINGEN.
15 Januarij.			15 Julij.				
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
26,924	21,173	48,097	18,997	16,448	35,445		
28,040	20,097	48,137	17,436	14,108	31,544		
36,292	29,522	65,814	31,246	26,953	58,199		
31,539	25,804	57,343	30,103	25,877	55,980		
10,483	6,770	17,253	6,778	5,537	12,315		
9,381	7,234	16,615	8,413	6,859	15,272		
20,774	16,001	36,775	17,476	14,552	32,028		
19,224	16,125	35,349	14,911	13,159	28,070		
16,001	13,690	29,691	14,111	12,874	26,985		
6802	5,837	12,639	4,834	4,463	9,297		
13,263	11,185	24,448	8,865	7,850	16,715		
218,723	173,438	392,161	173,170	148,680	321,850		

1881

TO THE HONORABLE THE SECRETARY OF THE INTERIOR

DEPT. OF THE INTERIOR

No.	Name			Age	Sex	Color
	First	Middle	Last			
1	John	William	Smith	25	M	W
2	John	William	Smith	25	M	W
3	John	William	Smith	25	M	W
4	John	William	Smith	25	M	W
5	John	William	Smith	25	M	W
6	John	William	Smith	25	M	W
7	John	William	Smith	25	M	W
8	John	William	Smith	25	M	W
9	John	William	Smith	25	M	W
10	John	William	Smith	25	M	W
11	John	William	Smith	25	M	W
12	John	William	Smith	25	M	W
13	John	William	Smith	25	M	W
14	John	William	Smith	25	M	W
15	John	William	Smith	25	M	W
16	John	William	Smith	25	M	W
17	John	William	Smith	25	M	W
18	John	William	Smith	25	M	W
19	John	William	Smith	25	M	W
20	John	William	Smith	25	M	W

VERHOUDINGEN UIT DE VOORGAANDE STATEN AFGELEID.

PROVINCIE.	Bevolking op 1 Januarij 1847 tot de leerlingen op de openbare scholen, als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1853 tot de leerlingen op de openbare scholen, als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1847 tot de leerlingen op de bijzondere scholen, als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1853 tot de leerlingen op de bijzondere scholen, als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1847 tot het algemeen totaal leerlingen, als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1853 tot het algemeen totaal leerlingen, als 1000 tot	Leerlingen op de openbare scholen van het M. G. tot die van het V. G., als 1000 tot	Leerlingen op de bijzondere scholen van het M. G. tot die van het V. G., als 1000 tot	Leerlingen op de openbare en bijzondere scholen van het M. G. tot die van het V. G., als 1000 tot	Openbare scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Bijzondere scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Onderwijzend personeel op de bijzondere scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen, als 1 tot	Openbare scholen tot het onderwijzend personeel, als 100 tot	Bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel, als 100 tot	Openbare en bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel, als 100 tot
OP 15 JANUARIJ 1853.																		
Noordbrabant . . .	92,9	92,9	26,3	26,3	119,2	119,1	595	2105	786	125	91	116	73	33	57	172	278	202
Gelderland . . .	112,8	109,6	16,5	16,0	129,3	125,6	706	792	717	126	71	115	70	30	60	181	240	193
Zuidholland . . .	79,7	77,2	36,5	35,4	116,2	112,6	804	885	813	173	96	139	69	34	52	250	286	266
Noordholland . . .	81,5	75,5	40,8	37,8	122,3	113,3	795	866	818	131	84	110	59	33	47	221	250	234
Zeeland . . .	99,3	96,9	8,9	8,7	108,2	105,6	649	612	646	112	79	109	56	34	53	200	233	204
Utrecht . . .	60,2	60,4	47,4	47,5	107,6	107,9	722	838	771	115	90	103	57	29	40	201	307	254
Friesland . . .	146,9	142,0	1,8	1,7	148,7	143,7	769	917	770	103	32	100	62	32	62	165	100	163
Overijssel . . .	151,3	143,1	15,0	14,2	166,3	157,3	843	793	839	154	106	148	77	49	73	200	217	202
Groningen . . .	130,7	127,6	25,0	24,4	155,7	152,1	859	899	856	121	101	117	66	52	63	183	196	186
Drenthe . . .	147,1	139,4	6,7	6,3	153,8	145,7	870	627	858	90	46	87	65	28	61	139	167	141
Limburg . . .	99,8	96,6	20,3	19,6	120,1	116,3	717	1885	843	125	70	111	72	32	59	175	219	187
Gemiddeld . . .	102,5	99,0	25,6	24,7	128,1	123,8	752	979	793	127	87	116	67	34	56	190	257	208
OP 15 JULIJ 1853.																		
Noordbrabant . . .	62,4	62,3	25,5	25,5	87,9	87,8	627	1910	866	84	89	85	49	32	42			
Gelderland . . .	69,2	67,2	15,5	15,1	84,7	82,3	805	829	809	77	67	75	43	28	39			
Zuidholland . . .	65,7	63,6	37,1	35,9	102,8	99,5	874	842	863	143	98	123	57	34	46			
Noordholland . . .	79,2	73,4	40,2	37,2	119,4	110,6	855	869	860	127	83	108	58	33	46			
Zeeland . . .	68,1	66,5	9,1	8,9	77,2	75,4	812	853	817	77	81	77	39	35	38			
Utrecht . . .	52,5	52,7	46,4	46,5	98,9	99,2	806	826	815	100	88	94	50	29	37			
Friesland . . .	127,8	123,5	1,7	1,7	129,5	125,2	831	977	833	90	30	88	54	30	54			
Overijssel . . .	118,2	111,7	13,9	13,2	132,1	124,9	886	853	883	120	99	117	60	45	58			
Groningen . . .	116,8	114,1	24,7	24,1	141,5	138,2	920	875	912	108	100	107	59	51	57			
Drenthe . . .	107,4	101,8	5,7	5,4	113,1	107,2	936	704	923	66	39	64	47	23	45			
Limburg . . .	65,0	62,9	17,2	16,6	82,1	79,5	709	2095	886	82	59	76	47	27	40			
Gemiddeld . . .	80,1	77,4	25,0	24,2	105,1	101,6	823	984	859	99	84	95	52	33	46			

1.00	0.99	0.98	0.97	0.96
0.95	0.94	0.93	0.92	0.91
0.90	0.89	0.88	0.87	0.86
0.85	0.84	0.83	0.82	0.81
0.80	0.79	0.78	0.77	0.76
0.75	0.74	0.73	0.72	0.71
0.70	0.69	0.68	0.67	0.66
0.65	0.64	0.63	0.62	0.61
0.60	0.59	0.58	0.57	0.56
0.55	0.54	0.53	0.52	0.51
0.50	0.49	0.48	0.47	0.46
0.45	0.44	0.43	0.42	0.41
0.40	0.39	0.38	0.37	0.36
0.35	0.34	0.33	0.32	0.31
0.30	0.29	0.28	0.27	0.26
0.25	0.24	0.23	0.22	0.21
0.20	0.19	0.18	0.17	0.16
0.15	0.14	0.13	0.12	0.11
0.10	0.09	0.08	0.07	0.06
0.05	0.04	0.03	0.02	0.01
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

BIJLAGE VIII.

(e) Van deze twee scholen is het getal leerlingen niet opgegeven.

STAAT der acten van algemeene toelating door de Provinciale Commissien van Onderwijs, na afgenomen examen, in de voorjaars-, zomer- en herfstvergaderingen in 1853 afgegeven.

PROVINCIE.	Schoolonderwijzers van den				Voor	Voor	Huis-	School-	Huis-
	1 ^{sten} rang.	2 ^{den} rang.	3 ^{den} rang.	4 ^{den} rang.	vreemde talen.	de wiskunde	onderwijzers.	houderesse.	onderwijzeressen.
Noordbrabant. . . .	"	5	28	33	37	"	"	43	"
Gelderland	"	21	27	32	49	1	"	32	"
Zuidholland.	"	32	38	63	39	2	3	15	4
Noordholland. . . .	"	41	48	59	20	"	"	30	"
Zeeland.	"	4	15	7	4	1	"	8	"
Utrecht.	"	9	12	23	31	1	"	9	4
Friesland	"	17	24	20	"	"	11	5	"
Overijssel.	"	14	9	19	4	1	"	8	2
Groningen.	"	24	17	16	"	"	"	1	"
Drenthe.	"	2	4	6	"	"	"	"	"
Limburg.	"	1	12	16	15	"	1	9	"
Totaal.	"	170	234	294	199	6	15	160	10

Totaal der in 1853 afgegeven acten van algemeene toelating, 1088; 115 meer dan in 1852.

Description of Property				Value
No.	Acres	Value	Remarks	
1	100	1000	Land	1000
2	50	500	Land	500
3	25	250	Land	250
4	10	100	Land	100
5	5	50	Land	50
6	2	20	Land	20
7	1	10	Land	10
8	1	10	Land	10
9	1	10	Land	10
10	1	10	Land	10
11	1	10	Land	10
12	1	10	Land	10
13	1	10	Land	10
14	1	10	Land	10
15	1	10	Land	10
16	1	10	Land	10
17	1	10	Land	10
18	1	10	Land	10
19	1	10	Land	10
20	1	10	Land	10
21	1	10	Land	10
22	1	10	Land	10
23	1	10	Land	10
24	1	10	Land	10
25	1	10	Land	10
26	1	10	Land	10
27	1	10	Land	10
28	1	10	Land	10
29	1	10	Land	10
30	1	10	Land	10
31	1	10	Land	10
32	1	10	Land	10
33	1	10	Land	10
34	1	10	Land	10
35	1	10	Land	10
36	1	10	Land	10
37	1	10	Land	10
38	1	10	Land	10
39	1	10	Land	10
40	1	10	Land	10
41	1	10	Land	10
42	1	10	Land	10
43	1	10	Land	10
44	1	10	Land	10
45	1	10	Land	10
46	1	10	Land	10
47	1	10	Land	10
48	1	10	Land	10
49	1	10	Land	10
50	1	10	Land	10
51	1	10	Land	10
52	1	10	Land	10
53	1	10	Land	10
54	1	10	Land	10
55	1	10	Land	10
56	1	10	Land	10
57	1	10	Land	10
58	1	10	Land	10
59	1	10	Land	10
60	1	10	Land	10
61	1	10	Land	10
62	1	10	Land	10
63	1	10	Land	10
64	1	10	Land	10
65	1	10	Land	10
66	1	10	Land	10
67	1	10	Land	10
68	1	10	Land	10
69	1	10	Land	10
70	1	10	Land	10
71	1	10	Land	10
72	1	10	Land	10
73	1	10	Land	10
74	1	10	Land	10
75	1	10	Land	10
76	1	10	Land	10
77	1	10	Land	10
78	1	10	Land	10
79	1	10	Land	10
80	1	10	Land	10
81	1	10	Land	10
82	1	10	Land	10
83	1	10	Land	10
84	1	10	Land	10
85	1	10	Land	10
86	1	10	Land	10
87	1	10	Land	10
88	1	10	Land	10
89	1	10	Land	10
90	1	10	Land	10
91	1	10	Land	10
92	1	10	Land	10
93	1	10	Land	10
94	1	10	Land	10
95	1	10	Land	10
96	1	10	Land	10
97	1	10	Land	10
98	1	10	Land	10
99	1	10	Land	10
100	1	10	Land	10

PROVINCIE.	PERSONEEL VOOR HUISONDERWIJS.		SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Getal.	Leden.
Noordbrabant	7	3	29	420
Gelderland	77	7	27	309
Zuidholland	160	29	33	566
Noordholland	152	29	26	328
Zeeland	18	3	19	204
Utrecht	42	8	5	59
Friesland	14	"	35	508
Overijssel	61	3	26	362
Groningen	16	3	27	365
Drenthe	"	"	8	147
Limburg	2	"	11	219
Totaal	549	85	246	3487

